شارات یونسکو

توسعه کتابخانه‌های عمومی

حق چاپ محفوظ

آذرماه ۱۳۳۴
بها : سی ریال

چاپخانهٔ دانشگاه

سازمان فرهنگی و تربیتی و علمی ملل متحد (یونسکو) طبق تصمیم سی و پنجمین جلسه شورای اجرائی یونسکو بمنظور اشاعهٔ علوم و فرهنگ و توسعه معلومات مردمان جهان و تزیید مناسبات فرهنگی و کمك بحسن تفاهم بین‌المللی با کمیسیونهای ملی در کشور های خاورمیانه از جمله کمیسیون ملی یونسکو در ایران قرار گذاشته است که منتخبی از انتشارات سودمند این سازمان فرهنگی جهانی را بزبانهای محلی اقتباس و ترجمه کرده و با طبع و نشر آنها درمعرض مطالعه مردم بگذارند.

کمیسیون ملی یونسکو درایران برای اجرای این تصمیم یونسکو بترجمه وطبع و نشرشش کتاب ذیل:

۱ - حق تعلیم و تربیت.
۲ - آموزش تاریخ.
۳ - آموزش جغرافیا.
٤ - تربیت معلمان روستائی.
٥ - توسعه کتابخانه‌های عمومی.
٦ - تأثیر خانواده واجتماع در کودکان.

مبادرت ورزیده و اینك انتشارات مزبور در دبیرخانه کمیسیون ملی یونسکو درایران (خیابان موزه - اداره کل باستانشناسی) موجود است و امید میرود این کتابها که حاوی تجارب گرانبها واطلاعات و راهنمائیهای سودمند است و توسط دانشمندان و محققان نامدار جهانی نوشته و تألیف شده مورد استفادهٔ عموم واقع شود.

کتاب حاضر یعنی **توسعه کتابخانه‌های عمومی** بوسیلهٔ دانشمند محترم **آقای دکتر خانبابا بیانی** ترجمه شده و کمیسیون ملی یونسکو درایران از همکاری ذیقیمت ایشان در نشر این کتاب سودمند سپاسگزار است.

فهرست

صفحه

FREE LIC
LIBRA RVICE

پیش گفتار

یونسکو وظیفه خود دانست درعداد سازمانهای متعددی که در تعلیم و تربیت و علوم و امور فرهنگی ارتباط و اختصاص داده است این وظیفه را نیز بعهده بگیرد که متخصصین رشته‌ها و فنون مختلف را بعامهٔ ناس نزدیك کرده تماس مستقیمی میان ایندو ایجاد نماید . در دورانی که علم و دانش بسرعت درراه پیشرفت و ترقی است بیم آن میرود که دانشمندان و علماء وفضلاء و متخصصین ارتباط خودرا بامردم قطع کرده در نتیجه خدماتی را که بعالم انسانیت میکنند در پردهٔ اختفا باقی میماند درمیان سازمانهائی که بیش از هر چیز از این خطر جلوگیری میکند کتابخانه‌های عمومی است که برحسب وظایف و خدماتیکه بعهده دارند میتوانند این ارتباط را ایجاد کرده وسیله بهم پیوستگی دانشمندان و مردم را فراهم نمایند .

افراد مردم باقرائت کتب علاوه بر اقناع میل بخواندن کتاب بوظایف اجتماعی خود آشنا شده ضمناً بجریانات آن چه را که درمحیط خود و سراسر جهان اتفاق میافتد آشنا میشوند . برای اینکار ناچار باید به کتابها و مجلات و روزنامه‌ها متوسل گردید ولی متأسفانه آیا میتوان بتمام احتیاجات افراد در این خصوص جواب داد ؛ در اینجاست که لزوم ایجاد کتابخانه‌های عمومی واضح و آشکار میشود . یونسکو از همان آغاز کار باین نکته حیاتی متوجه شده بازدیاد و تکمیل کتابخانه‌ها همت گماشته است .

کتابخانه‌ها گنجینه های پرقیمتی است که درهای علم و دانش و فرهنگ را بروی هر کس که بمطالعه و تحقیق میپردازد بازمیکند، از سالها پیش با اتخاذ روشهای جدید علمی از قبیل ایراد سخنرانیهای مفید دررادیو ویا نشان‌دادن صحنه هائی در سینما و تئاتر خدمات برجسته‌ای

درراه توسعه و ترقی کتابخانه ها شده است؛ انجمنهای تحقیقات علمی و مجالس آزادبحث وسخنرانی و نمایشگاههای هنری یکی پس‌ازدیگری تشکیل گردید اعضای کتابخانه‌ها ازمیان اشخاص بصیرومطلع بطوری انتخاب شدند که توانستند خوانندگان‌را درانتخاب کتاب‌ها ومجلات و طرزاستفاده ازفیش‌ها و یادداشتها راهنمائی کرده آنان را درطریق بحث وانتقاد بیندازند. درحقیقت این‌اشخاص معلم ومربی دلسوزی‌برای عموم‌مردم شده همان وظیفه‌ای‌را که یك‌معلم بعهده دارد انجام میدهند.

ولی‌متأسفانه‌تعداد کتابخانه‌های‌عمومی باندازه کافی نیست‌و کمتر کشوری است که باهمیت‌این موضوع ووظیفه‌ای که بعهده‌دارد پی‌برده باشد. یونسکو که پس ازمطالعات دقیق و تجربیات کافی باین موضوع پی‌برددرسال۱۹٤۹ کلاس تابستانی برای‌آشناساختن کتابداران بوظایف کتابداری تشکیل داد و تأسیس این کلاس نتایج مفید و سودمندی را ببارآورده باموفقیت هرچه‌تمامتردوره اول خودرا بپایان رسانید ضمناً یکدوره رساله‌هائی بمنظورآشنائی مردم جهان بامور کتابداری‌انتشار داد. در سال ۱۹۵۰ سه رساله منتشر شد که درآن تشکیل و تأسیس کتابخانه‌ها وعمل‌آن‌را درتعلیم وتربیت افراد بالغ وطرز بسط وتوسعه شعاع‌عمل کتابخانه‌های‌عمومی‌را برای اهالی‌دهات وقصبات واجتماعات کوچکی که دراطراف واکناف کشورها بحال‌انزوا زندگانی میکنند مورد بحث قرار گرفته‌است.

کتابدارانی که‌رسالات مزبوررا منتشر کردند قبلاً نظرشان‌این بود که اطلاعاتی بهمکاران خود داده، تجدید نظری دراصول فنی‌کا خود بعمل‌آورند ولی پس ازانتشار معلوم‌شد که تنها بکارمتخصصین‌ف کتابداری نخورده‌بلکه‌معلمین ومربیان واعضای دولتی وسیاستمدارا وبالاخره متخصصینی که عهده‌دار وظایف کتابداری هستند میتوانند

آنها استفاده و بهره کامل ببرند. بدون شك يك قسمت اعظم پيشرفت و ترقی در اینراه بشناسائی و تبحر و تخصص و ابتکار کتابداران ارتباط و بستگی کامل دارد ولی زمانی اساس وقاعده آن استحکام میپذیرد که هیئت‌های علمی و وزارت دارائی وقوهٔ مقننه هر کشور از بذل مساعدت، کمکهای مادی و معنوی خود دریغ ننمایند.

مصنفین رسالات سه گانه فوق‌الذکر در اظهار عقاید خود کاملاً آزاد بودند، بعضی ازعقاید واظهار نظر ایشان را میتوان بتمام نقاط سرایت داد ولی اعمال این‌عقاید و نظرها درهمه جا یکسان نبوده گاهی باشکالات‌عدیده برخوردمیکرد زیرا يك کتابخانه زمانی میتواندمنظور خودرا عملی کرده مورد استفاده کامل‌قرار بگیرد که بااوضاع جغرافیائی واجتماعی واقتصادی وفرهنگی هرناحیه مطابقت داشته باشد. مصنفین با درنظر گرفتن این اشکالات وضع خود را تطبیق داده تا حد امکان اشکالات را مرتفع ساختند.

رساله سه گـانه درسهای‌عملی برای نزدیکی وهمکاری بین‌المللی بوده وسیلهٔ مفیدی برای متخصصین عالیمقام شد که بتوانند عقاید و تجربیات خود را مورد استفاده کتابداران وعموم کسانیکه آرزومند پیشرفت وبسط تعلیم و تربیت عامهٔ ناس‌وتفاهم بین‌المللی درسراسرجهان میباشند قراردهند.

مقدمه

عبارت «توسعهٔ ادارات کتابخانه» در تمام کشورها یك معنی نداشته بلکه درهریك از آنها مفهوم خاصی دارد. ولی لااقل درموضوع توسعهٔ فعالیت معمولی کتابخانه مثل تهیهٔ اطلاعات راجع بفهرستهای منابع و مأخذ برای خوانندگان کتاب و نیز در بعضی موارد که با کتابخانه ارتباط پیدا میکنند مثل تشکیل مجالس سخنرانی و نمایشگاهها و مجالس موسیقی و تئآتروسینما برای کودکان واشخاص بالغ میتوان وجه اشتراکی برای آن پیدا کرد.

در کتاب حاضر موضوع تازه‌تر وجدیدی موردبحث قرار گرفته است که آن توسعهٔ خدمات اداری کتابخانهٔ عمومی بمنظور جلب خوانندگان بیشتری میباشد ، این موضوع را ازدوجهت مورد مطالعه قرار میدهیم :

الف) بهترین و مؤثرترین طرق در حدود اوضاع واحوال و روحیهٔ ملی برای تشکیل وتجهیز خدمات اداری کتابخانه کدام است ؟

ت) با چه‌وسیله میتوان کتابخانه را درنقاط و محلهای کم اهمیت ونواحی کم جمعیت رسانیده مورد استفادهٔ اهالی قرارداد ؟

قسمت مهم موضوع اول بستگی کامل بطرز تشکیلات وارتباط آن با ترکیب ادارات دولتی (اعم ازمحلی وملی) و قوانین ومقررات کشوری واعمال نظرهای مقامات دولتی ومقاماتی که‌اداره‌امور کتابخانه‌ها از نظر خدمات عمومی بعهدهٔ آنان واگذار است دارد . قسمت دوم با بودجه‌واعتباری که‌برای‌هر کتابخانه تخصیص داده میشود و نیز طریقه‌هائی که برای اتخاذ روش هـای ممکنه در سازمان های کتابخانه ها بکار

برده میشود سروکاردارد .

تمام کشورهای جهان آرزومندند که‌از دستگاههای مرتب و منظم ومجهز کتابخانه‌های عمومی استفاده برده بهره‌مند شوند ولی متأسفانه برای بعضی از کشور ها رسیدن باین هدف وآرزو بسیار مشکلتر از بعضی کشورهای دیگر میباشد . ازیك‌طرف بعضی از کشور ها در این موضوع ترقیات زیادی قائل شده بر دیگران رجحان پیدا کرده‌اند و باوضاع اجتماعی خویش کمکهای شایانی میکنند .

ازطرف دیگر برای اینکه کشورهاوملل بتوانند حداکثراستفاده را از کتابخانه‌ها ببرند لازم است که سطح فرهنگ واوضاع اجتماعی آنها باندازه کافی ترقی کنددراین‌صورت کتابخانه‌ها عامل مؤثردرترقی وتعالی فرهنگی واجتماعی بشمار میرود ، هرچه‌سطح علمی و اجتماعی ملت وافرادآن بالابرود بهمان نسبت‌محیط اقتصادی وفرهنگی آن ترقی کرده فعالیت مؤسسات کتابداری آن نیزتوسعه یافته پیشرفت‌میکند .

بنابراین نمیتوان برای تمام کشورهای جهان طرح ونقشهٔ متحد وواحدی برای توسعهٔ کتابخانه‌های عمومی ورساندن وتقسیم کتابها در نقاط مختلف درحال حاضر ودرآینده درنظر گرفت باتمام این‌تفاصیل ایجاد کتابخانه‌های عمومی درتمام نقاط جهان برای یك منظور ومقصود است ، تجربه گذشته بطوروضوح نشان داده‌است که بعضی ازروشهای تشکیلاتی و اداری و بعضی ازطرق عملی وبرنامه های توسعه از نظر اقتصادی وبرای ادارهٔ کتابخانه‌ها مؤثرتر وعملی‌ترمیباشد ، همین‌مطالب است که مورد بحث کتاب حاضرقرارخواهدگرفت .

دراین کتاب سعی خواهدشد ازتشکیلات و مراحلی صحبت شود که در تربیت وتنظیم کتابخانه‌ها مؤثر واقع شده بتوان با اتخاذ طرق

مختلف حداکثر استفاده‌را ازآنها کرد . برای تهیه و تدوین این کتاب از مطالعات و تحقیقاتیکه درامور کتابداری ازطرف یونسکو درمنچستر ودرلندن درسال ۱۹٤۸ بعمل آمده‌است و نیز ازسایرمنابعی که متخصصین فن کتابداری خارجی‌دردسترس گذاشته‌اند‌استفاده شده است و مخصوصاً سعی گردیده‌است‌مستقیماً تشکیلات کتابخانه‌های‌سایر کشورها با درنظر گرفتن معایب ومحاسن آنها موردمطالعه قرار بگیرد .

رساله‌های دیگری درهمین‌زمینه منتشرشده است ضمن آن‌هدفها وطرق خاصه کتابخانه‌های‌عمومی وعمل وتأثیرآنها درتعلیم وتربیت‌عامه وطرز کار کتابداران مورد بحث‌قرار گرفته است ، این‌مسائل در رسالهٔ حاضر باندازه‌ای‌توضیح داده‌شده است که بطورمستقیم بامسائل توسعه کتابخانه‌های عمومی ارتباط خواهدداشت .

توضیح :

چون طرز حکومت (ملی ، ناحیه ای یادولتی و محلی) وهمچنین اصطلاح ، کتابداری برحسب کشورهای مختلف تغییر میکند بنا براین لازم است برای روشن‌شدن این‌موضوع توضیحاتی بقرارذیل‌داده‌شود :

کلمات : ملت، ملی عبارت خواهد بود از کشوری مستقل و کلمهٔ «کشور» برای تعیین وتشخیص قسمتی مهم ازسرزمین یك‌مملکت، بکار برده میشود مثل یك‌استان ، یك ملت از یك جمهوری یا یك حکومت ائتلافی که بوسیله حکومتی که دارای اختیارات تام دراداره بعضی‌امور باشد اداره‌شود ، بنابراین کلمهٔ کشور به‌مجموعهٔ حکومتهای‌محلی‌اطلاق میشودمثل کشورهای‌متحدهٔامریکا، کشورهای استرالیا واستانهای‌کانادا وافریقای جنوبی وغیره .

حکومتهای محلی عبارت خواهد بود اززمامداران (واتباع) یك واحد اداری محلی که بنام اهالی یك شهر ویك قصبه ویا اجتماعات کوچك بطورکلی درتمام شئون اجتماعی زمام اموررا در دست دارند . برای اجتماعات شهری کلمه « شهر » بکار خواهد رفت ، کلمهٔ « سیته (۱) » به اجتماعات بزرگ شهری مثل پایتخت ها و یا مراکز استانها اطلاق خواهد شد .

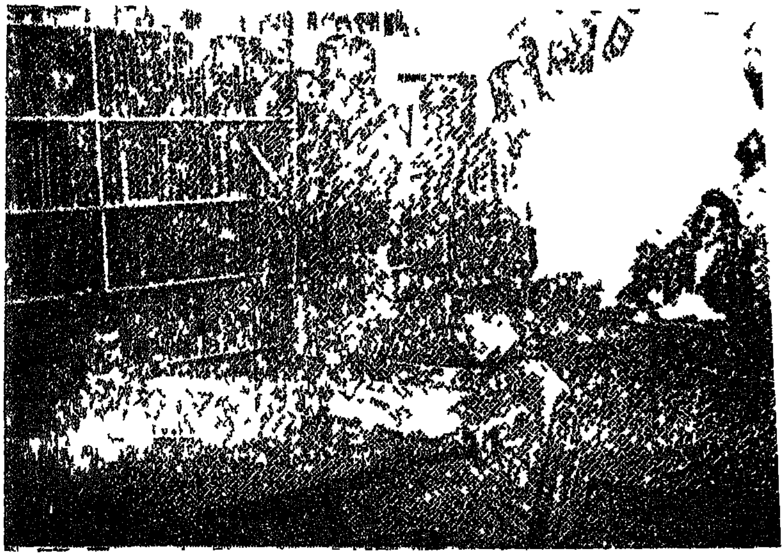
قسمت اول
سازمان اداری کتابخانه‌های عمومی ملی

فصل اول
اصول کلی

یك کتابخانه عمومی خواه مورد استفاده جمعی کثیر ویا دسته ای قلیل ازافراد قرار بگیرد برای اینکه بمقصود و هدف غائی خود برسد باید دارای چهارشرط اصلی واساسی باشد این شرایط اصولا بسیارساده است ولی همین سادگی آن اغلب باعث میشود کسانیکه برای توسعهٔ کتابخانه‌های عمومی مأموریت یافته‌اند عمداً ویا از روی بی‌اطلاعی آن شرایط‌را ازنظر دور بدارند. بهمین‌واسطه‌است که اغلب‌ادارهٔ کتابخانه نمیتواند وظایفی را که بعهده دارد بطور شایسته انجام بدهد. بنابراین برای اینکه‌شرایط مذکور بمرحلهٔ اجرا درآید لازم‌است‌ادارهٔ کتابخانه بطوری تنظیم ومرتب شود که بتوان حداکثراستفاده را ازآن برد، در نتیجه چون توسعه کتابخانه‌ها با طرز تشکیلات اداری آن بطوریکه‌تمام حوائج کشور ویا یك‌قسمت ازآن‌را تأمین نماید ارتباط و بستگی کامل دارد لازم وضروراست که پیوسته این‌چهارشرط را موردنظرقرار داده درهمه‌جا بکاربست.

مرکز کتابخانه دریک مغازه سقط‌فروشی واقع در ناحیه روستایی

مرکز کتابخانه در یک قصبه

درمرتبهٔ اول باید این نکته‌را درنظر داشت که مجموعهٔ کتبی که دردسترس دسته‌ای ازمردم میگذاریم بتواند (درهر نقطه‌ای که کتابخانه قراردارد) از نظر کمیت و کیفیت جواب احتیاجات آن دسته را بدهد. قارئین اصولاً از افرادی هستند که از نظر مشاغل و فعالیتها و سطح اجتماعی وتربیتی وفکری وتجربی بایکدیگراختلاف داشته وهر یک هدف معین ومشخصی را تعقیب مینمایند، این‌اختلاف تقاضاهاازخاصیت اجتماعات بزرگ ویاکوچك است که باید بوسائل ممکنه در تحریک وتشویق آن همت گماشت. بنابراین تنهاکافی نیست که بتقاضای‌اکثریت قارئین تعدادی کتاب در اختیار آنان گذاشت بلکه بعکس باید آن کتابهائی‌را فراهم کرد که‌هر کس برحسب احتیاجش‌تقاضاخواهد کرد. این نکته رانبایدفراموش کرد که‌ذوق وشوق کتاب‌خواندن موقتی‌نبوده بلکه بمرورزمان برحدت وشدت‌آن افزوده میشود، اشخاصی که کتاب میخوانند (خواه برای‌تفریح ویابرای‌مطالعه وتحقیق‌ویافقط برای‌داشتن ذوق این‌کار) بطور دائم ومرتب تاآخر عمرشان احتیاج بانواع کتب دارند وهمین‌جاست که کتابخانه باید تاآخر دقایق زندگانی‌این‌اشخاص برای‌آنان کتاب تهیه کرده و در دسترسشان بگذارد. از این موضوع دو نتیجه گرفته میشود:

الف) مجموعهٔ کتب یك کتابخانه باید همیشه برحسب اوضاع و احوال روز کامل باشد بطوریکه‌خوانندهٔ کتاب هر کتابی را درهررشته که باشد وتقاضا کند باید فوراً دراختیارش گذاشته شود.

ب) شاید خواننده کتاب بتواند هر کتابی راکه تقاضا میکند و طرف احتیاجش میباشد دریک کتابخانه بزرگ که هرروز کتابهای

جدیدی را جمع آوری میکند بدست بیاورد ولی اگر اتفاقاً کتابخانه دارای کتابهای متعدد روز نبود (موضوعی که اغلب در کتابخانه‌ها دیده میشود) بطور قطع حاجتش بر آورده نخواهد شد بنابراین لازم است کتابخانه‌ها کتابهائی را که همه روزه منتشر میشود جمع آوری کرده در دسترس خوانندگان بگذارد. کتابخانه‌ای که دارای اهمیت چندانی نباشد و مجبور باشد فقط اکتفا بکتابهائی کند که برای خود در مراحل اولیه جمع آوری کرده است بطور قطع دیر یا زود محکوم بزوال خواهد شد مگر اینکه در تجدید کتابها سعی وافی مبذول دارد. زیرا بزودی تمام کتابهای آن مورد مطالعهٔ خوانندگان قرار گرفته و دیگر کتاب تازه‌ای ندارد که در دسترس و استفاده اشخاص بگذارد. در این خصوص هزاران مثال دیده شده است که با ایجاد چنین روشی درهای کتابخانه‌ها بسته شده و از حیز انتفاع افتاده است در حالیکه میتوانستند باقدری سعی و کوشش از بسته‌شدن خود جلوگیری بعمل آورند. چنین کتابخانه‌هائی غیر قابل استفاده بوده بجای اینکه توسعه‌ای در کار خود بدهند بعکس سد بزرگی در راه پیشرفت خویش فراهم آورده‌اند.

کتابخانه‌ها نباید تنها اکتفا ببر آوردن احتیاجات روزانه بنمایند بلکه باجمع آوری کتابهای جدید و مفید باید میدان دقت و حس کنجکاوی خوانندگان را وسیع‌تر کرده آنانرا بیشتر بسوی خود جلب نمایند. این عمل زمانی امکان‌پذیر خواهد بود که مجموعهٔ کتب جمع آوری شده با روحیه و فکر و احتیاجات قارئین تطبیق داده شده و کتابهائی را در دسترس بگذارد که خسته کننده نبوده و مطابق ذوق و سلیقهٔ آنان باشد.

این موضوع را باید در نظر داشت که اکثریت مردم (بلکه عموم

مردم باستثنای اشخاصی که بکتابخانه‌های بزرگ شهرهای مهم دسترسی دارند ویا اینکه میتوانند کتابهای جدید را از کتابفروشیها خریداری نمایند) از وجود یك کتاب زمانی مطلع میشوند که در قفسه‌های کتابخانه‌های عمومی مشاهده نمایند. بنابراین لازم است که حتی در کتابخانه های بسیار کوچك نیز کتابهای جدید و غیرمعروف و نادر را پیوسته در قفسه‌های مخصوص درمعرض تماشای اشخاص بگذارند. در آینده برای راهنمائی این موضوع اطلاعات کافی داده خواهدشد.

امر تازهٔ قابل ملاحظه اینکه یك مجموعهٔ کتاب که بطور دقت انتخاب شده باشد واساس کتابخانه را تشکیل بدهد تنها کافی نیست بلکه طرز در معرض نمایش گذاشتن و بخصوص آن قسمت مهمی که ممکن است مورد استفاده قرار بگیرد از ضروریات بشمار میآید. عمل بمعرض نمایش قراردادن قسمتهای مهم یك کتاب (که از وظائف مهمهٔ ادارهٔ کتابخانه است) تشکیلات وادارهٔ مخصوصی را در کتابخانه برای شناسائی کتابهاو روحیهٔ قارئین ایجاب میکند. بنابراین برمتصدیان امور کتابخانه‌ها لازم وفرض است که عملاً و علماً بشغل خود آشنائی کامل داشته باشند در نتیجه وجود کتابداران با تجربه و بصیر برای یك کتابخانه ازضروریات بشمار میآید. بطوریکه در بعضی ازموارد ودر بعضی از مشاغل عدم وجود چنین کتابدارانی ادارهٔ امور کتابخانه‌ای رامختل ساخته چرخهای آن دیریازود از حرکت باز خواهد ماند. در چنین مواردی کتابخانه‌ها باید بلافاصله از کتابداران مطلع وغیره استمداد کنندوبدین ترتیب نقائص خودرا مرتفع نمایند. شغل کتابداری همان اندازه محتاج مطالعه و تحقیق است که یك استاد یا یك مهندس یا متخصصین رشته‌ای

دیگر پیوسته بتحقیق و تتبع احتیاج دارند.

از طرف دیگر اداره کتابخانه تنها نباید بجمع آوری کتب اکتفا کند بلکه پیوسته در جمع آوری اطلاعات مربوطه نیز همت بگمارد. بعضی از این اطلاعات در کتابها و رسالات متخصصین فن نوشته شده است ولی ممکن است این اطلاعات از منابع مختلف جمع آوری شده باشد، ادارات فهرست نویسی و اطلاعات بهمان اندازهٔ ادارهٔ تقسیم کتب احتیاج به اعضا و منابع دارد.

مطالب مذکور درفوق شرایط چهارگانه ای را که ذیلاً تذکر داده خواهد شد روشن کرد، بهر طریقه ایکه کتابخانه تنظیم و اداره شود مراتب ذیل باید در آن مراعات گردد:

۱ ـ باید اجازه داد قسمت اعظم کتابخانه‌ها (باستثنای کتابهای مهم با در نظر گرفتن تعداد و مجموعهٔ آن در هر موقع که ضرورت ایجاب میکند تجدید و تعویض شود بطوریکه احتیاجات قارئین را مرتفع سازد و آنانرا برای استفاده بیشتر از کتابخانه تشویق و تحریص کند.

۲ ـ باید وسائلی فراهم آورد که کتاب مورد احتیاج خواننده را از هر دسته وفنی که باشد فوراً در اختیارش گذاشت.

۳ ـ باید بکتابخانه اجازه داد اداره‌ای که حوائج آنرا برآورده کند برای خود تشکیل داده از اعضاء و متخصصین فن که شایستگی آنان محرز باشد برخوردار شود.

٤ ـ مراجعه کنندگان در هر وضع و حالتی که باشند بتوانند بوسیله ادارهٔ کتابخانه اطلاعات و راهنمائیهای لازم را کسب نمایند.

شرط پنجمی نیز وجود دارد که برای تکمیل پیشرفت و توسعهٔ

کتابخانه از ذکر آن ناگزیریم و آن عبارت ازاین است که ادارهٔ کتابخانه باید حتی‌الامکان از نقائصی که ممکن است در نظم آن اختلال فراهم آورد بر کنار باشد ولی این ضرب‌المثل را باید پیوسته وجههٔ همت خود قرار دهد: «موفقیت اولیه موفقیتهای دیگری‌را دربردارد» زیرا بتجربه ثابت شده است کتابهائیکه وضع اداری آنها بد و ناموزون است بزودی محکوم باضمحلال خواهندبود کتابخانه‌ای باید ببقای خود امیدوار باشد که دراین قسمت حیاتی توجه مخصوص بکاربرد. در سرنوشت و بقای کتابخانه‌ها توجه‌عامه وقدرت آن دخالت تام دارد زیرا هر قدر بیشتر کتابخانه‌ای بافراد استفاده بدهد بهمان‌اندازه مردم درتوسعه و ترقی آن جهد بلیغ مبذول‌داشته پشتیبان‌مؤثری‌برای آن خواهند گردید.

فصل دوم

مجموعهٔ تشکیلاتی که برای ادارهٔ کتابخانه لازم و ضرور است

تقسیم بندی ادارات کتابخانه

تشکیلات اداری کتابخانه بازندگانی روزمرهٔ افراد جامعه بستگی کامل دارد. بعضی از مردم در شهرهای بزرگ و برخی در نقاط دور افتاده ودسته‌ای درشهرهای استانها ویا دردهات وقصبات زندگی میکنند درهیچ کشور وحتی دردو نقطهٔ واقع دریك کشور وضع وطرززندگانی اجتماعات با یکدیگر یکسان نیست. طرز تقسیم جمعیت درشهرها ودر دهات وزیادی وکمی سکنه وحتی وسعت شهرها، همبستگی وارتباط هر ناحیه باناحیهٔ خارج ازآن ومخصوصاً فواصلی که این نقاط رابیکدیگر متصل میسازد باندازه‌ای بایکدیگر متفاوت ومختلف است که نمیتوان ازهیچ راه وبهیچ وسیله‌ای وجه مشابهتی درمیان آنها بدست آورد ولی یك موضوع را باید درنظر گرفت: کشوری که ازچنداستان وشهرستان و بخش تشکیل میشود باید سعی کرد که هم آهنگی میان افراد جامعه و نواحی مختلف آن بوجود آید که باین ترتیب نه تنهااز نظر جمعیت مرکزیتی تشکیل میشود بلکه مراکزاقتصادی وصنعتی وفرهنگی بوجودآمده با ایجاد وسائل ارتباطیه وراهها این مراکز وجمعیت ها با یکدیگر در ارتباط وتماس دائمی واقع میشوند.

علاوه برنقاط مهمه دریک کشورشهرها و نواحی وقصبات کم‌اهمیت دیگری وجود دارد که گاهی با فواصل زیاد از یکدیگرقرار گرفته‌اند بنابراین درهر کشوری درمناطقی که از حیث جمعیت متراکم ویا پراکنده است‌مراکزاجتماعاتی‌یافت میشود که بواسطهٔ دلایل‌زیادی مانند ارتباطات‌تجارتی‌واجتماعی وغیره بایکدیگر درتماس مستقیم‌داخل شده وامورمادی واجتماعی‌آن کشوررا تأمین مینمایند .

تقسیم‌بندی‌خدمات‌وامورادارى کتابخانه باید با تقسیم‌بندی‌انواع اموراجتماعی وتشکیلات اداری یک ملت تناسب مستقیم داشته باشد ، درشهرهای بزرگ کلیهٔ احتیاجات زندگانی روزمره در دسترس عموم میباشد وافراد میتوانند تمام احتیاجات خود را حتی در نزدیکی منازل مسکونی خود بدست‌آورند، بهرصورت انواع محصولاتی که دسترسی بآنها درتمام نقاط امکان پذیر میباشد بستگی تام باحتیاجات عمومی و وسائط نقلیه وجود دارد وبا اینکه فرض کنیم که احتیاجات اجتماعات نقاط مختلفه‌یك کشور دریك‌سطح‌قرارگرفته باشد ، سکنهٔ نقطه‌ای که درنزدیکی یکی از شهرهای بزرگ واقع باشند و بتوانند هرزمان که بخواهند بآنشهر درآمد و رفت بوده احتیاجات خودرا برآورده نمایند ازاین موضوع خودداری کرده تنها بمحصولات محلی خود که از نظر اهمیت دردرجات پائین‌تر از محصولات مراکز مهم و شهرهای بزرگ قرارگرفته باشد اکتفا نمایند معذلک باز ناچار میشوند اغلب علاوه برمحصولات محلی سایر حوائج خود را بوسیلهٔ راهها و وسائط نقلیه متداول تأمین نمایند .

کتابخانه‌ها نیزهمان حال سایراحتیاجات روزمرهٔ زندگی افراد را دارد وباید بهمان وضع درطرزتقسیم و ایجادآنها دقت‌لازم‌بکاربرد،

افراد مردم در هر نقطه ای که باشند همیشه اطمینان دارند که بعضی از محصولات طرف احتیاج خود را میتوانند از محلی تأمین نمایند ولی بسیاری دیگرازمواد و محصولات است که برای تأمین آن یاناچارند از خارج آورده یا برای بدست آوردن آنها خود بمراکز و نقاطی که این محصولات‌درآنجاهایافت‌میشود بروند. این‌طرز عمل نتایج‌معینی‌را در بردارد، قبل از هرچیز باید اشکالات این موضوع را درنظر گرفت ووسایلی فراهم‌آورد که مسئولین اداره وتوسعهٔ کتابخانه ها را نا امید نکرده سدی دربرابرآنان نکشید اغلب دیده شده‌است که از نظرمادی راضی کردن مردم بخصوص افرادی که درنقاط‌دوردست‌پراکنده‌شده‌اند بسیارمشکل‌میباشدو گفته‌میشود که کتابخانه‌ها منحصراً بسکنهٔ‌شهرهای بزرگ‌باید اختصاص‌داشته باشند. درجواب این‌اشخاص‌بایدمتذکرشد: بهمان ترتیب که برای ساکنین یك شهرآبجوٌ و لباس وماشین آلات وچرخ‌خیاطی وسایر لوازم زندگی را باید تهیه کرد کتاب را نیز باید فراهم‌آورده دردسترسشان گذاشت بالاخره‌لازم وضروراست که ازهر طریق وباهروسیله که ممکن‌باشد باید نزدیکی ونظم و انضباطی میان ساکنین شهرها و قراء وقصبات بوجود آورده آندو را در تماس مستقیم با یکدیگر گذاشت. ولی متأسفانه متصدیان امور کتابخانه‌ها اغلب این‌شرایط را ازنظردور داشته عطف توجهی بدان نمیکنند و در نتیجه باعث میشوند: عدهٔ کثیری از اهالی مراکز کوچك دور افتاده ازآسایش ورفاه اجتماعی که سکنهٔ شهرهای بزرگ که همه چیزبرای آنان مهیا وآماده است و از آنها برخوردارند محروم بمانند.

برای اینکه‌موضوع توسعه کتابخانه‌ها بمرحلهٔ عمل درآیدمراتب ذیل را باید مراعات کرد:

الف) باشخاص باید اجازه داد در حدود امکانات و آرزوها و آمال خود بتوانند از کتابخانه و مزایای آن استفاده کامل ببرند بدین طریق که روستائیان هر زمان بقصبه ای وارد میشوند یا ساکنین اطراف شهر هر گاه برای کار یا خرید لوازم مورد احتیاج خود یا برای رفتن بسینما وغیره بشهر میآیند بتوانند از کتابخانه‌ها نیز استفاده نمایند .

ب) از ایجاد تشکیلات جدیدی برای رفع حاجت استفاده کنندگان از کتابخانه در دهات و قصبات در صورتیکه تشکیلات دیگری همین عمل را انجام میدهد باید خود داری کرد بطریقیکه یك عمل در دو جا صورت نگیرد و تکرار نشود .

ج) لازم است که از تمام وسائط نقلیه ممکنه برای رساندن کتابها بمحلی حداکثر استفاده را برد .

بالاخره طرح و نقشهٔ توسعهٔ کتابخانه را باید بطریقی تنظیم کرد که سراسر منطقهٔ منظور باشد بدینقرار که نقاط دورافتاده یا نقاطی که وسایل حمل و نقل برای رسیدن بدانجاها اشکال دارد از نظر محو نشده تمام سکنهٔ آن منطقه بدون استثناء از استفاده کتاب بهره‌مند شوند . دراینصورت است که اگر برای یك منطقه‌ای دو یا چند مرکز تقسیم کتاب بوجود آید اشکالی نخواهد داشت .

نمونه انواع تشکیلات اداری کتابخانه

برای انواع تشکیلات اداری کتابخانه که در یك منطقه قابل استفاده است بقرار ذیل متذکر شویم :

الف) یك شهر بزرگ با حومهٔ آن .

ب) شهرها و نواحی مسکونی درجهٔ دوم.

ج) قراء وقصبات وخانه‌های پراکنده از یکدیگر.

در فصول آینده روش و طریقهٔ رسانیدن کتاب بقراء و قصبات بتفصیل تشریح خواهد شد این قبیل مناطق میتوانند از کتابخانه های شهرهای مجاور استفاده نمایند. کتابخانهٔ یك شهری موظف است بکلیهٔ احتیاجات اهالی آن جواب مثبت بدهد و در صورتیکه کتابخانه درشهر مهمی واقع شده باشد ناچاراست برای تکثیر تعداد کتب و تجدید انواع مجموعهٔ خود از سایر کتابخانه ها یا مراکز پخش کتاب قرض بگیرد و برای رفع احتیاجات قارئینی که بکتابهای نادر و کمیاب احتیاج دارند لازم است بوسائل مقتضی دیگری از کتابخانه‌ها و مراکز مخصوص این کار استمداد جوید. [illegible]ك مرکزی که جمعیت آن نسبة کثیر است کتابخانه مرکزی موظف است مجموعه‌هائی از کتابهای نخبه در اختیارساکنین آنشهر و سکنه قراء و قصبات اطراف آن بگذارد، برای این کار باید شعبات مختلفی داشته باشد که این شعبات با ارتباط دائمی با مرکز اصلی قابلیت اینرا داشته باشند که با برنامهٔ صحیح و منظمی، پیوسته کتابها را ازمرکز اصلی گرفته بسرعت بنواحی اطراف برسانند.

طـرح فوق دائماً باید در حال تجدید نظر و تکامل باشد مخصوصاً برای مناطقی که ازحیث تعداد جمعیت واهمیت شهر ها قابل ملاحظه بوده‌ویا سکنهٔ آن دورازیکدیگر درنقاط مختلفه پراکنده‌اند از نظر مالـی و مادی ضعیف بوده احتیاج بکمك خارج از منطقهٔ خود وازدولت مرکزی داشته‌باشند. درصورتیکه بعکس زمانی اتفاق بیفتد که سکنهٔ منطقه‌ای دریك‌نقطه متمرکز وتعداد آن زیاد باشد در این‌مورد بایداین‌منطقه‌را بقطعات کوچکتری تقسیم کرد برای هریك جداگـانه مرکز پخش مخصوصی درنظر گرفت.

تمرکز یا عدم تمرکز امور اداری کتابخانه‌ها

بادر نظر گرفتن نقشه‌ای که درفوق ذکر شد ضرورت ایجاب میکند که کلیهٔ امور اداری شعبات مستقل یك ناحیه را در تحت یك اداره واحد متمرکز کرد که درعین حال دائماً درارتباط مستقیم بایکدیگر بوده ودر هرموقع ازتعاطی افکار بتوانند حداکثر استفاده را بنمایند ، این وضع بشرطی قابل اجراء وممکن خواهد بود که با ایجادروش معینی مسؤلیت ادارهٔ کتابخانه ها تحت سرپرستی یکی از مقامات مربوطه حکومتی قرار بگیرد .

با این تفصیل یك مسأله‌مورد بحث قرارمیگیرد وآن اینست که آیا لازم خواهد شد کتابخانه‌های عمومی جزء تشکیلات ادارات محلی یا ملی وعمومی قرار بگیرد یاخیر؛ در جواب این سؤال باید گفته شود که اگر مقامات مربوطه محلی بتوانند از عهدهٔ انجام امور کتابخانه های عمومی برآیند و از اینراه حوائج عامه را بنحو احسن برآورند بطور قطع چنین مسؤلیتی رابابد بعهدهٔ آنان واگذار کرد ، خواه‌این‌مسؤلیت مستقیم یا غیرمستقیم باشد ، مقامات مربوطه در سرنوشت امور اداری کتابخانه‌ها عمل‌مهم ومثبتی‌را بعهده‌دارند وموظفند که حتی‌الامکان از کمك ومساعدت‌در گردش امور وپیشرفت وتوسعه‌آن سعی‌وافی‌مبذول دارند . عقیدهٔ مذکور برملاحظاتی چند مبتنی میباشد بدینقرار : ایجاد وتأسیس کتابخانهٔ‌عمومی‌تنها برای رفع احتیاجات یك‌جامعه نیست‌بلکه هریك ازاعضای وابستهٔ بدان باستفادهٔ ازآن ذیحق هستند بنابراین هر چه ارتباط وتماس‌میان کتابخانه‌واستفاده کنندگان نزدیکتر باشدارزش آن کتابخانه بیشتر و در رفع احتیاجات عمومی مؤثرتر خواهد بود .

قوانین ومقررات یك کتابخانه بهیچوجه نباید بنحوی باشد که اسباب

مزاحمت استفاده کنندگان را فراهم آورد بلکه این قوانین ومقررات طوری باید تدوین وتنظیم شود که بااحتیاجات عمومی هم آهنگی کامل داشته باشد. دیگراینکه موفقیت یك کتابخانه بستگی تام بنظروتوجه افکارعمومی مخصوصاً کسانیکه ازآن استفاده میبرند دارد، عامه باید باین نتیجه برسند که قدر کتابخانه را دانسته وبداشتن آن افتخار داشته باشند. مردم ازاینکه درحدودی حق پیدا میکنند مؤسسه ای را تحت بازرسی خود قرار دهند و برحسب تمایلاتشان میتوانند از مزایای آن برخوردار شوند خوشحال شده سعی میکنند بیش از پیش بدان توجه مبذول دارند. از ملاحظات دیگریکه باید در اینجا متذکر شد این است: بهمان اندازه که اجتماعات مردم از جهات متعدد با یکدیگر اختلاف دارند بهمان اندازه هم کتابخانه ها از حیث تشکیلات و سایر مقررات با یکدیگر متفاوت هستند. در این صورت متصدیان امور در تماس مستقیم با این طبقات بیشتر میتوانند حوائج آنان را مرتفع ساخته و برطبق تمایلات آنان تشکیلات خودرا منظم نمایند. بالاخره موضوع مهمی که تذکرآن دراینجافوق العاده مهم است این است در عین حالیکه کتابخانه برای استفاده عموم ساخته شده است باید افراد را نیز درنظر گرفته تمایلات خصوصی هریك از آنانرا جداگانه منظورنماید وآنرا محترم بشمارد بنا بر این باید کتابخانه را از نزدیك مورد بازرسی دقیق قرار داد ونگذاشت وسیلهٔ هرگونه تبلیغ بشود، هرچه این بازرسی ازدور انجام بگیرد و در این کار دقت بعمل نیاید خطرات آن بیشتر شده وازهدف اصلی منحرف خواهدشد.

برنامه های توسعهٔ کتابخانه ها، زمانی به نتایج مطلوب میرسد که دردواصل (بااینکه اغلب نزدیك کردن آنها بیکدیگر مشکل

است) تعادل وتوازنی ایجادشود :

ادارۀ کتابخانه بستگی تام با مسئولین محلی و مسئولینی که در تماس مستقیم با استفاده کنندگان هستند دارد . در این مورد مسئولین موظفند حد اکثرسعی خودرا برای خدمتی که بعهده گرفته‌اند بکار برند انجام این تعهد زمانی عملی خواهد شد که اعتبارات کافی و حتی زیاد دراختیار داشته باشند. بنابراین از جامعه‌ای که وظایف تأمین احتیاجات زندگانی را خود بعهده گرفته است نباید بیش از اندازۀ وسائلی که در اختیار دارد انتظار داشت ، در همین جاست که در بسیاری از نقاط دنیا این اصل مهم‌را در نظر نگرفته وخطاهای جبران ناپذیری را مرتکب‌شده‌اند .

تشکیلات محلی

تشکیلات محلی درهر کشوری برحسب قوانین ومقرراتونوع اصول اداری وتناسب وارتباط با تشکیلات حکومتی‌آن کشور متغیر و مختلف میباشد بنابراین عمومیت‌دادن تشکیلات محلی درتمام کشور ها غیرممکن بنظر میرسد زیرا مثلاً در کشوری ممکن است واحد های مستقلی‌وجود داشته باشندکه بهیچوجه با حکومت مرکزی یامقامات ناحیه‌ای ارتباطی نداشته باشندولی بعکس در کشور دیگردیده‌میشود که تمام قوا اعم از ناحیه ای یا محلی در یك نقطه متمرکز شده دسته های مختلف تحت قوانین معین و متحدی برای انجام مقصود و هدف مشخصی‌اداره‌میگردد .

معذلك هرقسم روش اداری‌را که بخواهیم‌تعقیب کنیم بایدافکار وعقاید وابتکاراتمقامات‌دولتی‌ومحلی‌درتأسیس وادارۀ کتابخانه‌دخالت

تام داشته باشد این دخالت‌ها یا ازطریق وضع قوانینی خواهد بود که برحسب احتیاج برای ادارهٔ امور نواحی مختلفه کشور وضع میشود یا ازراه تنظیم برنامه‌هائی است که ارتباط میان مقامات اداری محلی‌را محفوظ داشته وهم‌آهنگی بین آنان ایجادمیکند . دراینجا اغلب‌اوقات اتفاق میافتد که مقامات دولتی محلی از ادای تکالیف خود سرباز زده وحاضر بهمکاری اجتماعی نمیشوند یا اینکه برای ایجاد سازمانهائی که ازسایر مسائل اداری محلی‌متمایز باشد وبرای اداره امور کتابخانه‌لازم ومفید است باشکالات وموانع مالی برخورد میکنند .

بعضی از شهرهای بزرگ تحت قواعد و تشکیلات معینی اداره میشود که منحصر بآن‌شهربوده ودرجای‌دیگر اجرای‌آن‌ممکن‌نمیباشد همین شهر باز به برزنهای چندی تقسیم میگردد که هر برزن تشکیلات اداری مستقلی برای خود دارد و از سایر نقاط شهر جداست ، وقتیکه کار باینجا میرسد ناچار از راه وضع قوانین باید وحدتی در مجموعهٔ تشکیلات اداری بوجودآورد. درچنین حالتی باید اساس تشکیلات‌را روی وحدت‌نظر و هم‌آهنگی بنا نهاد. در تمام شهرها بأستثنای بعضی ازشهرهای بزرگ یک‌مجموعه تشکیلات کامل وواحدی از نظر اداری‌و مالی‌واعضای اداری بایدقائل‌شد زیرا با این‌ترتیب هم‌ادارهٔ کتابخانه‌ها آسانتر شده هم ازنظر اقتصادی با صرفه‌تر خواهد بود ، اتخاذ چنین طریقه‌ای نه‌تنها بحال کتابخانه‌هامفید خواهدبودبلکه سایر ادارات‌محلی هم میتوانند ازاین مزایا برخوردار شوند .

در بعضی از حالات ممکن است در میان سکنهٔ قراء و دهات از نظر اوضاع جغرافیائی برای مقاصد معینی تشابهی وجود داشته باشد که آنها را ازبسیاری جهات بیکدیگر نزدیک و متحد

کرده باشد (البته شهرهای بزرگ را باید ازاین قاعده مستثنی کرد) بهترین مثال را درنواحی حومه واطراف شهرهای کونته(۱) انگلیس مشاهده میکنیم،این تشابه واتحاد درکونته‌های انگلیس بیشتر درموضوع مدارس وآموزشگاه‌ها دیده میشود تا درمیان کتابخانه‌ها.

درجاهای دیگر غیراز انگلیس«کونته» (یا اسامی مشابه بآن) فقط بقراء وقصبات نزدیك شهر های بزرگ اطلاق میشود (حومه). این‌وضع درامور اداری کتابخانه باندازه‌ای اسباب زحمت است که هر وقت اوضاع ایجاب کرد باید وسایلی فراهم‌آورد-تا این قبیل نقاط با سایر حوزه‌های اداری‌دیگر بستگی‌پیدا کنند. نقاط مختلفه‌جهان‌از نظر تقسیم‌بندی یکسان نیست و ممکن است تقسیماتی بدینقرارشده باشد :

الف) مناطق وسیع شهرنشین .

ب) تعدادی کونته متمرکز دراطراف شهرهای بزرگ ونواحی پر جمعیت (مثل قصبات بزرگ و غیره) که وصول آنها بمراکز شهرها هرزمان که بخواهند کم‌وبیش‌آسان بوده وآنقدر دارای‌اهمیت هستند که میتوانند از عهدهٔ ادارهٔ امور کتابخانه و شعبه‌های‌منظم بدان برآیند . دربسیاری از کشورها مناطق بسیار وسیع کم جمعیت وجود دارد که دارای هیچگونه‌شهر یا مراکزی که ازعهدهٔ انجام این مقصود برآیند نیستند ، دراین مناطق یك‌یاچند مرکز جمعیت یافت میشودولی بآن اهمیت نیستند که بتوان ازآنها انتظار وجود تشکیلات وسیعی را برای کتابخانه داشته باشیم ، در چنین موارد باید روش هم آهنگی دیگری متمایز ازسایر نقاط اقتباس کرد تا بتوان با تطبیق باوضاع و

1 – Conté

احوال آن مناطق فایدهٔ لازم را داده اشکالات وموانع را برطرف کرد برای رسیدن باین مقصود لازم است برنامهٔ یکی از مراکز منطقه‌ای را درنظر گرفت و در صورتیکه احتیاج ایجاب نماید برای اداره امور کتابخانه تشکیلات جدیدیگری خارج از برنامهٔ منطقه‌ای اقتباس کرده وبضمیمه برنامهٔ مذکور آنرا بکار بست.

زمانی اتفاق میافتد که مجموعهٔ تشکیلات سه گانه که اساس کار قرار گرفته است (مقامات دولتی،محلی ، هیئت ائتلافی، مقامات محلی ، تشکیلات منطقه‌ای) ازمنابع مالی وروح تشکیلاتی موافق اوضاع و احوال محل‌ها بی‌بهره باشد.دراین‌صورت لازم است که ازمراکزدولتی یا مراکز ملی که برای ایجاد وبکار انداختن دستگاههای کتابخانه ها ویا توسعه آنها تشکیل شده‌است استمداد کرد .

انواع تشکیلاتی که امور اداری کتابخانه‌ها را تأمین میکنند

اکنون بـا در نظر گـرفتن مراتب فوق میتـوان از انـواع تشکیلاتی که امور اداری کتابخانه‌ها را تأمین میکنند فهرستی تهیه و تنظیم کرد بدینقرار :

۱) منطقهٔ موردنظر فقط شامل یك مجموعهٔ تشکیلات ویك هیئ مسؤل برای ادارهٔ کتابخانه میباشد و آن عبارت است از:

الف) مجموعهٔ شهری که دارای :

اولاً ـ یك کتابخانه مرکزی باشعبه امانت و شعبه اطلاعات و سا شعبه‌های مخصوصی که برای ادارهٔ آن مفید باشد .

ثانیاً ـ شعب بتعداد کافی وجودداشته باشد .

ثالثاً ـ شعبه‌هائی برای اطفال ودرصورت احتیاج برای دستهٔ مخصوص

ازمردم (بیماران دومریضخانه ، کوران وازاین قبیل) باشد .

این نوع مجموعهٔ تشکیلاتی که بدان نام « شهری(۱) » میگذاریم میتواند در هر شهری بهر اهمیتی که باشد بطریق رضایت بخش مورد استفاده قرار بگیرد ، چنین تشکیلاتی ضمناً میتواند حوائج سکنهٔ اطراف آن منطقه را برآورده نماید البته مشروط با همکاری مقامات محلی بصیر وآشنای بامور کتابخانه .

ب) یك قسمت از یك شهر ، زمانیکه شهری بمعنای جغرافیائی آن از چند حوزهٔ اداری مستقل تشکیل شده باشد (مثل شهر های سیدنی (۲) ، ملبورن(۳) ، وتا حدی لوس آنژلس(٤)) ، درشهرهای خیلی بزرگ مثل لندن و نیویورك وسعت حوزه‌ها (محلات ، برزنها ، شهرداریهای مستقل وغیره) ممکن است باندازه ای باشد که هریك دارای استقلال مخصوص بخود باشند مشروط براینکه بعضی از مسائل براثر همکاری ساکنین محلات و شهرداریها در میان آنها متحداً طرح شده و با نقشه منظم وکلی حل وفصل شود . ولی زمانیکه بعکس منطقه ای وجود داشته باشد که وسعت آن بسیار کم باشد در اینجا لازم است که تمام امور کتابخانه‌ها با روشی معین وواحدی اداره شود ونیز در شهرهای بزرگ بهتراست نقشه‌هائی طرح شود که بتوان آنرا بحوزه‌ها ومناطق مجاور نیزسرایت داد .

ج) یك یا چندشهر یا قصبه که از مناطقی که در تحت قوانین و مقرراتی واحد اداره میشود وازنظر موقع و کیفیت جغرافیائی مجموعهٔ یك منطقه را تشکیل بدهد در اینجاست که تشکیلات اداری کتابخانه

---

1 – Urbain
2 – Sidney
3 – Melbourne
4 – Los Angeles

بنحو احسن و اکمل بمورد اجرا گذاشته شده واز آن نتایج مفیدی بدست میآید . این منطقه دارای یك کتابخانه مرکزی در شهر اصلی وشعبات کم و بیش مهمی دراطراف آن خواهد بود . پخش و توزیع کتابها درقراء وقصبات بوسیلهٔ کتابخانه مرکزی (ودرصورت امکان ازمراکزدرجه‌دوم) انجام میگیرد . یك انبارذخیرهٔ کتاب در تمام این ناحیه میباشد بطریقی که سایر مخازن فرعی ازانبار مرکزی کتاب خواهند گرفت ، بالاخره یك هیأت اداری متخصص که قابلیت اینرا داشته باشند که دستگاههای مختلفه کتابخانه را با بصیرت وتجربهٔ کامل با سبك وروش مخصوص آن بکار بیندازد . چنین تشکیلاتی در نهایت خوبی و صرفه‌جوئی از عهدهٔ انجام وظائف محوله برآمده کارکنان آن میتوانند ازهر امری که باعث بطوء کار و کار اضافی باشد جلوگیری بعمل آورند در اینصورت است که خوانندگان کتاب وهرجامعه‌ای بمنظور اصلی خود یعنی استفادهٔ کامل ازمنابع علمی وفرهنگی نائل آمده واز این‌حیث بی‌نیازمیشوند .

د) منطقه‌ای شبیه منطقهٔ مذکوردربند (ج) که در تحت ادارهٔ حکومت واحدی باستثنای یك یا چندموضوعی که اهالی آن‌منطقه دراختیار خوددارند . تشکیلات کتابخانه‌ها دراین‌قبیل مناطق عیناً همان تشکیلات درمناطق مذکوردربند(ج)میباشد مگردرمواریکه‌وجود کتابخانه‌های محلی بوضع تشکیلاتی آن‌مضرباشد، در چنین حالتی بهتراست که‌اختلاط وامتزاجی با سایر کتابخانه‌هاقائل‌شد ویااینکه‌برای‌جلوگیری‌ازهرگونه اسرافی از نظر اداری و اقتصادی با کتابخانه‌هائی که در نزدیکی آن مناطق قرارگرفته درارتباط داخل شده و حوائج خوانندگان کتاب را بدینوسیله مرتفع ساخت .

ه) قراء و قصباتی که (ممکن است شهرهای کوچك و کم اهمیت را نیز دراین دسته داخل کرد) یك حوزه را تشکیل میدهند ، متأسفانه سکنه این قبیل نواحی از مجموعه های کتب مهم محروم هستند و حتی اگر مسؤلین و اولیای امور بخواهند مرکز مستقلی برای استفادهٔ اهالی که مستقیماً مراجعه کرده رفع احتیاج بنمایند تشکیل بدهند نتیجه آن هدر رفتن فعالیت و کار میباشد ضمناً اهالی چنین مناطقی اغلب باندازه ای بی بضاعت و فقیر هستند که از عهده ایجاد کتابخانه ای از سرمایه خود بر نمیآیند زیرا بتجربه ثابت شده است که دارائی و سرمایه اهالی قراء وقصبات از دارائی سکنهٔ شهرها که ممکن است عوائد خودرا از دهات تأمین نمایند بسیار کمتر است بنابراین برای رفع این نقیصه وضع محل را باید بطریق بند (ج) و یا بند (د) تطبیق داده از اینراه احتیاجات کشاورزان و زارعین رارفع کرد .

و) مراکز تجمع خود مختاری که توانائی تأسیس کتابخانه را ندارند در این صورت تنها راه چاره برای رسانیدن کتاب بسکنهٔ آن این است که از سایر کتابخانه های نواحی اطراف استمداد شود ولی بهترین راه برای حل این مسأله استفادهٔ از روشهای مذکور در بندهای (ج) یا (د) میباشد .

۲ ـ وحدت دو یا چند هیأت اداری محلی خود مختار

زمانیکه اختلاط و امتزاج هیأتهای مسئول محلی خود مختار با یکدیگر غیرممکن شود دراین صورت بهراندازه که امکان پذیر باشد باید همکاری و همفکری نزدیك در تأسیس و اداره کتابخانه اشتراك مساعی بنمایند بدین ترتیب :

الف) یك مقام مسئول با مقام مسئول دیگر (که البته از حیث رتبه ومقام قدری بالاتر باشد) برای امکان تأسیس کتابخـانه ورسانیدن کتاب قراردادهائی که مفادآن بقرار ذیل باشد منعقد خواهد کرد :

اولاً: انعقادقراردادبرای استفادهٔاز کتابخانه‌های یك‌شهر بزرگ.

، دراین قرار داد مثلاً ذکر خواهد شد که سکنهٔ قراء و قصبات از آن کتابخانه کتاب بامانت بگیرند، متعاهد ملتزم خواهد شد که مبلغی یك‌جا یامبلغی برحسب تعداد کتبی که بامانت گرفته‌میشود بپردازد(بطور کلی تمام کتابخـانه‌های یك‌شهر موظفند که درهای خودرا بروی اشخاص درهر نقطه‌ای که ساکن باشند پیوسته بازنگاهدارند) .

ثانیاً : درقرارداد کتابها ، کتابهای امانتی بتعداد زیاد در مقابل پرداخت حق امانت نقدی پیش‌بینی خواهد شد.

ثالثاً : استخدام کارمندان برای کتابخانه ودادن اطلاعات لازم و بازرسی دقیق درقرارداد مذکور پیش بینی‌خواهد شد .

رابعاً ـ قراردادخریداری کتابهاوفهرست بندی وتشکیلات مخازن کتابها وتهیه وسائل اداری وغیره را تأمین خواهد کرد .

خامساً : درقرارداد برابر پاداش نقدی که‌ازطرف ادارهٔمرکزی محل معین خواهد شد خدمات اداری کتابخانه را بطریقی که در ادارهٔ خود مجراست‌پیش‌بینی خواهد کرد .

پرداخت اعتباراتی که فوقاً ذکرشد باید تمام یایکقسمت آن از طرف‌مقامات مربوطهٔمافوق‌خواه‌ناحیه‌ای‌وخواه‌ازصندوق‌ملی‌تعهد شود، مقامات‌مربوط محلی تعهدی‌در پرداخت‌این‌قبیل اعتبارات‌نخواهندداشت .

ب ـ تشکیلاتی که مخارج آن از طرف مردم پرداخته میشود ـ

کتابخانه‌ای که باسرمایه‌اهالی ناحیه‌ای اداره شود زمانی مفید فایده قرار خواهد گرفت که متصدیان امور محلی نخواهند یا نتوانند با سایر کتابخانه‌ها ائتلاف نمایند مخارج اداری چنین کتابخانه‌ای ناچار از طرف صندوق محلی که کتابخانه در آنجا تأسیس شده است به نسبتی که قبلاً تعیین میشود تأمین خواهد شد. موقعی که همکاری باسایر کتابخانه‌ها غیرممکن باشدطریقهٔ تأمین اعتبار از طرف اهالی محل بهترین طریقه است ولی این مشروط بشرطی‌است که درامور اداری کتابخانه وحسن جریان آن اطمینان کامل درکار باشد و الا بکار انداختن چنین دستگاهی درصورتیکه نتواند بطوردائم چرخهای خود را گردانده یا کتابخانه‌های دیگر پس ازمدت قلیلی ازرسانیدن کتاب خودداری نمایند بیفایده وبدون نتیجه خواهد بود.

دراین طریقه اشکالات متعددی بقرار ذیل مشاهده میشود:

۱ ـ اگر اهالی محل یا متصدیان مسئول با همکاری وائتلاف با سایر کتابخانه‌ها مخالف باشند، در این صورت یا اصلاً کتابخانه وجود نخواهد داشت یا اینکه برای تأسیس یك کتابخانه مستقل دچار اشکالات روزافزون خواهد شد.

۲ ـ درصورت خودداری عناصر مهم ومؤثر ممکن است شرکت کنندگان دیگر را دلسرد ونومید کرده یا اینکه موانع زیادی در کار فراهم آورند.

بنابراین اعمال طریقهٔ فوق درصورتی امکان‌پذیر خواهد بود که مقامات بالاتری مانندستگاههای دولتی یا ملی این طریقه را بمنطقه‌ای تحمیل نمایند.

۲ـ دستگاههای تشکیلاتی دولتی و دستگاههای تشکیلاتی ملی

در تمام کشورها وجود دستگاههای تشکیلاتی دولتی وملی برای توسعه کتابخانه های عمومی از نظر هم آهنگ و تقویت کردن فعالیتهای متصدیان امور محلی جزء لوازم اولیه بشمار میآید .

در این فصل ودر سایر فصول این کتاب برای ما امکان نداشت توجه خودرا بیك نوع حکومتی که عموم کشور ها در آن متحد باشند معطوف داریم ، در بسیاری از کشورها مانند انگلیس حد فاصلی میان حکومت مرکزی و حکومتهای محلی وجود ندارد. ولی در بعضی از کشور های دیگر مانند کشور های متحد امریکا یا کانادا یا استرالیا کشور بچند دولت یا ایالت تقسیم شده وهریك از آنها در بسیاری از امور خودمختار بوده برطبق قوانین وسنن ورسوم مخصوص بخود اداره میشوند . کشورهای کوچك دیگری یافت میشود که باوجود حکومتهای ایالتی وسعت خاك آنها باندازه‌ای کم و کوچك است که بعضی از امور بوسیلهٔ حکومت مرکزی وملی اداره میشود (مثل دانمارك)

تشریح نوع تشکیلاتی که در اینجا مورد نظر است بسیار آسانست این نوع تشکیلات مسئولیت اداره وبازرسی کتابخانه هائی را دریك منطقه یاقسمتی از آن که دارای تعداد کثیری مقامات رسمی محلی میباشددارد ، تشکیلات مزبور یامستقیماً خود، دارای قدرت واختیارات مطلقه بوده یا اینکه درتحت فرمان حکومت ائتلافی قرار میگیرد . در این صورت برای دولت مرکزی بمنظور کمك بتوسعهٔ کتابخانه‌هاوسیله بیشترفراهم بوده میتواند در هرموقع درپیشرفت وتوسعه آنها کمکهای شایانی بنماید .

دستگاههای تشکیلاتی دولتی یاملی که بدین ترتیب عهده‌دار توسعه کتابخانه‌های عمومی میشوند بسه‌طریق میتوانند عمل کنند:

الف) تأسیس کتابخانه های عمومی بوسیلهٔ خود دولت:
چنانکه سابقاً گذشت بطور کلی این طریقه چندان مفیدفایده نخواهدبود ولی چون در بسیاری از مناطق مقامات رسمی دولتی محلی بصیر دراین کاروجود ندارد بنابراین دولت مرکزی مجبوراست مستقیماً دراین امور دخالت نماید ، درمواردی هم که سرمایهٔ محلی برای تأسیس کتابخانه‌های عمومی کافی نبوده یا اینکه وسائل حمل ونقل باندازه کافی وجودندارد تنها راه چاره همان دخالت دولت خواهد بود . بنا براین بطور کلی تا زمانی که مقدورات و وسایل محلی برای تأسیس و اداره کتابخانه کافی نیست دستگاههای دولتی موظفند تمام یا یك‌قسمت وسایل را در دسترس اهالی وآنعده که احتیاج باستفاده از کتابهای مخصوصی دارند بگذارد .

ب) ایجاد ذخیرهٔ کتاب : در مناطقی که ائتلاف و همکاری کتابخانه‌هابطریقیکه درماده ۲ این کتاب مذکورشده‌است میسر نباشد دستگاههای دولتی وظیفه دارند برای رسانیدن کتاب بذخایر محلی انبار های مرکزی در نقاطی که توزیع کتاب از آن نقاط بسایرمناطق سهل و آسان باشد ایجاد نمایند . ضمناً میتوانند کتابداران محلی را بدون اینکه از آنان سلب اختیارات معمولی بنمایند واردخدمات اداری دستگاههای مرکزی بکنند .

ج) کمك نقدی بمسئولین منطقه‌ای یا محلی کتابخانه‌های عمومی : وآن درموارد ذیل است :

اولاً : زمانیکه اعتبارات محلی تکافوی مخارج ادارهٔ

کتابخانه را نکنند.

ثانیاً. برای تقسیم عادلانه وظایف اداری که آن منطقه احتیاج دارد.

ثالثاً ـ زمانیکه بعضی از نقاط کشور نتوانند تمام یا یك قسمت از مخارج خود را تأمین نمایند و احتیاج بکمك از عوائد محلی یا صندوق دولت داشته باشند.

رابعاً: در موقعیکه دولت دخالت مستقیم در تشکیلات اداری کتابخانه‌ها داشته باشد دراین صورت دولت باید تاحدامکان از مساعدتهای لازم دریغ ننماید.

د) **کمك از راه‌سانیدن کتاب** (مانند امانت دادن کتاب، تأمین اعضای اداری، ارتباط دادن بدستگاههای مرکزی برای فهرست نویسی وخرید کتاب وغیره)

ه) **دادن اطلاعات وراهنمائیهای لازم** و نیز مأمور کردن عده‌ای بازرس برای مراقبت درخرج و کمکهای مالی و هدایا و چرخانیدن دستگاههای اداری بطرزی که باقوانین ومقررات مخصوص وفق بدهد.

و) **کمك وتشویق مقامات محلی** برای تشکیل دستگاههای تبلیغاتی که درپیشرفت و توسعه امور کتابخانهٔ عمومی ضرورت دارد.

ز) **تعقیب مطالعهٔ مسائل مهمی که باکتابخانه‌مرتبط میشود:** مانند هدایت درامور تحقیقی، جمع آوری منابع واطلاعات ودردسترس گذاشتن آنها.

ح) **انتشار منابع ومدارکی که در توسعهٔ کتابخانه‌ها مؤثر واقع خواهد شد** مانند: فهرست کتابها، منابع، متن انتشارات روزانه.

ط) **کمك مالی درطرح نقشه‌هائی که برای توسعه کتابها در**

دست تهیه است ودرصورت لزوم شرکت مستقیم درتهیه آن طرحها .

ی) تسهیل لازم برای تأسیس و ایجاد کلاسهای مخصوص کتابداری.

۴ ـ طرزتشکیلات منطقه‌ای

این موضوع را در آخر کتاب بطور تفصیل مورد بحث قرار خواهیم داد و علت این امر اینست که طرح یك نقشهٔ تشکیلاتی محلی (یعنی نقشه‌ای که شامل مناطق وسیع یعنی مناطقی که میتوانند بطور عادی با اختلاط وامتزاج یا همکاری تشکیلات مسئول محلی استفاده کرده یامناطقی که ازراه کمك ومساعدت دولت اداره میشوند) زمانی میتواند بمورد عمل واجرا گذاشته شود که بوسیلهٔ همکاری نزدیك ومؤثر دستگاههای محلی یامرکزی تقویت وپشتیبانی شود .

۵ ـ تشکیلات ائتلافی :

در تمام کشورهائی که درآنها درجه‌بندی واسطهٔ بین حکومت مرکزی وحکومتهای محلی میباشد (مثل کشور های متحدهٔ آمریکا ، کانادا واسترالیا) این درجه بندی همان عملی را که تشکیلات محلی و دولتی در کشوری که درجه بندی وجود ندارد بعهده خواهد گرفت . مخصوصاً در کشورهائی که‌مذکورشد حکومت مرکزی یا ائتلافی بار تشکیلات‌دولتی ویاایالتی‌راازبعضی‌وظایف وتعهدات سبك‌خواهد کرد.

اصول حقیقی این وظایف‌با نوع‌واستخوان‌بندی‌تشکیلات‌دولتی ومالی کشور موردنظر، بستگی وتماس مستقیم والزام‌آوردارد . وجود یك ادارهٔ واحد برای تلفیق ووحدت امور ازلوازم بشمار میآید ، این ادارهٔ واحد برای منظم کردن فعالیت‌های اداری وتشکیلاتی دولت ویا

درغیراینصورت برای حفظ توازن عدم تساوی که ممکن است درمنابع مختلفه دولتها موجود باشد یا برای تمام حکومتها (یا یکعده ای از آنها) که نتوانند تمام حوائج کتابخانه ها را بدون کمک دستگاههای مرکزی با درجه بندی ائتلافی مرتفع سازند میباشد. بهمین مناسبت است که مثلاً برای تسهیل تهیهٔ کتابها و منابع اختصاصی باید پیوسته فهرست کتابهائی راکه مورد استفاده عموم است در دسترس گذاشت تا بدینوسیله علاقه مندان پیوسته در جریان کار بوده بتوانند بآسانی حوائج خودرا برآورده نمایند . ضمناً بایدکلیهٔ اموری که برای خواندن کتاب تسهیلات فراهم میکند مانند استنساخ وعکس برداری کتب ازراه امانت ومنابع کتابخانه‌هائی که با یکدیگر متحد ومؤتلف هستند تأمین کرد .

یونسکو برای کمك بکتابخانه‌های کشورهاومراکز نشروتوزیع کتاب و برای استفادهٔ بیشتر اهالی کشور ها مراکز ملی تأسیس کرده دائما در تعویض و تقسیم کتابهائی که نسخ متعدد دارد اقدامات مؤثر میکنند ، وحدت عمل این مرکز ملی کتاب با تشکیلات ملی ویا ائتلافی تشکیل قرائت خانه‌ها یا کتابخانه های ملی کشور های دیگر در همه موقع میسر وممکن است ، ضمناً مرکزی برای اطلاع از کیفیت منابع کتب تأسیس شده که میتواند اطلاعات کافی از کتبی که در هر روز در داخله کشور یا در خارج آن منتشر میشود و نیز تعداد کتابهای هر کتابخانه واطلاعات دیگری که مربوط بفهرست ومنابع است دردسترس کتابخانه‌ها واشخاص ذینفع بگذارد .

این نکته‌را باید متذکر شد که هر کشوری وظیفه دارد فهرست رسمی و کاملی از کلیهٔ کتبی که درداخله آن منتشر میشود تهیه کرده‌در

دسترس عامه بگذارد . اگر این فهرست بشکل مجموعهٔ فیش باشد باید قطع و اندازهٔ آن بقراری باشد که در سایر کتابخانه های عمومی دنیا مورد قبول واقع شده است ، در این صورت دستگاهی بنام دستگاه فهرست مرکزی باید باینکار رسیدگی کرده درتهیه وتنظیم آن اقدامات لازم را مبذول دارد . چنین دستگاهی درتشکیلات اداری کتابخانه‌ها ازنظر ادارهٔ مالی بسیار باصرفه ومفید خواهد بود دستگاه متصدی نشر منابع وفهرست‌ها ضمناً موظف است لیست کامل و بخصوص لیست کتابهای مهم و نادر را بتمام نقاط جهان ارسال داشته تابدینوسیله کتابخانه‌های دیگر جهان پیوسته در ارتباط بوده بتوانند اطلاعات لازم را در اختیار یکدیگر بگذارند ، دیگر ازوظایف این دستگاه تسهیل در امر ترجمهٔ کتب مفید بزبان آن کشور ویا السنهٔ خارج از آن میباشد .

موضوع ترجمه بخصوص برای کشورهائی که از حیث نشر کتاب محدود هستند بسیار مهم است که اولیای امور آن بویژه باید در این موضوع توجه ودقت بیشتری مبذول دارند (دراین موضوع در فصول آینده توضیح بیشتری داده خواهدشد) . دراینجا شاید بی‌موردنباشد که متذکرشویم درصورتیکه زبان کشوری در خارج از آن نیز ساری و جاری است بهتراست تمام کتبی که درآن زبان ازطرف سایرملل متکلم بهمان زبان بچاپ رسیده‌است مثل (اسپانیولی ، عربی ، انگلیسی، فرانسه وغیره) دریك فهرست بدون ذکرمحل، چاپ وجمع آوری گردد .

فصل سوم

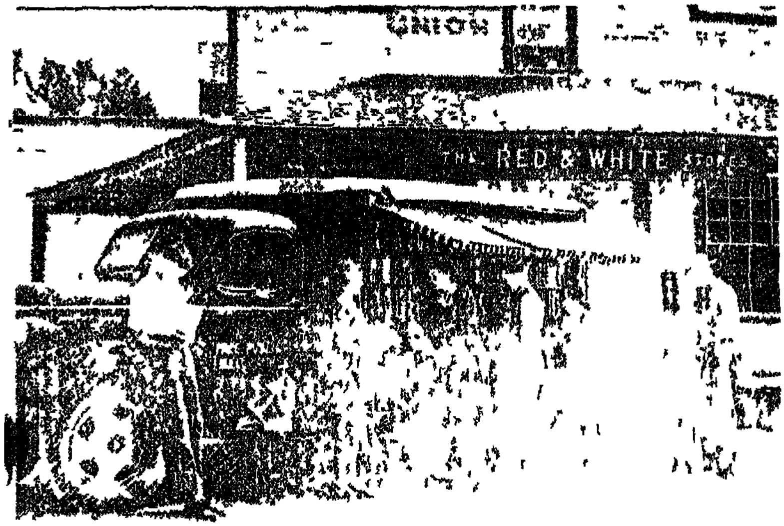
قوانین واساسنامه‌ها ومالیه

قوانین واساسنامه کتابخانه ها

بطوریکه‌مذکورشداصول خدمات اداری کتابخانه‌هابایدازطرف تشکیلات دولتی بهمان ترتیبی که درسایرامور زندگی (تعلیم وتربیت ، جاده‌ها ، بهداشت عمومی وغیره) که در تمدن جدیدبرای‌افرادجامعه‌ای لازم‌است‌مداخله‌وکمك‌میشودپشتبانی‌شده‌وکمکهای‌ضروری‌بدان‌برسد، این موضوع را نیز قبول کردیم در موقعی که وظایف اداری و امور مالی کتابخانه‌ای بعهدهٔ خود مردم است در اینصورت برطبق اصول دموکراسی مردم حق خواهند داشت درامورآن دخالت کرده جریان آنرا پیوسته تحت بازرسی خود قرار دهند ، در اینجاست که بهترین نتیجه درراه حسن جریان کتابخانه‌ها عائد خواهد گردید .

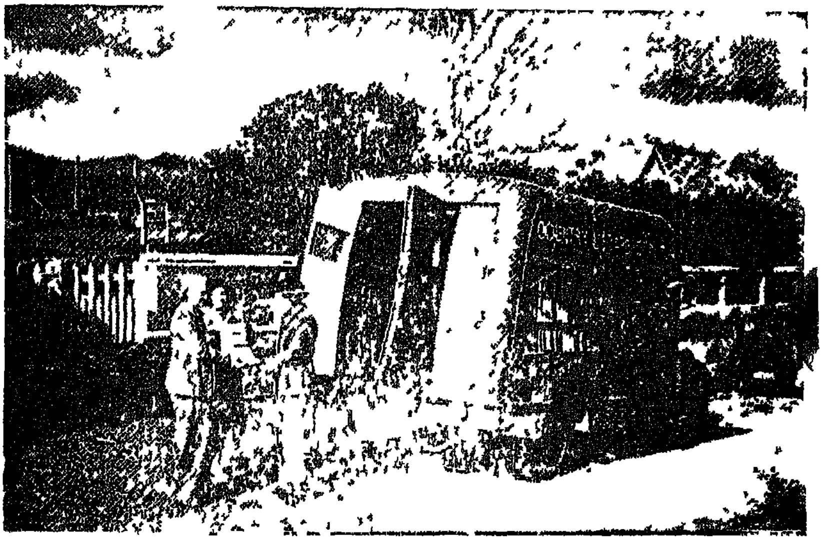
بنابراین زمانیکه دولت خود کتابخانه‌هائی را با درآمد عمومی تأسیس کرده باختیارعامه‌بگذارد این کتابخانه‌ها باید بوسیلهٔ‌متخصصین مسئول وبصیر اداره شده متخصصین با بصیرت و دقت‌کامل کتابخانه را اداره کرده امورمالی واداره‌ٔآنرا تحت‌بازرسی دقیق قراردهند .

درصورتیکه موضوع توسعه کتابخانه‌ها مورد نظر باشد قوانین ومقرراتی که برای ادارهٔ آنها تدوین و درنظرگرفته میشود باید تابع سه‌اصل کلی بدینقرار باشد :

ساکنان نواحی روستائی و شهرها از کتابخانه‌های سیار استفاده مینمایند

دستگاههای اداری کتابخانه باید تا حدامکان در جریان طبیعی افتاده حسن جریان آن تضمین‌شود . توسعه وپیشرفت کتابخانه‌هابوسایل مقتضی وممکنه تقویت گردد . تأسیس وایجاد کتابخانه‌های جدیدبمحض حصول احتیاج عملی شود . بنابراین اقدام وعمل دولت نه‌تنها منحصر به نظارت برامور اداری وتفتیش امورمالی کتابخانه‌ها میباشد بلکه‌باید شرایط موافق و مساعدی بوجود بیاورد تا کتابخانه‌ها بتوانند در راه توسعه وپیشرفت‌افتاده ازاینراه با ازدیاد وسایل، استفادهٔ بیشتری بعامهٔ مردم‌بدهند . قانونگزاران برای تهیه وتنظیم قوانین ومقررات بایدبکار احاطه داشته با در نظر گرفتن تمام جوانب کار وجزئیات امور ونظری بلند وعاری ازمحدودیتهای بیجا و صرفه جوئی در تمام امور بخصوص درامور مالی، قوانین مخصوص بکتابخانه‌را وضع نموده زمینه راطوری فراهم آورند که‌دستگاه‌اداری کتابخانه‌درهر حال‌ودرهر آن که بخواهد درترقی آن‌دست‌خودرابازدیده‌احتیاج بکمك‌دیگران نداشته‌باشد. نظر تنگی ومحدودیت‌درامور مالی‌بخصوص‌برای کتابخانه‌بسیارخطرناك‌بوده و بطور قطع از توسعهٔ آن جلوگیری بعمل میاورد . بهترین مثال را دراین‌خصوص‌درانگلیس‌مشاهده‌میکنیم که سالهای‌متمادی این‌موضوع در انگلیس متداول بوده ولی بتدریج چون اولیای امور متوجه این نکته‌شدند‌نقیصه‌رارفع کرده‌اعتبارات‌بیشتری برای کتابخانه‌هاقائل‌شدند. بهر صورت محدودیت اعتبارات مالی که از راه قانون بکتابخانه های عمومی بخصوص در آغاز تأسیس و توسعهٔ آنها تحمیل میشود نتایج مفیدی را دربر نخواهد داشت زیرا بهمان اندازه که کتابخانه روبتوسعه میگذارد بناچار احتیاجات آن روزافزون شده‌باعتبارات بیشتری‌احتیاج پیدامیکند دراینجاست که‌نه‌تنهامسئولین‌امر بلکه‌مردم نیز ناچارمیشوند

در ازدیاد اعتبارات اقدام مؤثر بنمایند ولی در بسیاری از اوقات قانون جلوی آنها را گرفته اسباب مزاحمت را فراهم میکند . بنابراین لازم وضرور است که درموقع تنظیم بودجه اعتبارات کافی و بیشتری را پیش بینی نمود (در این خصوص بعدها بتفصیل بحث خواهد شد) .

برمسئولین امور فرض است که باپیش بینی های لازم بودجه را تنظیم کرده پیوسته در این مورد دقت کافی مرعی دارند که حد اکثر اعتبار را دراختیار کتابخانه‌ها بگذارند و این نکته را پیوسته باید مورد توجه قرار دهند که با خست و کوته نظری نمیتوان کتابخانه ای را اداره کرده از آن استفاده کامل ببرند. مردم نیز بهمان اندازه که در امور بهداشت دقت کافی نموده و انتظار دارند که از تمام جهات منظور آنان را عملی کند در این خصوص نیز انتظار دارند که وضع کتابخانه طوری باشد که حد اکثر احتیاجات آنان را برآورده نماید والاازهر گونه مساعدت دریغ خواهند کرد.

با تمام این تفاصیل بعضی از امور که باید تابع و محدود بقوانین مشخص و معین باشد ولی بعضی ازامور که باید آزاد بوده در اختیار اولیای امور باشد تا درمواقع لازم موانعی برای آنان ایجاد نشود ازجمله دراین قسمت اخیر باید باولیای امور محلی اجازه داد که آزادانه انجمنهای محلی را تشکیل داده باهمکاری و مساعدت یکدیگر امور مالی کتابخانه‌ها را تحت نظر گرفته در طرز اداره نظریات خود را اظهار داشته در تربیت اعضاء و چرخانیدن دستگاههای آن اعمال نظر نمایند.

آیا میتوان تشکیلات اداری کتابخانه ها را اجباری کرد ؟ تاچه حد قانون میتواند تحمیل کند ؟

درقسمت اول : آیا این وظیفه را باید بعهدهٔ اولیای امور محلی گذاشت یا استانها یا دولت و یا دیگران گذاشت ؛ در آنجائیکه اجبار

والزام ضرورت پیدا میکند بایدبطورقطع اصول معمولی ومتداول معین ومشخص شود بطوریکه اموراداری مورد نظر باقوانین موجودتطبیق کرده باآنها متناسب باشد ، این امرغیرقابل انکار است که هر کشوری در سراسرحوزهٔ نفوذ وخاك خود بایددارای کتابخانه های عمومی باشد و اگر ایجاد و تأسیس کتابخانه بخودی خود از طرف زمامداران مسئول محلی میسر نبوده یا از طرف آنان قصوری در این کار شود دراینصورت قانون باید زمامداران مسئول محلی را وادار باینکار کرده آنان را مجبور بتأسیس کتابخانه هابنماید . وجود کتابخانه برای مردم امری است ضرور وحتمی وهیچ قوه‌ای نمیتواند ازتأسیس آن جلوگیری بعمل آورده مردم را از این نعمت محروم سازد و هیچ مانع نمیتواند در موقعیکه توسعهٔ کتابخانه ها ایجاب میکند سدی دربرابر آن بکشد بردولت وقانون فرض است باتمام‌قوا موانع‌را ازسراین راه بردارد .

دراینجادوموضوع مورد توجه‌قرار میگیرد:اولامجبور کردن برای تأسیس کتابخانه باید با ممکنات و مقدورات مالی تطبیق کرده با آن متناسب باشند بطوریکه اولیای امور محلی یا دیگران برای تأسیس کتابخانه ناچار باید اعتبارات مالی و وسائل اداری قبلاً در اختیار داشته باشند تا بتوانند پس از تأسیس از عهدهٔ ادارهٔ برآمده بکار آن ادامه دهند زیرا درغیراینصورت چنین تقاضائی بیمورد بوده اگرهم فشار و زور آنانرا بچنین کاری وادار کند بطور قطع نتایج مطلوبه از آن بدست نخواهدآمد، برای اثبات آن مثالی را متذکر میشویم :

برای تأسیس یك کتابخانه هیچکس منکر این نیست که قبل از هرچیز اعضای متخصص فن کتابداری لازم است بنابراین ایجاد کتابخانه‌ای بدون دراختیار داشتن کتابداران متخصص و اعضای اداری کافی کاری است بیفایده و بیهوده درصورتیکه ضرورت افتتاح کتابخانه‌ای را باجبار

ایجاب کردمسؤلین‌محلی ناچار میشوند از اعضای غیرمتخصص استفاده کنند وچون کتابداران قبلاً باید تعلیمات لازم را درامر کتابداری فرا گرفته و در آن ممارست کافی بعمل آورند و این امر هم با یك روزو دو روز انجام‌پذیر نمیباشد بنابراین امور فنی کتابخانه مختل شده حوائج مردم برآورده نشده بعکس آنچه‌را که‌منظور است نتیجه گرفته‌میشود،این‌اصل نتایجی بدینقرار ببارمیآورد: بواسطه نداشتن وسایلی برای جمع آوری کتب و تعویض مجموعهٔ‌درمیان کتابخانه‌های کوچك شرط احتیاط نیست که کتابخانه‌های‌جدیدی بدون وجود اعتبارات‌ووسایل کافی تأسیس‌شده شروع بکار نمایند. در این صورت است که بطور قطع بشکست مواجه شده مخاطرات عظیمی برای فکر و نقشه توسعهٔ کتابخانه‌هافراهم خواهد شد.

ثانیاً چون ثابت شد که اجبار در تأسیس کتابخانه ها باید تابع مقتضیات وشرائطی مناسب باشد بنابراین بایددقت کرد که دراین حالت حد اقل تقاضا را که در قانون پیش بینی شده است مراعات کرده از تقاضاهای‌بیمورد وحد اکثر خود داری نمود. شرایطی که برای ایجاد کتابخانه‌ای در نظر گرفته میشود نباید بوسیلهٔ قانونی معین و مشخص گرددزیرا در این‌صورت برای حل‌آن ممکن است کار بدرازا کشیده باشکالاتی برخورد کند ولی لازم است‌دراین قبیل‌مواردقانون‌براساس تشکیلاتی که درادارهٔ امور کتابخانه مؤثراست نظارت کرده در مواقع لازم بتواند در حك واصلاح آن دخالت نماید.

با در نظر گرفتن مطالب فوق حالت اجبار در توسعهٔ کتابخانه ها بطریقی دخالت نماید کـه قبلاً در آن دقت کامل بعمل آمده و

وبایك حرکت و عمل سریع زیانی بکار آنها وارد نیاورد. این توسعه باید تدریجی و متوالی باشد. ولی زمانی میتوان در آن سرعت قائل شد که کلهای مادی و معنوی از طرف دستگاههای دولتی و یا ملی عرضشده از طرف آن مقامات تشویقهائی بعمل آید. ضمناً اگر قارئین کتاب از طرز ونحوهٔ ادارهٔ کتابخانه راضی باشند وبفهمند که کتابخانه درراه پیشرفت و توسعه میباشد این خود وسیله‌ای برای تقویت آن بدهد میرساندچنین کتابخانه‌ای تا هر اندازه از کتابخانه‌ای که بسرعت ایجاد میشود مفیدتر وقابل‌دوام‌تر خواهد بود بنابراین‌دولتها و ملتهابایه باین نکته مهم‌متوجه باشند که‌ایجاد کتابخانه‌ها باروش‌صحیح‌و قوانین‌و مقررات‌متناسب‌ودارای بودجهٔ کافی و اعضای‌متخصص‌و بصیر باشد گرچه‌تعداد آن کم‌و محدود بوده و بعدها با فراغ خاطر و فرصت کافی بتدریج افزوده شوند این‌ترتیب بهتر از آن‌است که‌یکباره عدهٔ کثیری کتابخانه‌بدون‌در نظر گرفتن‌اصول ومبانی آن باعجله‌تأسیس نموده‌در دسترس‌عامه‌بگذارند، مثلا اگر اعتبارات پیش بینی شده‌سالیانه برای کمك بکتابخانه محدود وباندازه کافی نباشد بجای اینکه مقدار ناچیزی میان کتابخانه ها تقسیم کرد بهتر است آن اعتبارات را میان‌عدهٔ محدودی کتابخانه تخصیص داد بطریقیکه هریك از آنها باآن اعتبار بتوانند کار مفیدی انجام دهند.

باتمام این‌تفاصیل‌موقعی پیش‌میآید که‌حالت اجبار حتی زمانیکه هنوز فکر توسعهٔ کتابخانه‌ها در میان نیامده است ضرورت پیدا میکند

سایرالزاماتی که قانون باید تحمیل کند:

قوانین متعددی برای اعضای کتابخانه ها موجوداست، درقوانین مزبور بطور کلی از اعضای‌صالح‌و بصیرو متخصص در تمام مشاغل کتابخانه

صحبت میداردمخصوصاً درمواقعیکه وجود کتابدارمتخصص برای حسن جریان امورالزام آور میشود ، این قوانین طوری تنظیم شده است که اعضای اداری و کتابداران متخصص از تمام مزایا وحقوق کافی بهرمند میشوند زیرا ثابت‌شده است که کتابخانه زمانی مرتب ومنظم شده طرف استفاده‌قرار خواهد گرفت که‌دارای کتابدارن‌واعضای‌اداری صلاحیتدار وبصیردرفن کتابداری باشند ودرهمین حالت که قوانین موضوعه دراین خصوص دقت کافی مبذول داشته تمام پیش‌بینی های لازم رانیزمیکنند ۰

در صورتیکه برای افتتاح و تأسیس کتابخانه ای حالت اجبار پیش بیاید معذلك بایدزمانی کتابخانه را افتتاح کرد که حد اقل‌اعضای لازم فراهم گردد بنابراین اگر بخواهیم‌اعضای‌متخصص‌رادر کتابخانه‌ای بکار بگماریم قبل از اینکه اعضای مزبور بحد کافی نرسیده یا اینکه تعلیمات‌کافی ندیده باشند بطور قطع ازاهمیت مشاغل کتابداری کاسته خواهد شد و این طریقه‌ای است که هدف آن بدون نتیجه مانده اعمال چنین سیاستی‌جایز نخواهد بود ، بهمین جهت است که قوانین کتابداری بایدوارد جزئیات شده تمام‌پیش‌بینی‌های لازم را دربارهٔ دستگاه‌مناسب اداری وانواع مشاغل وطبقه‌بندی‌حقوق وشرایط کاررابنماید . درچنین صورت‌است که قانون حداکثراستفاده را خواهد داد .

طی‌جلسات مهمی که درتابستان ازطرف یونسکووفیاب(FIAB) تشکیل شده بود دکتررابرت ل هانسن (D. Robert L. Hansen) تقاضا کرد که درقوانین ومقررات کتابخانه‌ها مراتب ذیل مراعات شود :

الف) بایدمحرز وثابت‌شود که کتابخانه عمومی اجباراً بایدمورد استفاده تمام افراد ساکن یك کشور باشد .

ب) تمام کتابخانه‌ها موظفند که کتابهای خود را (برحسب نقشه‌ای که در خصوص همکاری میان کتابخانه ها منظم میشود) بتمام افراد کشوری که در آن ساکن هستند قرض بدهند.

ج) کتابخانه باید انواع کتابهائی را که نمایندهٔ عقاید مختلف سیاسی و مذهبی و اقتصادی باشد بدون مراعات جانبداری و با حفظ بیطرفی کافی درمخزن خود جمع آوری کرد وهرموقعیکه مراجعه شد فوراً دردسترس استفاده کننده قراردهد.

د) قرض دادن کتابها باید مجانی و بلاعوض باشد احدی حق گرفتن آبونمان یا غیرآنرا ندارد.

تمام شرایط فوق باید اجباری باشد و تا اندازه‌ای یك کتابخانه بتواند حوائج قارئین را مرتفع ساخته بوظایف خود عمل کند ومراتب مذکور باید درقوانین ومقررات آن پیش‌بینی شود.

رابطهٔ میان اولیای امور محلی و اولیای امور دولتی یاملی:

اگر تمام دستگاههای اداری کتابخانهٔ کشوری باید بوسیله اولیای امور محلی که در کار خود استقلال دارند اداره شود مقررات کتابخانه‌ها بطور کلی سهل و آسان خواهد شد. دراین صورت کافی است که قبلا تعهدات مالی لازم انجام یابد. بعد در موقع مقتضی ایجاد و تأسیس کتابخانه ها را عملی کرد و اعضا و کتابداران لازم را برای ادارهٔ امور کتابخانه‌ها تقاضا کرد. پس ازانجام این شرایط ملاحظات ونظریات اصولی را که دکتر هانسن پیشنهاد کرده است بمورد اجرا گذاشت

اساسنامه و مقررات ساده و متحدالشکل که بدینقرار متذکر شدیم در بسیاری از کشورها مانندانگلستان وجوددارد ولی بخوبی ثابت‌شده‌است که این اساسنامه بااینکه از مدتها پیش در بسیاری از کشورها متداول شده‌است معذلك کافی نبوده و نمیتوانسته‌است بطور کامل منظور اصلی را برآورده نماید . بنابراین برای جبران این نقیصه لازم است وسایل و راههای مختلفی برای ایجاد همکاری اختیاری یا اجباری میان اولیای امور محلی ودستگاهها ومقامات عالیتری (دولتی یاملی) فراهم کرد .

در نتیجه ، اساسنامهٔ کتابخانه‌ها باید مراتب ذیل را در نظر بگیرد :

الف) ایجاد دستگاههای اداری مخصوص در حدود دخالت دولت یا (در حدود دخالت دستگاههای ملی) وتعیین کمك و اختیارات آنها .

ب) تعیین ارتباط آنها با دستگاههای اداری محلی .

ج) استقرارواجرا واعمال مقرراتی که دستگاههای اداری محلی را بایکدیگرمرتبط میسازد .

تشکیلات دولتی . انواع تشکیلات ومنابع مالی آن :

درفصول سابق ازعمل تشکیلات ودستگاههای دولتی و(ملی) درکتابخانهٔ مفصلا بحث کردیم دراینجالازم است ازانواع آن تشکیلات وطرزساختمان آنها تذکراتی داده شود .

این تشکیلات میتواند بقرارذیل باشد :

۱ـ یك ادارهٔ مستقل یا یك وزارتخانه منتسب بحکومت مرکزی .

۲ـ یك دستگاه وزارتی .

قسمت اول درحسن‌جریان کتابخانه‌ها مفیدتراست زیرا این‌خطر درمیان نخواهد بود که کتابخانه‌ها ازسایرادارات وزارت خانه‌ای‌تبعیت کرده یا اینکه مستقیماً تحت‌نظرآن ادارات انجام وظیفه نماید . بهمین دلیل است که دستگاههای‌اداری کتابخانه‌ها بهیچوجه نباید تابع و تحت نظر وزارت اطلاعات یا هیچیك از دستگاههای تبلیغاتی کشور باشد ولی ارتباط آنها با وزارت فرهنگ یا وزارت خانه‌هائی از این قبیل‌ها جایزخواهد بود مگر در بعضی موارد استثنائی . بهترین طریقه ارتباط دادن کتابخانه‌ها بادستگاههای تعلیم و تربیتی عمومی (نه محلی) میباشد ولی این نکته را باید متوجه شد که در این صورت نیز کتابخانه‌ها باید استقلال و آزادی عمل مخصوصی بخودرا حفظ کرده گرفتارپیچ‌وخمهاو قیود دستگاههای تعلیم و تربیتی نشود . اگر لازم شد که ادارهٔ امور کتابخانه‌ها بادستگاه دیگری‌مرتبط شود بهترین‌طریق‌اینست که آنرا بادستگاههائی که مأموریت پیشرفت و توسعهٔ صنایع ظریفه و علوم و فرهنك وموزه‌ها ورادیو وروابط فرهنگی بین‌المللی (نه روابطسیاسی واقتصادی) دارند مرتبط ساخت .

باوجود مراتب فوق بهترین طریقه برای حسن جریان واستفادهٔ کامل‌از کتابخانه‌ها ومربوط ساختن‌آنهابیك وزارتخانهٔ مستقل میباشد. تنها نقطهٔ ضعف این فرضیه (که شاید با مرور زمان مرتفع شود) اینست که با مقایسهٔ سایرشعبات و ادارات آن وزارت خانه ممکن است کمی بودجهٔ اعتبارات آنرا در ردیف پست ترین آنها قراربدهد .

طریق دیگری برای ادارهٔ کتابخانه‌ها موجود است و آن ایجاد یك کمیسیون دولتی کتابخانه‌ها که بطریق ذیل تشکیل شود میباشد :

الف) تشکیل کمیسیونی حتی‌الامکان از اشخاص بصیر و مطلع بامور کتابخانه باانتخاب دولت ؛

ب) تشکیل کمیسیونی از اشخاص که نمایندهٔ اولیای امور محلی باشند .

ج) تشکیل کمیسیونی که اعضای آن نیمی از فقرهٔ الف و نیمی از فقرهٔ ب مرکب‌شده باشند .

دستگاههای دولتی البته احتیاج باعتبارات مالی دارد که یا باید از طرف دولتها یا یك قسمت آن از طرف حکومت ائتلافی تأمین گردد و آن برای منظورهای ذیل میباشد :

الف) برای حسن جریان امور : استخدام و تعیین اعضای اداری و فنی ، دستگاه اداری مرکزی (و محلی) ، مخازن مرکزی کتابها و دستگاههای دیگرمرکزی مانند فهرست مرکزی ، دستگاههای منابع ومأخذ کتابها و فهرست و فیش وغیره و در بعضی از مواقع فراهم کردن ورضایت‌خاطر استفاده کنندگان وعامه با ایجاد دستگاه اداری مرکزی مانند تقسیم و توزیع کتابها در مناطقی که از منابع مرکزی استفاده نمیکنند ، تهیه کتب برای کوران وغیره ، بازرسی و تنظیم سایر امور در کتابخانه‌ها، اموریکه بتوسعه یا ایجاد و تأسیس کتابخانه‌ها مربوط میشود، تعلیم و تربیت متخصصین فن وغیره .

ب) برای رسانیدن کمك مالی و اعتبارات باولیای امور محلی و تشکیلات ائتلافی و منطقه‌ای .

ج) برای رسانیدن کمك بتشکیلات و ادارات ضمیمه(کتابخانه‌های مدارس، دوائر تحقیق، کتابخانه‌های خصوصی) درقبال کمکهائی که این مؤسسات بدستگاه اداری و استفادهٔ عامهٔ میکنند.

کمك مالی باولیای امور محلی.

کمك مالی و نقدی بمسئولین محلی کتابخانه‌ها برای سه منظور است: تشکیلات اساسی کتابخانه‌را بطوری مهیا و آماده سازد که بتواند وظایفی را که در حدود مقررات معین بعهده دارد انجام دهد. تشویق و تأیید پیشرفت و توسعهٔ کتابخانه‌ها و شرکت دادن دستگاههای دولتی در این عمل بادخالت دادن دستگاههای مزبور امور کتابخانه‌ها بطوریکه بتوانند درهرمورد نظر مشورتی خود را درمورد آنها اظهار نمایند.

تناسب مقدار کمکها و اعتباراتی که از طرف دستگاههای اداری محلی بکتابخانه‌هاداده میشود باعوامل مختلفی که برحسب اقتضای هر کشور تغییر میکند بستگی دارد، این تناسب بیشتر بامنابع مختلف عایدی عمومی مانند عوارض محلی، دولتی یا منطقه‌ای وغیره ارتباط دارد. بادرنظر گرفتن مراتب فوق بی‌مناسبت نیست که اولیای امور محلی لااقل نصف کل مخارج کتابخانه‌هارا بعهده بگیرند. زیرا دراین صورت اولیای مزبور مجبور میشوند که بکتابخانه های خود عطف توجه بیشتری مبذول داشته و استقلال محلی خودرا هم از نظر اخلاقی وهم از نظر اداری محفوظ بدارند.

عامل مؤثر وعملی دیگری دراینجا وجود دارد وبدینقرار: قدرت مالی (یعنی ثروت وفقر اولیای امور محلی) برحسب مناطق بطور قابل ملاحظه‌ای فوق میکند و این موضوع در تمام کشورها یکسان است. بسیاری ازموارد پیدا میشود که بعلت بعضی جهات اجتماعی و اقتصادی

و بملاحظهٔ اهمیت اعتباراتی که برای بعضی ازدستگاههای اداری عمومی تحقیقی داده میشود نمیتوان بگرفتن کمکهای مالی لازم برای چرخانیدن دستگاه کتابخانه‌ها امیدوار گردید. بطور کلی باید گفت که حدود وسعت دهات وقصبات برای تأمین مخارج کتابخانه‌ها فوق‌العاده کمتر و محدود تر ازحدودوسعت شهرها میباشد ، هرچه ناحیه‌ای دارای جمعیت کمتری باشد امکان تأمین مخارج بهمان نسبت کمتر میباشد . برای این موضوع دودلیل بقرارذیل موجود است :

۱ ــ زمانی دستگاههای اداری کتابخانه‌ای ازحال طبیعی خارج شده و نمیتواند بوظایف خود عمل کند که مخازن کتابخانه غیر قابل ملاحظه بوده ازیکدیگر پراکنده باشند یا اینکه فاصله‌ای که آنها را ازیکدیگر جدا میکند بسیار زیاد میباشد .

۲ ــ مجموعهٔ خدمات اداری عمومی نیز بهمین اشکالات دچار میشود ودیگر نمیتواند بطور کامل توجه خودرا بکتابخانه های منطقه خود معطوف دارد وآنها را تحت نظر مستقیم قراردهد . بنابراین هر کشوری مجبور خواهد شد که کمك مالی خود را برحسب نوع منطقه و کمی وزیادی وسعت وجمعیت آن تقسیم کرده بیشتر یا کمتر بآن مناطق کمك بدهدامر قابل ملاحظه ومهم اینست که دستگاههای اداری وخدمات فنی کتابخانه‌ها تا حدامکان جریان طبیعی خودرا داشته حداکثر استفاده‌را بدهند . حال طریقهٔ خرج و دخل آن چه باشد آن نیز تأثیری درانجام این وظیفه کلی نخواهد داشت . فقط باید متوجه شد که نباید تفاوت فاحش میان کمکهای مالی که بمناطق ده نشین و مناطق شهر نشین داده میشود قائل گردید زیرا علاوه براینکه ممکن است بیعدالتی مردم را ناراحت ومتأثر بکند باید درنظر گرفت که درتمام شئون اجتماعی ودر

دستگاههای اجرائی خواه‌مهم وخواه ثروتمند بایدعدالت و مساوات را مراعات کرده دسته‌ای را بردستهٔ‌دیگر رجحان نداد وباید کاری کرد که امتیازات ومسؤلیتها به‌تناسب بین‌افراد واجتماع تقسیم‌شده‌هریك‌بفراخور حال ازآنها برخوردار گردند وبرای اینکه حد اعتدال میان طبقات مختلفه رعایت شود و شانس موفقیت زیادتر گردد بایدسه‌طریقه‌ذیل‌را بکار بست :

اولاً باید این حقیت‌را درك کرد که تأسیس قرائتخانه عمومی‌در دهات وقصبات و شهرهای کوچك برای هر نفر خواننده یا به‌تناسب اداری بطوراجبار بسیار گرانتر از سایر مناطق تمام میشود . کسانیکه برخلاف این‌عقیده فکرمیکنندیاوارد موضوع نبوده یا سخت در اشتباه هستند هرچه‌دامنهٔ وسعت کتابخانه‌های‌محلی‌مهم وزیادباشدبهمان‌اندازه مسئله اداره ووسایل‌ارتباط سهل‌تروآسانترمیباشد، مجموعهٔ کتابهابیشتر مورد استفاده قرار خواهدگرفت و هر قرائتخانه بیشتر میتواند قارئین خودرا راضی‌ترنگاهداشته‌وبدانهااستفاده بدهد. تأمین‌احتیاجات‌افراد و اهالی دهات وقصبات‌بطورقطع‌مستلزم مخارج‌بیشتری خواهد بود زیرا استخدام عضو متخصص وشایسته در شعبات کوچك از ضروریات است ضمناً لازم است در این شعبات تعداد زیاد تری کتاب آماده ساخت بطوریکه بتوان هرآن احتیاجات قارئین را برحسب امیال و دلخواه آنان برآورده‌ساخت گردانیدن چرخهای اداری این مراکز بوسیلهٔ کتابداران متخصص‌نیز گرانتر ومستلزم‌مخارج بیشتری میباشد مخارج حمل‌ونقل‌ومخارج اضافی غیرمترقبه‌نیز دراین صورت زیادترخواهدبود بنا بر این بر دولت فرض و واجب است که باین قبیل مراکز و مناطق تاحدودامکان کمك مالی زیادتری بکنند .

ثانیاً ـ باید بخاطر داشت که کمك‌های مالی پیش بینی شده برای مناطق ده نشین و شهرهای کوچك از نظر مصالح عمومی بیشتر باید جنبهٔ تهیه لوازم و اثاثیه و تسهیل در فراهم کردن وسایل اداری (مانند مجموعهٔ کتب ، قرض گرفتن کتابها ، مرکزیت دادن خرید ، تهیه کاتالوگ و امثال اینها) باشد تا دادن پول و خرج کردن آن در محل، زیرا اعتبارات نقدی از حیث زیادی و کمی آن ممکن است موجبات رقابت میان مردم مناطق مختلفه را فراهم آورد و باعث بطوء کار گردد .

ثالثاً ـ نباید فراموش کرد که هرچه دولت شهرها و دهات را بواسطهٔ اعطای کمکهای کلی با یکدیگر مخلوط کند تفاوت میان این کمکها کمتر محسوس شده و در نتیجه رقابت میان آنها کمتر خواهد شد .

کمکها در داخلهٔ کشوری برحسب مناطق متفاوت خواهد شد درصورتیکه این کمکها برای تشویق و ترغیب توسعهٔ کتابخانه‌ها بکار رفته و از آن نتایج مثبت و مفیدی عاید گردد ، کمکهائی که بدون مورد و نابجا داده شود جز اینکه بتعداد دستگاههای غیرلازم و پرخرج اضافه شود فایدهٔ دیگری نخواهد داشت مثلاً اگر ملاحظه شد شهر کوچکی منافعش ایجاب میکند که با مناطق مجاور و ده نشین خود یك کتابخانه مرکزی داشته و در تحت ارادهٔ واحد درآید در اینصورت لازم است که از دادن کمکهای زیاد بدستگاههای مختلفه محلی خودداری کرد زیرا این امر موجب میشود که برخلاف منافع عمومی ، مناطق مختلفه استقلال خود را حفظ نمایند . هرچه کمك بیشتر باشد بهمان اندازه بیم آن میرود که دو مؤسسه در یك منطقه در آن واحد یك عمل را انجام بدهند در اینجاست که موانع و دشواریها برای وحدت و همکاری بین مناطق روز بروز زیادتر شده برشدت آن افزوده میگردد . بنابراین باید این نکته را

مراعات کرد که بنقاطی باید کمك مؤثر و قابل ملاحظه کرد که در آنجاها امکان تأسیس کتابخانه و حداکثر استفاده از آن میسر و ممکن بوده آن منطقه بتواند کمکهای لازم را برای پیشرفت و توسعهٔ آن بنماید و اگر فشار افکار عمومی محلی برای اقدامات بیشتری زیاد شد در این صورت باید حد اعتدال را رعایت کرد باین طریق که کمك هارا برای شعبات مربوط بمرکز اصلی بحد اقل رسانیده وسایلی فراهم آورد که شعبات هر چه ممکن است بیکدیگر نزدیك شده همکاری بیشتری باهم بکنند. دولتها میتوانند با موضوع کمك هدف اصلی توسعهٔ کتابخانه هارا بمورد اجرا گذاشته در اطراف آن تبلیغات سودمند کرده ضمناً کتابخانه‌ها را مطیع قوانین و مقررات دستگاههای خود بنمایند، کتابخانه‌هارا نیز تحت مراقبت وبازرسی دقیق خود قرار داده با دادن نظریات مفید وراهنمائیهای لازم از اینراه در پیشرفت و توسعه آنها مساعدت کنند مقررات و اساسنامه ها باید عمل و وظایف و تعهدات کتابخانه‌ها را تسهیل کرده بانرمی وملایمت تمام موانع ودشواریها را ازسرراه آنها بردارند. بعلاوه اولیای امور و مردم محلی باید باین نکته متوجه شوند که باعقل و تدبیر و فعالیت زیاد از کمکهائیکه بدانها میشود در توسعهٔ کتابخانه‌ها و عمل کردن منظور عامه حداکثر استفاده را بنمایند.

ادارهٔ امور مالی کتابخانه هائی که با کمك مردم اداره میشود:

در دستگاههائی که با کمك مردم اداره میشود بایدروابط کمیسیون مرکزی وسایر مقاماتی که آن کمیسیون را انتخاب میکنند دقیقاً معلوم ومشخص باشد مخصوصاً در قسمتی که بامور مالی ارتباط دارد. زیرا پسندیده نیست اگریك یا چند دستگاهی که همکاری با یکدیگر را پذیرفته‌اند برخلاف منافع عمومی کمك ومساعدت خودرا درمواقع لازم

ازیکدیگر دریغ بدارند . از طرف دیگر در صورتیکه نمایندگان و مسؤلین امور کتابخانه‌ها بخواهند هریك برطبق تمایل خود عمل کنند بطورقطع بحسن جریان اموراداری لطمه زده در کار آن وقفه حاصل خواهند کرد.

دراینجا سه‌حالت بقرار ذیل بوجود میآید :

الف) هر دستگاه محلی پس ازاینکه متعهدشد مبلغی درسالهای معینی بپردازدبایدطرز خرج ومصرف آنرابکمیسیون‌محلی‌واگذار نماید. ضرر این موضوع این است که مبلغ تعهد شده بطور قطع کافی برای انجام امر نشده وترمیم‌آن شاید مشکل بنظر برسد.

ب) مقامات محلی بکمیسیون مختلط اجازه خواهد داد که برای هیئت‌های اجرائیه برحسب برنامهٔ تقسیم و مقدار عایدی، سهمیه معینی تعیین نماید و از هر یك از آنها مبلغ معینی پول سالیانه دریافت کند. بدین‌ترتیب است که پیوسته‌امور مالی کتابخانه‌ها دراختیار مقامات محلی درآمده وآنها میتوانند درتوسعهٔ کتابخانه‌ها فعالیت بیشتری بکنند.

ج) دولت حق دارد در مراحل آخری دخالت کرده از تمام دستگاههای‌اجرائیه‌بخواهد که‌درحسن‌جریان‌امور دقت کافی‌مبذول‌داشته اعتباری راکه ازطرف اکثریت بتصویب رسیده بمصرف حقیقی خود برساند.

مقامات مسئول کتابخانه ها میتوانند بهر صورت کمیته ها یا کمیسیونهای کتابخانه‌ها را انتخاب کرده وادار کنند که بنام‌آنها باداره اموراشتغال ورزند. دربعضی از کشورها بواسطهٔ علل مختلفه (مانند مصالح ومراعات آداب‌وسنن‌ورسوم) شوراهای کتابخانه‌ای‌دیده میشود که اعضای آن عموما و یا اکثریت کسانیکه ازاهالی محل نیستند یا

صلاحیتی دراین کار ندارند انتخاب شده‌اند. اعضای شوراها اغلب بوسیلهٔ خوداعضای آن شوراهازمانیکه کرسی خالی پیدامیشود انتخاب میشوند. دراین صورت است که شوراهای کتابخانه کمتر تحت نفوذ سیاست رفته یا لااقل کمتر تحت‌تأثیر تغییرات اعضای دولت‌قرار میگیرند. چون این طریقه جدائی میان دستگاه اداری کتابخانه ومقامات محلی میاندازد و چون مشکل است که‌راه ورسم‌واصول فن ومعنای کتابخانه را باین‌دستهٔ اخیرفهمانید بنابراین ارجح وشایسته است که اکثریت اعضای منتخب شوری را ازمیان مقامات محلی واقلیت‌را ازسایراشخاصیکه به‌پیشرفت وتوسعهٔ کتابخانه‌هاعلاقه‌مندبوده یامصدرامورد‌یگری‌باشندانتخاب کرد.

حتی زمانیکه یك‌مقام مسؤل کتابخانه ها (یایك‌دستگاه‌منطقه‌ای دولتی) اجتماعات مختلف‌یا اداراتیکه کتابخانه‌ها تابع آن هستند(مانند شهرداریها در داخلهٔ یك‌شهرستان یا اراضی که درحدود منطقه‌یك‌شهر واقع‌شده‌است) تحت نفوذ دارد لازم‌است کمیته‌های‌محلی کتابخانه‌هارا تشکیل داده آنها را تقویت نماید.

کمیته‌های محلی کتابخانه ها که از نمایندگان مقامات مسؤل تشکیل میشود دارای اختیاراتی بدینقرارمیباشند:

رسیدگی کامل بامورمحلی، دقت درحسن جریان امورساختمانی اطمینان باینکه اعضای کافی بوظایف محوله عمل کنند، دقت کامل در حفظ اموال کتابخانه ومرتب نگاهداشتن آنها، سعی و کوشش درحفظ وبقای کتابخانه ها، بنا براین بطور کلی کمیته‌ها در عین حال دووظیفه بعهده‌دارند: تشویق و تحریص‌ساکین داخل شدن درخدمات کتابخانه‌ها وواسطه‌شدن میان اجتماعات‌مردم و مسؤلین کتابخانه‌ها.

قسمت دوم

وضع عمومی اداری در توسعه کتابخانه‌ها

فصل چهارم

مخازن کتابها

در این فصل کتابخانه‌ها را از نظر اشخاصیکه میخواهند از کتابهای کتابخانه استفاده کنند و اطلاعاتی که در این مورد باید بدانها داد و کمکهائیکه کتابخانه‌ها در این موضوعات میتوانند باشخاص بدهند مورد مطالعه قرار میدهیم : عمل و وظیفهٔ یك کتابدار بطور کلی اینست که کتابها و اطلاعات و راهنمائی را که میخواهند در اختیارشان بگذارد، زمانی کتابداری درفن خود متخصص و شایسته این مقام است که همیشه بیاد داشته باشد که کتابخانه برای افراد تأسیس شده است و سعی و مجاهدت در توسعهٔ کتابخانه ها برای این است که بهترین و مجهزترین کتابخانه‌ها را در اختیـار عدهٔ زیادتری ازمردم بگذارد.

سه موضوع طرف توجه اشخاصی است که بکتابخانه مراجعه میکنند بدینقرار : محلی که اشخاص برای استفاده بدانجا مراجعه مینمایند ، وسایلی که در آن محل خواهند یافت ودر چه شرایطی موردنظرخودرا طرف استفاده قرار خواهند داد، باچه‌سهولت و با کمك چه‌اعضائی بمقصود خود خواهند رسید.

بحث در دو قسمت اخیر از حوصله این کتاب خارج است ، کمیت و کیفیت مجموعه‌های کتابخانه ، اهمیت یك هیئت اداری متخصص و مفید، لزوم قطعی آزادی ورود بغفسه‌های کتاب و آزادی کامل در انتخاب کتابها احتیاج بطبقه بندی و کلاسه کردن کتابها باروش صحیح ،تهیه کاتالوگها امکان خارج کردن کتابهای از جریان افتاده و تجدید کتابهای تازه،دقت در اینکه محل کتابخانه روشن و تمیز و زیبا و مورد پسند باشد. تمام این موارد برای چرخانیدن دستگاه کتابخانه لازم و ضروری میباشد و شایسته است درهریک از این موارد بحث کافی بشود ولی برای احتراز از تطویل کلام فقط ببحث در موضوع قرار دادن کتابها و طریقهٔ تهیه کتاب و اعضای اداری که در توسعهٔ کتابخانه‌ها اهمیت بسزائی دارد اکتفا میکنیم :

بمکانی که کتابها را قرار میدهیم « مخازن کتاب » میگوئیم : مخازن کتاب دارای انواع بیشماری است که در کتابخانه های بزرگ ومرکزی پایتختها و کتابخانه‌های بسیار کوچک و بکتابهائیکه بوسیلهٔ مأمور پست و یا کتابهائیکه در کامیونها یا بوسیله هواپیما بنقاط دورافتاده برده میشود اطلاق میگردد .

توضیح :

اسامی که بمخازن کتابها داده میشود مثل اغلب اصطلاحات فن کتابداری در کشورهای مختلف متغیر و مختلف است بنابراین لازم است بعنوان مقدمه توضیحی دراین خصوص داده شود .

کتابخانه مرکزی- کتابخانه مرکزی کتابخانهٔ اصلی یك شهر است که دارای چندین شعبه یا رشته هائی است که شهر را با یک منطقهٔ اطراف آن متصل میکند .

کتابخانه شهرداری: کتابخانه شهرداری کتابخانه یک شهر یا قصبه‌ایست که در آنها شعبه هائی وجود نداشته باشد، کتابخانه های بسیاری از شهرهای کوچک از این دسته میباشند.

شعبه ـ شعبه ممکن است شامل یک شعبهٔ شهری (کتابخانه ای که برای رفع احتیاجات یک محله یا حومهٔ شهر مورد استفاده قرار بگیرد) یا یک شعبه شهرستان یامنطقهٔ مخصوصی (کتابخانه‌ای که در منطقه‌ای که یک قسمت ازشهرستان واقع شده باشد قرار گرفته و از طرف کتابخانه‌مرکزی آن‌شهرستان اداره شود) بشود شعبات که عموماً در ساختمانی که مخصوصاً برای احتیاجات کتابخانه ساخته است قرار دارند میتوانند در تمام ایام سال یا روز های بخصوصی مورد استفاده قرار بگیرند. شعبه‌ای که درتمام سال در های آن بروی عامه باز است درساعات معینی که سایر دوائر بکاراشتغال دارند ودرتمام روزهای هفته یا تقریباً درچند روز آن با حداقل ساعت مثلا سی ساعت در هفته بکار بپردازند. شعبه‌ای که دریک قسمت از سال مورد استفاده است ممکن است چند ساعت در روز یا دوروز درهفته طرف استفاده باشد.

مرکزاداری بخش ـ چنین مرکزی بطور کلی از یک مرکز اداری و مرکز تقسیم و توزیع با یک مخزن مرکزی کتاب تشکیل میشود، مرکزمزبورمیتواند درمواقع‌لزوم با کتابخانه‌های شهرهای‌آن بخش یا مناطق بلافصل و همسایهٔ‌آن پیوسته درارتباط باشد.

ایستگاه‌مخزن (Station de dépôt): ایستگاه‌مخزن‌عبارت‌است از مجموعهٔ کتابهائی که در محلهائی غیر از کتابخانه ها مانند کارخانه،

مأمور کتابخانه کتابهائی راکه یکی از کتابخانه ها فرستاده تحویل میدهد

درانجمن شبانه‌روستائی کتابدار محل بمراجعین درانتخاب کتب کمک میکند

باشگاه ، انجمن ، بنگاه ، ذخیره وجمع آوری شود که منحصراً مورد استفاده اشخاصی که در محلهای مذکور اشتغال بکاردارند واقع خواهدشد.

«مرکز» (Centre) بمجموعهٔ کتبی که دریک نقطه ومکان معین مانند آموزشگاه ، خانه ، باشگاه متمرکز شود اطلاق میگردد ، بهر صورت محل ومکان درموقعیکه عامه بتوانند در هرموقع وآزادانه از کتابخانه وکتب استفاده کنند چندان قابل اهمیت نیست ، برای تفهیم اصطلاح فوق‌الاشعار توضیحاً تذکرداده میشود که مجموعهٔ کتابهائیکه مثلاً دریک باشگاه برای استفادهٔ اعضای آن ترتیب داده شود آنرا «ایستگاه مخزن» میگویند ولی درصورتیکه آن باشگاه اجازه بدهد که دیگران ازخارج نیز از کتابهای آن استفاده ببرند آنرا «مرکز» مینامند.

کتابخانه‌های سیار ـ این‌قبیل کتابخانه‌ها با وسائط حمل‌ونقل بنقاط لازم برده میشود ، این نوع کتابخانه بنام «صندوقهای کتاب» (Caisse de livrs) معروف است .

کتابخانه یك‌شهر کوچك ـ تذکر این اصطلاح فقط برای تشریح وروشن شدن موضوع است ضمناً این نکته را باید متوجه‌بود که درحقیقت شعبهٔ بخش دریك‌شهر کوچك ویك کتابخانه شهرداری مستقل ازتمام جهات بایدبیکدیگرشبیه بوده تحت شرایط یکسانی اداره‌شود .

برای تشریح مطلب این مخزن راکه تقریباً در تمام کشورها معمول‌است مورد مطالعه قرار میدهیم :

ممکن است دربسیاری ازکشورها یك‌قسمت اعظم ازجمعیت آن ازکتابخانه های شهرها وکتابخانه های قراء وقصبات اطراف آنها استفاده نمایندولی یقین‌است که دراغلب کشورها اکثریت کتابخانه‌ها در شهرهای کوچک‌ودر نقاطیکه جمعیت آن‌میان ۱۰۰۰ و۱۰/۰۰۰ تغییرمیکند

وجود دارد و آنانکه در تعقیب نقشهٔ توسعه کتابخانه ها هستند ناچار بایدباین مراکز توجه بیشتری مبذول دارند و همین نقاطاست که بیش از هر جای دیگر اسباب زحمت آنان را فراهم میکند. هنگامیکه کتابخانه‌های شهرهای کوچک براساس صحیح ومنظمی استوار شد ادارهٔ سایر نقاط کشور که بستگی کاملی بتشکیلات شهرهای کوچک دارد سهل و آسان خواهد گردید. نواحی وسیعی که در آن شهرهائی وجود ندارد موضوع دیگری است که درموقع خود مورد بحث قرار خواهد گرفت.

شهر کوچکی که ما آنرا بعنوان مثال انتخاب کردیم محل تمرکز جمعیت میباشد زیرا تمام اهالی قراء و قصبات اطراف از نظر اینکه آن شهر در دسترس و نزدیك بآنان میباشد پیوسته در آن آمد ورفت کرده احتیاجات خودرا در آن تأمین مینمایند، درصورتیکه این آمدورفت‌ها یکبار در هر هفته یا یکدفعه در هردو هفته انجام بگیرد بنظر میاید که کتابخانه شهرداری تنهامرکز استفاده برای این قبیل اشخاص خواهدشد ضمناً بی مناسبت نیست که در این کتابخانه مجموعه‌ای از کتابهائی که بحال اطفال مفید باشد نگاهداری شود. مخصوصا باید درنظر گرفت که از جمع آوری مجموعه‌ها و کتبی که برای مردم مفید نباشد و نیز از پراکنده کردن منابع درمیان سایر مخازن و بخصوص مخازن کوچک خودداری کرد. بنابراین باید سعی کرد برای قارئین کتابخانه های بزرگ که دارای مجموعه های کافی ومفید باشند ایجاد گردد و وسایلی فراهم شود که احتیاج قسمت اعظم قارئین بدین ترتیب تأمین گردد زیرا این نکته را باید متوجه بود که هرچه مجموعه های کتاب جامعتر و اعضای اداری و کتابداران درفن خود بصیرتر باشند بهمان اندازه بیشتر موجبات رضامندی واستقبال مردم فراهم خواهد شد.

این موضوع دلیل بر آن نخواهد بود که از تأمین احتیاجات حقیقی افرادیکه وسیلهٔ آمدورفت بشهرها را ندارند خود داری شود و آنان ازاین حق محروم گردند .

هنگامیکه برای اعضاو کارکنان باشگاهها و بنگاهها و کارخانه‌ها و غیره امکان استفاده از کتابخانه های عمومی موجود است تشکیل کتابخانه‌های خصوصی و جمع آوری کتب از محل اعتبارات عمومی اسراف و تبذیر تلقی میشود و باید حتی الامکان از تأسیس چنین مراکز صرفنظر کرد. با ذکر ادله و مطالب فوق باید وسایلی فراهم آورد که بر تعداد کتابخانه‌های شهرداری روزبروز افزوده شده ودرهای آن بروی کسانی که آماده برای استفاده هستند پیوسته باز باشد و اگرهم این قبیل کتابخانه‌ها مستقل باشند لازم است تشکیلات آنها را چنان مرتب کرد که اشخاصیکه درخارج از حوزهٔ اداری شهرداری ساکن هستند بتوانند احتیاجات خودرا برآورند. درغیراینصورت اگرهم در جستجوی قارئین بیشتری از خارج بوده یا درصدد تکمیل دستگاههای خود باشند معذلک برای آنها میسر نخواهد بود که وسایل کار خود را باندازه‌ای فراهم نمایند که جواب تمام مراجعین را بدهند و یا اینکه با کتابخانه های شهر های بزرگ رقابت کنند لیکن چنانکه سابقا متذکر شدیم عمل کتابخانه های شهرداری یکی ازمقدمات اولیه فکر توسعه کتابخانه‌ها میباشد و بهمین جهت است که دراین موضوع باید دقت بیشتری بکار برد .

محل کتابخانه :

کتابخانه باید در محل‌های پر جمعیت شهر قرار داشته باشد، ساختمان آن نیز باید متناسب و مخصوص باشد، درصورتیکه درساختمانی واقع شد که یك قسمت آن ازطرف دستگاه دیگری اشغال شده باشد لازم است

کتابخانه را بکلی از دستگاه مزبور جدا کرد و حتی الامکان درب ورودی مخصوصی برای آن تعیین کرد. در مراحل اولیهٔ اجرای نقشهٔ توسعه کتابخانه‌ها برای کتابخانه وقرائتخانه بهتر است محلهائی در نظر گرفته شود که سابقاً محل اجتماعات یا باشگاهها یا دکان و مغازه بوده‌است، درصورتیکه برای تأسیس کتابخانه‌چاره‌ای جزساختن بنای مخصوصی نباشد باید این نکته را حتماً در نظر گرفت که مخارج آن تا موقع اتمام و نگاهداری بعدی آن قبلاً پیش بینی شود والا چنانکه در موارد عدیده ثابت شده نتایج نا مطلوبی ببار میآورد و بهیچوجه منظور تأمین نمیگردد. عوامل مؤثر یک کتابخانه عبارتند از کتاب و اعضای فنی و کتابداران متخصص و بصیر. بنا براین بهیچوجه ضرورت ندارد که پول را برای مصالح ساختمانی بمصرف رسانید زیرا ممکن است بعدها پس از ایجاد سازمان منظم و تهیه کتاب‌های لازم واستخدام اعضای مورد احتیاج درصورتیکه اولیای امور اعتبارات کافی در اختیار داشته‌باشند بساختن بنای مناسبی اقدام نمایند بتجربه ثابت شده است که بسیاری از این ساختمانها بدون توجه بوجود آمده اند بعضی بسیار بزرك بوده ومخارج زیادی صرف آن شده‌است یا آنقدر کوچك بوده که توسعهٔ کتابخانه را متوقف ساخته‌است بهرنحوی که کتابخانه بنا شود باید ساختمان آن‌جا لب‌وروشن وفرحناك وپاکیزه باشد ماحصل آنکه باید جائی باشد که‌مراجعه کنندگان باطیب‌خاطر و بشاشت کامل بکار خود مشغول شوند. مفرح‌ساختن وزیبا کردن یك کتابخانه باندازه‌ای سهل وآسان است که درتصور اشخاص نمیگنجد، رنگ اطاقها باید حتی‌الامکان روشن باشد و از بکار بردن رنگهای تیره خودداری شود. ساختمانهائیکه درظاهر برای کتابخانه مناسب نیست میتوان با تغییرات جزئی و باسلیقه آنها را متناسب کرد مثلاً تیر های چوبی یا سقفهای

بلند را که از نور جلوگیری میکنند ممکن است با صرف مخارج بسیار جزئی که از محل صرفه‌جوئی در سوخت و روشنائی بعدها تأمین خواهد شد باتعبیهٔ پوششی که در روی سقف قدیمی مرمت کرد. روشنائی غیرمستقیم بهترین طریق برای تالار های مطالعه میباشد زیرا از اینراه ازمصرف برق کاسته شده و مخارجیکه برای دستگاههای روشنائی غیر مستقیم بکاررفته بزودی با صرفه‌جوئی در این کار جبران میشود. اولیای امور و مدیران کتابخانه‌ها موظفند پیوسته در این قبیل موارد حد اکثر صرفه‌جوئی را مراعات کرده اعتبارات را برای امور فنی و ضروری بمصرف برسانند، مثلا دستگاه حرارت مرکزی گرچه در بادی امر بسیار گران بنظرمیآید ولی وقتی استخدام یکنفر کارگر دائمی را که پیوسته باید مراقب بخاریهای دیگر نیز باشد بحساب بیاوریم ملاحظه خواهد شد تا چه‌حد درقسمت حرارت کتابخانه صرفه جوئی میشود، و حال آنکه دردستگاه حرارت‌مرکزی میتوان درهرهفته یك نفر کارگر که فقط چندساعت برای نظافت آن بکارگمارده میشود با مبلغ جزئی استخدام کرد.

علاوه برمزایای فوق تالارهای کتابخانه وقرائتخانه باید باندازه کافی وسیع باشد بطریقیکه آمد ورفت درآن بسهولت و بدون زحمت انجام گرفته قارئین بتوانند درفضای نسبتا مناسبی مشغول مطالعه شوند درتالار مطالعه لازم است چندین میز وصندلی گذاشته شود پاره ای از مسائل درظاهر بسیارجزئی بنظرمیآیند ولی در باطن امربرای مراجعین ضرورت واهمیت دارند ازجمله فرض کنیم مراجعین پس ازاتمام کارخود درموقع خروج دراطاق مجاور میزی گذاشته شده باشد که بتوانند لوازم خودرا روی آن مرتب کرده بعد همراه ببرند؟

بسیاری ازقفسه‌های کتاب دارای ارتفاع زیاد است مناسبترین ارتفاع برای قفسه‌هائیکه دردسترس مراجعین است حداکثر ۱٫۹۰ متر میباشد. قفسه های مرتفع مزاحمت مراجعین و کتابداران را فراهم میسازد. از روشنائی جلوگیری کرده و منظرهٔ بسیار بدی بکتابخانه میدهد. در بسیاری از کتابخانه‌ها قفسه‌ها از کتابهای کهنه و بدون مصرف انباشته‌شده است که منظرهٔ غمناکی بکتابخانه میدهد بنا براین درتالارهای مطالعه باید قفسه‌هائی را قرارداد که درآنها کتابهای قابل‌استفاده تنظیم شده باشد در صورتیکه بحفظ کتابهای کهنه وغیر قابل استفاده احتیاج بود باید آنهارا درمخازن‌وانبارها درقفسه‌هائیکه نزدیك‌یکدیگر مرتب‌شده باشد نگاهداری کرد . بطورکلی در یک کتابخانه کوچک لازم است از جمع‌آوری و نگاهداری کتابهائیکه معمولا مورد استفادهٔ قارئین نیست و بعنوان‌اینکه آن کتابخانه‌دارای همه‌قسم مجموعه باشد خودداری کرد .

ساعات کار کتابخانه :

درشهرهای بزرگ بعلت اینکه عدهٔ مراجعین زیاد است‌ومایلند درهرموقع ازروز از کتابخانه استفاده کنند بنابراین باید ساعات کاررا در روزوحتی‌درشب آنچنان تنظیم کرد که‌درتمام ساعات‌مراجعین‌بتوانند بخواندن کتاب اشتغال ورزند ، در چنین کتابخانه هائی ناچار باید چند دسته ازاعضاء بنوبت برسر کار خود حاضر باشند .

درسایر مواردلازم است که مدت کار کتابخانه را درساعات معین محدود کرد مشروط براینکه ساعات کار با اوقات اکثریت مراجعه ـ کنندگان‌تطبیق کرده وموجبات‌رضامندی‌آنان‌فراهم‌شود. کتابخانه‌ای که عدهٔ اعضای‌آن محدودمیباشد باید فقط درساعات معین و محدودی

درهای خودرا بروی مراجعه کنندگان باز کند بطریقیکه بتواند ساعات دیگررا باموردداخلی یاامورددیگری که با مؤسسات دیگرارتباط دارد بپردازد . انتخاب ساعات کار روزانه و مجموع آن در هفته باید با اوضاع محلی مطابقت داشته باشد مثلا درنقطه ای که جمعیت بواسطهٔ بازارهای موقتی زیاد میباشد کتابخانه باید در آنروز بخصوص درهای خود را باز نگاهدارد تا بدینوسیله اشخاصیکه برای خرید بآن نقطه هجوم میآورند بتوانند در ضمن نیز بکتابخانه مراجعه نمایند بنابراین میتوان بطور کلی گفت در محلی که ۲۵۰۰ یا ۳۰۰۰ نفر جمعیت دارد کتابخانه بایدلااقل ده‌ساعت ودرنقاطیکه ۳۰۰۰ تا ۵۰۰۰ نفرجمعیت درآن آمد ورفت دارند باید پانزده‌ساعت بازباشد .

اعضاء کتابخانه :

موضوع عضو در کتابخانه از مسائل مهمی است که همیشه باید مورد توجه ودقت باشد ، هرموقع که کتابخانه‌ای درشرف افتتاح است واین کتابخانه بهرصورت ووضعیکه باشد (مگر در مواردیکه ضرورت ایجاب میکند) باید قبلا اعضای متخصص و کتابداران قابل و با تجربه درتحت این‌شرایط دراختیارداشته باشند :

الف) بتوانند حداکثراستفاده‌را ازتمام‌منابع کتابخانه بمراجعین رسانیده ورضامندی آنانرا حتی‌الامکان جلب نمایند .

ب) ازمنابع وماخذ خارج از کتابخانه اطلاع داشته باشند تا در مواقع لازم وضرور بتوانند ازآن منابع استمداد کنند .

ج) دارای تجربهٔ کافی‌درامور کتابداری بوده واز روشها وطرق مختلفی که در حسن جریان وبهبود وضع کتابخانه‌ضرورت‌دارداطلاعات کافی ومفید داشته باشند .

د) بوضع و راه و رسم یک کتابخانهٔ کامل آشنائی داشته باشند بطوریکه بجریانات کتابخانه‌ای که در آن کار میکنند اکتفا نکرده و همواره در صدد تکمیل محل کار خود باشند تعداد اعضائیکه در یک کتابخانه کار میکنند بتعداد مراجعین و فعالیت مختلف کتابخانه و حرکت دستگاه اداری آن بستگی و ارتباط کامل دارد. بسیار جای تأسف است اگر مراجعه کننده‌ای نتواند از اعضای کتابخانه اطلاعات لازم را کسب کند یا عضوی دقت کافی برای احتیاجات او نداشته باشد.

در کتابخانه‌های شهرهای بزرگ برای هر ۲۵۰۰ یا ۳۰۰۰ نفری که بکتابخانه مراجعه میکنند یک هیئت کامل از اعضا و برای کتابخانه‌هائی که عدهٔ مراجعین کمتر باشد تعداد محدودتری و برای کتابخانه‌هائی که تعداد مراجعه کنندگان ۱۰۰۰ یا ۲۰۰۰ نفر باشد فقط یک هیئت لازم است در بعضی از موارد در نقاط کم اهمیت مشروط باینکه این نقاط فاصلهٔ زیادی بایکدیگر نداشته باشند میتوان وظیفهٔ کتابداری را به یکنفر واگذار کرد که هر یکروز در میان در یکی از نقاط بانجام وظیفه مشغول شود. بهرصورت برای دوشهر مجاور بهتر است از یک کتابدار متخصص و بصیر استفاده کنند نه اینکه هریک جداگانه کتابداری داشته باشند که بفن خود بصیر و آشنا نباشند.

فصل پنجم

مجموعه‌های کتاب

مبادله و معاوضهٔ مجموعه‌ها:

مجموعه‌های کتاب بطور قطع عامل اصلی هر کتابخانه‌ای میباشد چنانکه سابقاً اشاره شد یك کتابخانه کوچك برای تکمیل مجموعه‌های کتاب خود باید این نکته رادر نظر بگیرد که بوسایل ممکنه و در مواقع معین یك قسمت از کتابهای خود را تعویض یاتکمیل نماید بطوریکه همواره کتابهای جدیدی‌از کتابخانه در دسترس مراجعین گذاشته شود. بسیاری ازمتصدیان کتابخانه‌ها باین‌موضوع مهم با بی‌اعتنائی نگریسته و همین امر باعث شکست و وقفه در کار کتابخانه های آنان میگردد یك کتاب وقتی بنظر کتابدار دارای ارزش است که بیشتر مورد استفاده مراجعین قرار بگیرد ولی این نکته را هم نباید فراموش کرد که این موضوع نباید دلیل ارزش حقیقی آن کتاب باشد بلکه بعکس ممکن‌است کتابی که دو یاسه‌مرتبه‌بیشترمورد مطالعه‌واقع شوددرحالیکه کتاب‌دیگرصدهامرتبه دست‌بدست بگردد ولی دارای ارزش‌آن کتابی که دو بار بیشتر خوانده شده نباشد. بعلاوه هرچه از عدهٔ مراجعین کتابخانه ای کسر گردد بهمان اندازه کتابها کمتر مورد استفاده قرار خواهد گرفت بنا براین‌لازم است کتابهارا درمواقع‌ضرور بکتابخانه های دیگری که احتمال استفادهٔ‌از آن کتابها بیشترخواهد بود منتقل‌سازیم و

بهمین ترتیب این عمل را بسایر کتابخانه‌ها سرایت بدهیم ، کتابخانه اولی که کتابها را داده است در مقابل کتابهای دیگری که برای آن مفید است دریافت خواهد داشت تا بدین ترتیب تمام کتابخانه‌ها بتوانند حوائج خود را از این حیث تأمین نماید .

حال باید دید اگر عمل تعویض انجام شود چه نتایجی ببار خواهد آمد؛ در این خصوص اطلاعات کافی بدست آمده است زیرا صد ها کتابخانه در تمام کشورها باین عمل مبادرت ورزیده و نتایج سودمندی گرفته‌اند.

اصولاً کتابخانه باید کتابهای مفید را خریداری نماید موقعیکه عدهٔ معدودی از مراجعه کنندگان آن کتابها را مورد استفاده قرار دادند پس از آن کتابها در قفسه‌ها بیحاصل افتاده مورد استفاده واقع نمیشود ، در این صورت است که پول بیمصرف و لاطائل میماند کتابها بتدریج از حیز انتفاع میافتد و طولی نمیکشد که گفته میشود : چرا باید این قبیل کتابهارا خریداری کرد؛ قیمت آنها گران است بنابراین باید کتابهائی را خرید که قابل استفاده عموم قرار بگیرد » بااین ترتیب بتدریج کتابخانه از اهمیت واقعی میافتد دیگر کسی کمك مادی بآن نخواهد کرد و مراجعین هم چون می بینند نمیتوانند حوائج خود را برآورند لذا از مراجعه بآن کتابخانه خودداری خواهند کرد . برعکس بسیاری از کتابها را مانند (رمانهای معمولی وانواع کتابهائی که زیاد از طرف مراجعین خواسته میشود و تعداد زیادی کتاب مربوط باطفال) نباید مورد تعویض قرار داد زیرا کتابهای مزبور ممکن است مورد احتیاج اشخاص مختلف در محل باشد .

تعویض مجموعه‌های کتاب بسیار آسان است ومیتوان آنرا تحت نظم وترتیب معین درآورد . در نقطه‌ای که یك مقام مسؤل ادارهٔ امور

کتابخانه‌ها چندین انبار و مخزن کتاب را در اختیار دارد (گذشته از کتابخانه‌های شهرداریها) عمل تعویض بسیار آسان و کار پیش پا افتاده ایست ولی بعکس در صورتیکه کتابخانه شهرداری مستقل باشد یکی از اعمال ذیل بالضروره باید انجام بگیرد:

الف) عقد قراردادی با اولیای امور بزرگترین کتابخانه ها تا این کتابخانه تعداد لازم کتاب بفواصل معین مثلاً در هرشش ماه برای کتابخانه ارسال دارد،

ب ـ یا بوسیلهٔ اتخاذ روش همکاری بایك یاچند کتابخانه متعلق بشهرداری که ازحیث اهمیت باین کتابخانه هم‌سطح بود و در همسایگی آن واقع شده باشد. رویهٔ اولی بیشتر مفید خواهد بود زیرا بزرگترین آن دو کتابخانه میتواند بآسانی مجموهای دیگری را از حیث کمیت و کیفیت وانواع تکمیل نماید، درهزار مجلد کتاب منتخب از کتب یك مجموعه بطور قطع کتابهای حدیدی وجود خواهد داشت وضمناً ممکن است که کتابهای مکرر هم در آن میان باشد دراین صورت لازم است بلا ـ فاصله آنهارا با کتابهای دیگری تعویض کرد. درصورتیکه این همکاری در میان کتابخانه‌های کوچك اتفاق بیفتد وضع و روش تعویض تغییر یافته و صورت دیگری بخود خواهد گرفت.

وضع کتابخانه‌های کوچك بقراری است که ممکن است همه آنها یك نوع کتاب خریداری نمایند درنتیجه هنگامی که این قبیل کتابخانه‌ها بایکدیگر برای تعویض تعداد زیادی از کتب توافق کردند باید که کتابها را بانظر یکدیگر بخرند و راه سهل وساده اینست که یکی از کتابداران خود را بالاتفاق برای خرید کتاب انتخاب نمایند و سایر

کتابداران درضمن این حق را داشته باشند که کتابها را بمیل خود انتخاب نمایند.
برای مثال سه کتابخانه را انتخاب کنیم که این سه برای امر تعویض تشکیلات واحدی را درنظر بگیرند و هریك مبلغ ۵۰۰ لیره (مجموعاً ۵۰۰/۰۰۰ فرانك) بعنوان سرمایه اصلی و ۲۰۰ لیره (۲۰۰/۰۰۰ فرانك) سالانه بصندوق شرکت بپردازند. کتابخانهٔ شماره یك اختیار و اجازه میگیرد که برای هرسه کتابخانه کتاب خریداری کند در این صورت است که هم در پول وهم در مدت و هم فعالیت صرفه‌جوئی خواهد شد. پس از خریداری کتابها بترتیب طبقه بندی میشود بطوریکه کتاب شماره اول در کتابخانه شماره ۱ و کتاب دوم در کتابخانه شماره ۲ و کتاب شماره سوم در کتابخانه شماره ۳ و بهمین قرار کتابها درمیان سه کتابخانه تاشمارهٔ آخر تقسیم خواهد شد. دراینجا لازم است برای هریك ازمجموعه‌ها تقسیم‌بندی قائل گردید مثلاً مجموعه اولی که بکتابخانه شماره ۱ داده میشود علامت (الف) و مجموعه‌هائی که بکتابخانه شماره ۲ تخصیص داده میشود علامت (ب) گذاشته میشود که پس از مدتی کتابخانه اولی مجموعهٔ الف را با مجموعه کتابخانه دومی تعویض میکند. بهمین ترتیب با سایر کتابخانه‌ها این تعویض در جریان خواهد بود برای مجموعه‌های کتابی که جدیداً منتشر میشود چون مردم مایلند هرچه زودتر آنها را در دسترس استفاده قرار دهند بنا بر این نباید انتظار کشید که تعداد زیادی از آنها را برای تقسیم بدست آورد بلکه لازم است قسمت اول از محل ۲۰۰ لیره کتابخانه شماره ۱ و قسمتهای دوم و سوم را از محل ۲۰۰ لیره کتابخانه‌های دیگر خریداری کرد وروی هریك از آنها علامتی گذاشت تا معلوم شود متعلق بکدام مجموعه میباشد تا بعداً در موقع تعویض اشکالی بوجود نیاید

در تمام این تشکیلات برای تسهیل تعویض امانت کتابها بتعداد زیاد، حتی‌الامکان باید از فورمالیته‌های غیرضرور واشکالات اداری جداً جلوگیری بعمل آورد. برای این کار بهتر است یك فیش امانت (که درداخل جلد کتاب چسبانده میشود) متحد الشکل برای تمام کتابخانه‌هائی که دراین مورد بایکدیگر همکاری میکنند بکار برد. در صورتیکه ضرورت ایجاب کرده‌ممکن است مشخصات دیگری که در بعضی از آن کتابخانه‌هامتداول نیست(مانندساعات کار ، مختصری از مقررات داخلی مبلغ جریمه) بکتابها طوری ملصق کرد که بتوان هر زمان هنگام آن تعویض کتاب نمایند جدا کرد . در غیر این حالات کافی است مهر کتابخانه‌ای که کتاب‌متعلق بآن است درپشت کتابها بزنند ودر روی آن تاریخ خروج از کتابخانه را نیز معین نمایند .

طرز طبقه‌بندی فهرست کردن در بعضی کتابخانه‌ها ممکن است جریان امرتعویض را دچار اشکال کند ، زیرا درصورتیکه کتابخانه ها بخواهند روش پیچیده و سختی را در فهرست کردن کتابهای خود در پیش گیرند‌ناچار باید دردفاتر متعددی آنهارا ثبت‌نمایند دراین صورت است که‌مدتهاوقت کتابداران‌صرف‌این کارخواهد شد.تاآنجا که اطلاع‌داریم کتابخانه‌های کوچك‌وقت‌خود را بیهوده‌صرف أمورجزئی بدون اهمیت میکنند که کتابخانه‌های‌بزرك‌بآن‌احتیاج‌دارند‌درصورتیکه کتابخانه‌های کوچك جز اتلاف وقت وصرف‌زحمت‌زیادچیزی از آن‌بدست‌نمیآورند.

این نکته محرزاست که کتابداران مایلند آنچه‌را در کلاس تعلیم گرفته‌اند‌در موقع اشتغال خوددر کتابخانه‌بکار برندولی‌نبایدفراموش کنند

که تنها معلومات کافی نبوده از تجربه هم باید استفاده نمایند و بطریقی عمل کنند که وضع وموقع کتابخانه بآنها اجازه میدهد .

در یك کتابخانه کوچك فهرست بندی الفبائی شاید در ظاهر امر بسیار مفید باشدولی در حقیقت آن فایدهٔ منتظره را نخواهدداشت، نگرانی خاطر قرض گیرندگان در بادی امر آن چیزی است که آنها مایلند بدانند چه کتابی را فوراً میتوانند در اختیار بگیرند ، تنها کتابداران هستند که بطور کلی از مالکیت کتابخانه اطلاع کافی دارند. دونوع فهرست برای کتابخانه کافی است نخست فیش هائی که برحسب مؤلف تنظیم شده ودیگر اعظم فیش هائی که برحسب موضوع تهیه شده باشد، درصورتیکه یك قسمت از مجموعهٔ کتاب ازطریق تعویض بکتابخانه منتقل شده باشند بهیچوجه ضرورت ندارد که دو فهرست اینطور تهیه کرد ، برای تسهیل دراین کار هریك ازمجموعه‌ها رنگ خاصی بمنظور تشخیص فهرستها ازیکدیگر انتخاب نمایند .

کتابهائی که مورد احتیاج نیستند :

در این مورد لازم است بدونکته اساسی ومهم اشاره شود و این دو نکته فقط در بارهٔ کتابخـانه های کوچك اعمال میشود . بسیاری از کتابخانه‌ها هستند که دارای تعداد زیادی کتاب میباشند وبسیاری دیگر وجود دارد که تعداد کتابهای آنها بسیار کم است .

در قسمت اول نکاتی بدینقرار مشاهده میشود : در میان صدها کتابخانه که مؤلف این کتاب بازدید کرده است بسیاری از کتابخانه‌ها که طرف مراجعه عمومی است تعداد زیاری کتاب قدیمی و کهنه و بیفایده وغیر قابل استفاده را پوشیده ازخاك درقفسه‌های خود نگاهداری کرده وحتی حاضر نشده‌اند گاهگاهی آنهارا تمیز وپاك نمایند، بسیاری از کتابداران

درخارج کردن این قبیل کتابها از مجموعهٔ کتابهای خود مردد مانده‌اند واگراین این‌قبیل اشخاص تمام‌هم خود را بعوض صرف فعالیت‌در حفظ و مراقبت کتابها و مجموعه های غیر مفید بر عکس در امور مفید و عالم‌المنفعه صرف بنمایند زحمات آنان بیشتر به نتیجه رسیده و مردم بیشتر میتوانند از کتابخانه های آنها استفاده کنند . یك کتابدار اگر مثل یك تاجر که کالای خودرا بموقع میفروشد کتابهای‌خودرا درزمانی که این کتابها بیشتر مورد توجه و استفاده است در دسترس بگذارد یا از انبار کردن کتب غیر مفید صرفنظر نماید البته وظیفه خود را بهتر انجام‌داده‌است کتابداری که‌در حفظ کتابهای کهنه‌وغیرمفید اصرارورزد و مانند خرازی فروشی است که امتعهٔ خودرا بامید اینکه روزی بقیمت گرانتر بفروشددر قفسه‌های‌خودانبار کندتاازمدبیفتدو خریدار نداشته‌باشد. بنا براین بر کتابداران لازم است که در مواقع مقتضی بمحض اینکه مشاهده کنند که کتابهائی طرف استفاده و زوق مراجعین قرار نمیگیرد بلا فاصله از قفسه‌ها خارج کرده فورا بفروش برسانند و برای اینکه این قبیل کتابها ازمیان‌نرود وشایدروزی‌موردا حتیاج اشخاص‌قرار گیرد بهتر است در هر منطقه‌ای یك انبار برای جمع آوری و حفظ کتابهای کهنه و غیرقابل استفاده که از هر کتاب یك‌نسخه در آن گذاشته میشود ایجاد گردد .

چگونه باید یك مجموعهٔ کتاب را تشکیل داد :

در خصوص کتابخانه‌هائی که جدیدا تأسیس میشوند بیك مطلب اساسی باید توجه کرد: دراین باب که ناچار باید موضوع‌را باموضوعات تجارتی مقایسه کرد : یك‌کاسب موقعی میتواند دکان خود را باز کرده

شروع بکار کند که اطمینان داشته باشد بلافاصله پس از فروش اجناس موجود میتواند جای آنرا پر کرده مشتری را در برابر دکان خود معطل نگذارد، بسیار دیده شده است که کتابخانه‌ای را تشکیل میدهند و البته برای تهیهٔ آنها پول فراوان لازم است در اینموقع بهیچوجه نباید منتظر ماند که بتدریج ذخیره از اعتبار جاری کتابخانه تهیه کرد. بلکه باید درهمان وهله اول با اعتبارات کلی که کتابخانه در اختیار دارد کتابهای لازم برای ذخیره اولیه و اساسی کتابخانه خریداری کرد.

بنابراین: ۱ - اگر کتابخانه دارای تعداد قفسهٔ کافی برای جا دادن کتابهای مختلف که باید دائماً در اختیار مراجعین قرار گیرد باشد(این نکته را باید متوجه شد که تعداد قفسه‌ها نباید زیاد باشد زیرا در این صورت قفسه‌ها خالی خواهد ماند) . ۲ - اگر بهر کسی اجازه داده باشد درهر دفعه دو کتاب بگیرد این حداقل تعدادی باشد که هر کس میتواند کتاب بامانت دریافت بدارد . ۳ - اگر پیش بینی شود که در ماههای اولیه افتتاح کتابخانه ۲۰٪ جمعیت این ناحیه برای امانت گرفتن کتاب (حد متوسط) ثبت نام مینماید، حداقل ذخیرهٔ اولیه باید باندازه‌ای باشد که بتوان آنرا در قفسه های موجود بتعدادی بیش از دو برابر ۲۰٪ جمعیتی که کتابخانه قبول کرده است گنجانید برای تخمین نسبت میان مجموعه‌های کتاب و تعداد جمعیت یك ناحیه طریقه‌های مختلف موجود است ، باید متوجه بود که هرچه شعبه کتابخانه‌ای کوچك باشد بهمان اندازه باید وسایل فراهم آورند که حوائج مراجعین را تأمین کرده تعداد کتب را متناسب بتعداد جمعیت هر ناحیه بیفزایند .

بادر نظر گرفتن مراتب فوق قائل شدن حداقل کتاب بنسبت جمعیت (مثلا یك کتاب برای یکنفر سالمند و ۱،۵ برای یکنفر جوان) شایدراهی خطا وغلط باشد . درشهری که تعداد جمعیت آن زیاد است قائل شدن حداقل نسبت ۷۰ یا ۸۰ کتاب (کتابهای متداول) برای هرصد نفر نتایج مفیدی داده است ، در یك منطقه‌ای که نقاط مسکونی آن پراکنده و ناچیز میباشد ویا در آن وجود ندارد و اگرهم باشد واجد اهمیت نیست یك مجموعه که تعداد کتب آن بیش از دو برابر عدهٔ سکنهٔ آن منطقه باشد کافی بنظر میآید و نیز برای یك شهر کوچك که مجبوراست امورخودرا از عوائد مخصوص خویش اداره کند داشتن مجموعه ای دو برابر جمعیت آن کافی خواهد بود .

برای روشن شدن مطلب با در نظر گرفتن حدمتوسط شهرستانی‌را که دارای جمعیت نسبتاً زیاد بوده واین جمعیت در شهرهای کوچك وقصبات و دهات وقلعه دورافتاده پراکنده شده وبواسطه کتابخانه‌های مرکزی شهرستان وشعباتی با یکدیگر در ارتباط باشند مثال میزنیم . فرض کنیم: ٪ ۲۵ بزرك‌سالان و ٪ ۴۰ دانش‌آموزان این شهرستان‌مرتباً بخواهند از کتابخانه‌استفاده نمایندوهرفرد در آن واحد دو کتاب بگیرد عده بزرگسالان را x وعده دانش‌آموزان را y فرض کنیم دائماً باین تناوب $\frac{80y}{100}+\frac{50x}{100}$ کتاب درجریان‌خواهد بود. باین تناسب بایدحداقل تعداد مساوی کتاب نمایندهٔ کتابهائیکه درقفسه شعبات و مراکز و غیره جای داده شده است و کتابهائیکه در کتابخانه ها یا در حال نقل و انتقال‌است باضافهٔ ذخیرهٔ‌لازم برای تشکیل کتابخانهٔ مرکزی اضافه کنیم در اینصورت است که باز بهمان نتیجه اولیه میرسیم یعنی یك کتاب برای هرفرد بزرك و۱/۶ برای هردانش‌آموز ولی این‌موضوع را نیز

در نظر بگیریم که مجموعهٔ کلی کتابها باید پیوسته به نسبت تعداد مراجعین اضافه شود، عکس این موضوع مخصوصاً در آغاز کار کتابخانه غیر عملی است زیرا اگر نسبت مراجعین از ۲۵٪ بزرگسالان و ۴۰٪ اطفال کمتر باشد نمیتوان بهمان نسبت از ذخیره‌ای که پیوسته باید در انبار نگاهداری شود کسر کرد، و نیز هرچه تعداد انبارهای کوچك کتاب زیادتر گردد بهمان نسبت مجموعه‌های کتاب باید مهمتر و قابل ملاحظه‌تر باشد زیرا مخازن کتاب باید دارای این قدرت و استعداد باشند که بتوانند کتابهائی را در معرض استفاده عموم قرار بدهند که از هر حیث با احتیاجات عمومی وفق داده و آنها را تأمین نماید. شعب کوچکی که در هفته فقط چندساعت برای ۱۰۰۰ نفر مفتوح است موظف است حداقل در حدود ۲۰۰۰ مجلد کتاب در اختیار داشته باشد، این نکته را باید متوجه بود که کتابهای تعویض شده باهمیت کتابخانه‌ها تا حد قابل ملاحظه‌ای میافزاید ولی عمل تعویض هیچگاه نمیتواند در تعداد کتابهائیکه اصولا متعلق بکتابخانه‌ای میباشد تغییراتی بدهد.

فرسودگی و فساد:

باید بخاطر داشت هر کتاب مانند سایر اشیاء فرسوده شده از حیز انتفاع میافتد، مستعمل میشود، کهنه میشود و بتدریج غیرقابل استفاده میگردد تا مدتی قسمت مهمی از اینکتابها از دسترس خارج میشود باید آنها را مجدداً تجلید وصحافی کرد در این ضمن بسیاری از کتابها مفقود و دزدیده میشوند. بنابراین برای اینکه دائماً مجموعه‌ای کتاب که دارای ارزش واهمیت باشد در اختیار داشته باشیم لازم است پیوسته اعتبارات سالیانه معینی در اختیار اولیای امور کتابخانه باشد در اینجا این سؤال پیش میاید که چگونه مبلغی را درسال باید خرج کرد و بمصرف رسانید

و در حساب آورد ؛ دو علت است که مجبور میکند کتابهائی را که ازمیان میرود ومفقود میشود باید بلافاصله جای آنها را پر کرد ، این دو علت عبارتند از :

الف) کتابهائی که مستعمل میشود (در این موضوع باید اصرار داشت که کتب بترتیبی نگهداری شوند که فرسوده نشده و از حیز انتفاع نیفتند، کتابهای کثیف و پاره واوراق چندان مورد توجه واقع نمیشوند و حتی طرف انزجار خواننده هم قرار میگیرند ضمناً خود وسیله میشود که مراجعین نسبت بسایر کتب بهمین چشم نگریسته در نگاهداری آنها دقت لازم را مبذول ندارند در اینصورت لطمهٔ شدیدی بحیثیت و شئون کتابخانه وارد خواهد آمد ۰)

ب) کتابهائیکه از حیّز انتفاع میافتند خواه کهنه شده و خواه موضوع کتاب قدیمی شده باشد و بکار کس نخورد .

سهم فرسودگی و فساد کتابها . الف) بطور قطع برحسب مناطق مختلفه تغییر میکند ، در کتابخانه‌هائی که کارگران مخصوصاً کارگرانی که در کارخانه‌ها و کارگاههائی که با روغن و گریس و زغال سنگ و مازوت و از این قبیل سرو کار دارند و نیز در شهرهای صنعتی یا خانواده‌های فقیر که در شرایط پستی زندگی میکنند کتابها کثیفتر و فرسوده‌تر خواهد شد ولی بعکس در شهر ها یا دهات و قصبات کتابها در وضع بهتر و مناسبتری باقی میمانند . با این تفصیل سهم فرسودگی و فساد کتابها را میتوان با حساب دقیقتری محاسبه کرد مثلا در مجلداتی از کتاب‌ها که بواسطهٔ فرسودگی یا کثافت از جریان خارج میشوند میتوان حساب کرد که چندبار این قبیل کتابها بوسیلهٔ مراجعین مورد استفاده قرار گرفته است.

سرعت قدمت و کهنگی کتابها ـ ب) برحسب دسته بندی و طبقه بندی

آنها متفاوت است مثلا کتابهای فنی که ببعضی از مشاغل ارتباط دارد ممکن است بسرعت از استفاده بیفتند در حالیکه بعضی دیگر از کتابها که اصول و ریشهٔ علوم و ادبیات قرار دارند سالهای متمادی دوام یافته و از ارزش واقعی نیفتند، کتابهای ادبی و شرح حال اشخاص و مسائل سیاسی یا بعضی از اصول علمی ممکن است مدت های طولانی مورد استفاده واقع شوند تشخیص این موضوع از مسائل غامض و مفصل فن کتابداری است و عملی شدن آن از صلاحیت بسیاری از کتابداران خارج است فقط در اینجا میتوان ببعضی از رئوس مسائل کلی آن اشاره کرد:

این نکته محرز است که هرچه استفاده کنندگان از کتاب تمیز و باوجدان و باهوش و استعداد باشند بطور قطع دوام کتاب زیادتر خواهد شد و نیز هرچه کتابهائیکه مربوط بیك رشته و فن بخصوصی باشد بیشتر مورد احتیاج عامه قرار بگیرد این مجموعه زودتر کهنه و فرسوده شده از استفاده میافتند. بنابراین باید تصدیق کرد که:

الف) کتاب های داستان و رمان بیش از ۳ تا ٤ سال دوام نخواهد کرد.

ب) کتاب های مربوط باطفال ۲ تا ۳ سال بیشتر دوام نمیکنند.

ج) کتاب های متد اول مورد احتیاج عامه (باستثنای نادر یا اختصاصی که میتوان آن‌ها را درمخازن وقفسه‌های جداگانه نگاهداری کرد) فقط ۷ تا ۸ سال دوام خواهد یافت.

بنابراین دیگر ٪۲۵ ازمجموع کتاب های کتابخانه‌ای بکتابهای مخصوص اطفال و ٪۳۰ داستان و رمان و ٪٤۵ کتاب‌های دیگر اختصاص داشته باشد و هرمجلد کتاب اطفال ٦ شلینگ (۳۰۰ فرانك) و هر داستان ۷ شلینگ (۳۵۰ فرانك) و هر کتاب غیراز آنها ۱۰ شلینگ (۵۰۰ فرانك)

ارزش داشته باشد (ارزش‌ها فرضی است) مقدار پول لازم در هر سال برای تهیه یك مجموعهٔ ۱۰۰،۰۰۰ مجلدی (۲۵،۰۰۰ مجلد کتاب های اطفال ۳۰،۰۰۰ مجلد رمان و داستان و ۴۵،۰۰۰ مجلد سایر کتابها تخمین زده میشود:

(فرانك ۲،۵۰۰،۰۰۰) لیره ۲،۵۰۰ = (فرانك ۳۰۰) شلینگ ۶ × $\frac{۲۵،۰۰۰}{۳}$

(فرانك ۲،۶۲۵،۰۰۰) لیره ۲،۶۲۵ = (فرانك ۳۵۰) شلینگ ۷ × $\frac{۳۰،۰۰۰}{۴}$

(فرانك ۲،۸۱۲،۰۰۰) لیره ۲،۸۱۲ = (فرانك ۵۰۰) شلینگ ۱۰ × $\frac{۴۵،۰۰۰}{۸}$

(فرانك ۷۹۳۷۰۰۰) لیره ۷۹۳۷ : جمع

خرید چنین مجموعه‌ها با قیمت‌های فوق‌الذکر برای هر یك از تقسیمات سه گانه مجموعه‌های کتاب قیمت‌های ذیل تعیین میشود :

کتاب‌های اطفال	۷،۵۰۰ لیره	(۷،۵۰۰،۰۰۰ فرانك)
رمان و داستان	۱۰،۵۰۰ «	(۱۰،۵۰۰،۰۰۰ «)
کتاب‌های دیگر	۲۲،۵۰۰ «	(۲۲،۵۰۰،۰۰۰ «)
جمع .	۴۰،۵۰۰ «	(۴۰،۵۰۰،۰۰۰ «)

بادر نظر گرفتن ارقام بالا چنین نتیجه گرفته میشود که برای یك مجموعهٔ کامل مرکب از انواع مختلف کتابها لازم است هر سال یك پنجم سرمایه اصلی را برای تهیه و نگاهداری آن بمصرف رسانید .

این ارقام ممکن است در بادی امر از حیث مقدار قدری موجب نگرانی شود ولی باین نکته باید توجه کرد که مجموعه‌ای شامل ۱۰۰،۰۰۰

مجلد کتاب مجموعه ایست بسیار کامل و مهم و بطور قطع برای منطقه‌ای که دارای ۹۰،۰۰۰ نفرسکنه باشد کافی خواهد بوذ ، ضمناً ممکن است این‌مقدار کتاب بتدریج خریداری وتهیه شود . مخارج مهم کتابخانه که هرسال کتابخانه ناچار است آنرا تحمل کند هزینهٔ تجلید و صحافی است که متاسفانه بسیاری از کتابخانه ها این‌امرمهم و حیاتی را فراموش کرده جزء هزینه‌های سالیانهٔ خود منظور نمیکنند. برای‌اینکار کتابخانه موظف است ٪ ۲۵ تا ۳۰ ازمقداریکه برای تعویض کتب در حساب آورده است در بودجه خود منظور نماید .

فصل ششم

مراکز و کتابخانه‌های سیار

دراین فصل ازسکنهٔ مناطقی که ارتباط روزانه یا هفتگی آنان باشهرها غیر ممکن است بحث کرده متذکر میشویم چگونه باید احتیاجات آنانرا نسبت بکتب مرتفع ساخت. چنین مردم باآنکه ممکن است از تمام مزایای طبیعی مناطقی که در آن سکونت دارند استفاده کرده وشهریان نتوانند از آن مزایا برخوردار باشند معذلك نباید آنانرا از نعمت استفاده از کتاب محروم ساخت بسه دلیل:

۱ـ چنین اشخاص کمتر وسیله دارند که با افکاروعقایدسایرمردم آشنائی پیدا کرده بتازه‌ها واخبار روز اطلاع حاصل نماید، ازاستفاده ازمباحثات علمی وادبی محروم میمانند بنابراین تنها کتاب است که میتواند اطلاعات لازم را دراختیارایشان بگذارند وجبران این محرومیت را بکنند.

۲ـ ایندسته ازمردم چون بهیچوجه ارتباطی با خارج ندارند ناچار میشوند ازمنابع مادی ومعنوی خوداستفاده ببرند زیرادسترسی بمتخصصین فنون نداشته و نمیتوانند ازعقایدوافکاروراهنمائیهای آنان برخوردارشوند بنابراین کتاب میتواند این قبیل احتیاجات آنرا تامین کند.

۳ـ درموقع استراحت وبیکاری کتاب رفیق ویارشفیقی برای آنان محسوب میشود بخصوص دانش آموزان بداشتن کتاب احتیاج فراوان دارند زیرا تنهاازاینراه است که نقائص علمی خودرا تکمیل خواهند کرد.

در هر صورت ساکنین قراء و قصبات بداشتن کتابخانه های مرتب ومنظمی که حوائج آنانرا برآورد احتیاج مبرم دارند واگر بگوئیم انجام این امر دشوار بوده ونمیتوان بآسانی وسایل راحتی اینده‌سته ازمردم‌را فراهم آورد منتهای بی‌انصافی و غیرقابل قبول میباشد و نبـاید گفت که تأمین وایجاددستگـاههای کتابخانه‌درقراء وقصبات بیش‌از کتابخانه‌های شهر ها باعتبار و پول زیاد احتیاج دارد و چون عوارض محلی که برای تأسیس کتابخانه‌ها در این قبیل نقاط گرفته میشود بسیار کمتر از عوارضی است که درشهرها عائد میشود بر دستگاه های دولتی فرض و لازم است که از بودجه خود کمبود اعتبارات کتابخانه‌ها را در دهـات‌و قصبات ترمیم نمایند.عجالتاًدر اینجااز موضوع بودجه‌واعتبار صرفنظر کرده و ببحث‌روش‌های مختلفی که برای‌تأمین‌احتیاجات وتأسیس کتابخانه‌ها درخارج ازشهرها مورد لزوم است میپردازیم .

ازسه‌طریق میتوان دستگاه کتابخانه‌ای را در نقاط کم اهمیت با ایجاد شعبی بکار انداخت : مرکز (که بواسطهٔ صندوق‌های کتاب و یا وسایل دیگرایجاد میشود . کتابخانهٔ متحرك پست .

هراجتماع نسبتاً مهمی‌برای اینکه‌بتواندمرکزاجتماعی‌داشته‌باشد (تمام دهات و هر مرکز بلدی که از بیست نفر ببالا جمعیت داشته و هرزمان بتوانند بدور یکدیگر گرد آیند) باید دارای یك مرکز و یك کتابخانه باشد ، این‌مرکز ممکن است کانون یا بنگاه اجتماعی که در ضمن بتوان آنرا محلی برای تأسیس کتابخانه ای قرار داد ، برای تشکیل چنین مرکزی در قراء و قصبات محلهای فراوانی موجود است مانند دکانها ، باشگاهها ، مهمانخانه ها ، محل انجمنهای ده و قصبه ، کارگاهها ، خانه های مردم ، مدارس ، کلیساها . موقع و وضع مناطق

ومحل‌ها برای تشخیص و تعیین محل مراکز را باید در نظر گرفت در بعضی نقاط مشاهده میشود که اهالی مایل نیستند مدارس و در بعضی نقاط دیگر کلیساها مرکز آمد و رفت و ازدحام بشود بنابراین باید محلی را به‌تناسب موقع وتمایل مردم انتخاب کرده آنجا را مرکز قرار داد و نیز ممکن است کتابخانه را در یکی از ساختمانهای دولتی تأسیس کرد و درصورت امکان محلی برای اینکار ساخته یا کرایه شود .

مراکز کتابخانه‌ها بایدداری تمام وسایل برای جمع آوری ودر معرض استفاده قرار دادن کتابهای خود باشد یعنی با داشتن قفسه هائی بتوان پس از تعطیل کتابخانه در های آنها را قفل کرد یا صندوقهائی که بتوان آنها رادرهرموقع ازمحلی بمحل دیگرمنتقل کرده درمواقع لزوم بشکل قفسه های کتاب درآورد ضمناً وجود چندین میز وصندلی و روشنائی وحرارت کافی‌ازلوازم اولیه بشمارمیآید.

این موضوع نیزطبیعی است که چنین کتابخانه‌هائی باید دارای عدهٔ کافی عضوباشد ، این اعضاء از اهالی‌محلی یا از اهالی نقاط نزدیك کتابخانه‌ها باحقوق کمی‌استخدام میشوند که در روزچند ساعت ازوقت خود را صرف اینکار خواهند کرد . دراین خصوص مراتب ذیل را باید مراعات کرد :

الف) کتابخانه های محلی باید پیوسته بوسیله یکنفر کتابدار متخصص که نمایندهٔشهرستان‌یا استان ویامرکز کشورباشدموردبازرسی قراربگیرد، بهرصورت هر کتابخانه‌ای که استقلال نداشته واجباراً تابع مرکز دیگری باشد باید پیوسته درتحت نظروبازرسی دقیق‌قرار گیرد. کتابدار بازرس درشورای کتابداران کتابخانه‌های اصلی شرکت کرده رابط میان کتابخانه‌های فرعی و کتابخانه‌های اصلی است .

ب) کتابداران مراکزقراء و قصبات باید تعلیمات مخصوصی فرا گیرند و بآنان باید فهمانید مراکزی که در آنجاها کار میکنند شعبی از یکدستگاه اصلی میباشند که هدفش تشویق و ترغیب مردم باستفادهٔ از کتابخانه است ، برای اینکه کتابداران مذکور بیشتر بوظایف خود آشنا شوند لازم است در مواقع مقتضی آنانرا بکتابخانه های شهرستانها و استانها برده و از نزدیك وضع دستگاههای اداری و فنی کتابخانه ها را بآنان نشان داد .

مجموعهٔ کتابهای مراکز قصبات وقراء باید پیوسته تجدید شود و این تجدید البته بوسیله دستگاههای مافوق یا کتابخانه های بلدی که آن مراکز ازشعب آنها میباشند انجام خواهد پذیرفت وهرچه کتابخانهٔ محلی کوچکتر باشد بهمان اندازه کتابها زودتر بایدتجدید و تعویض گردد

تعویض کتب بدین ترتیب عملی میشود : (الف) بوسیلهٔ صندوقهائی که با راه آهن و کامیون حمل و نقل میشود یا بوسایلی که خود کتابخانهٔ محلی دراختیار دارد .

ب) بوسیلهٔ کتابخانه‌های متحرك .

باستثنای بعضی موارد ارسال کتابها باید مستقیماً بوسیله دستگاههای فوق انجام بگیرد ، مراکز کوچك نیز کتابها را باید در سر موعد بمحل اصلی مسترد دارند . ولی طریقهٔ دیگری متداول است که مرکزی پس از رفع احتیاج، کتابها را بمرکز دیگر ارسال داشته و آن مرکز نیز بنوبهٔ خود بمرکز دیگر میدهد، بهمین ترتیب ممکن است چندین مرکز از یك مجموعهٔ کتاب استفاده نمایند: البته این طریقه نتیجهٔ مطلوبی نخواهد داشت زیرا دست بدست گشتن کتابها از تعداد آنها کاسته شده بکهنگی

وفرسودگی و کثیف‌شدن‌و پارگی کتابها کمک‌میکند. زمانی کتابداران و مسؤلین باین امور پی میبرند که کار از کار گذشته جبران آن میسر نخواهد بود. گاهی اتفاق میافتد کتابهائی ضمن تحویل و تحول دائم مفقود میشود و معلوم نیست‌مسؤلیت آن باچه‌شخصی خواهد بود؟بالاخره کتابخانه‌ای که بمراکز مزبور کتاب میدهد نمیتواند با حتیاجات اجتماعات مختلف پی برده و طبق روحیه و احتیاجات آنان کتاب بفرستد.

ارسال کتاب درصندوقها یا سبدها برای خانواده‌ها بسیارمفیداست زیرا هر خانواده‌ای ممکن است با همسایگان خود ارتباط پیدا کرده بدین وسیله چندین خانواده از این‌طریق احتیاجات خود را برآورند.

کتابخانه‌های سیار و هدف ومنظور آن:

بهترین طریقی که تا کنون مردم را از حیث استفاده کتاب‌راضی کرده است طریقهٔ کتابخانه های سیار یعنی کتابخانه هائی که بوسیلهٔ اتومبیل‌های مخصوص حمل و نقل میشوند میباشد، این فکر که جدیداً معمول‌شده‌است‌ازهر حیث نتایج‌مطلوبی‌را ببار آورده و مردم‌نهایت‌درجه از آن استفاده میبرند.

کتابخانه های شهرهائی که دارای جمعیت زیاد میباشند طریقه کتابخانه‌های سیار را برای رسانیدن کتاب باجتماعات منفرد در بیابانها یانقاط قطبی بکار بسته‌اند. با این‌تفصیل‌پس‌از تجربیات زیادمشاهده‌شده که ایجاد چنین طریقه‌ای در بعضی‌مواردنتایج مثبت داده‌ودر بعضی‌موارد اعمال‌آن اثر مطلوب را نکرده است.

هدف کتابخانه هـای سیار را در چهار مورد ذیل میتوان خلاصه کرد:

اولا یك اتومبیل بزرك حامل کتاب شامل چند قفسه و یك مخزن میتواند دویاسه هزار مجلد کتاب را حمل کرده احتیاجات عدهٔ کثیری را نسبت بکتب برآورد. این کتابخانه سیار را « شعبهٔ سیار » مینامیم.

ثانیاً یك اتومبیل حامل کتب متوسط که کتابهای آن درقفسه‌های چندی درداخل اتومبیل مرتب شده باشد برای استفاده ساکنین روستاها و قلعه‌های دورافتاده بکارمیرود باین قبیل کتابخانه‌های سیار « کتابخانه‌های سیار برای روستاها » میگوئیم.

ثالثاً یك کتابخانهٔ سیار شبیه بکتابخانه فوق شامل مجموعه‌ای از کتب که در قفسه‌های داخلی آن مرتب شده باشد مخصوص کتابداران دهات و قصبات است تا بتوانند بمیل و سلیقهٔ خود کتابهائی برای کتابخانه‌های محل خود انتخاب نمایند، چنین کتابخانه سیاری را « کتابخانه سیار نمایشگاه » مینامیم.

ولی عملا هردو کتابخانهٔ سیار مثل دوم وسوم میتواند یك عمل را درآن واحد انجام بدهد بدینطریق که هم مورد استفاده کتابداران و هم مورد استفاده اشخاص قرار بگیرند.

رابعاً کتابخانه های سیار مخصوص حمل کتاب در صندوقها یادر کشو های مخصوص بهیچوجه نمیتوانند مورد استفاده واقع شوند این قبیل اتومبیلها فقط بکار حمل و نقل کتاب از مراکز اصلی بمراکز فرعی میرود وآنهارا « کتابخانه‌های سیار نقل وانتقال » گوئیم.

کتابخانه‌های سیار روستاها ممکن است عمل کتابخانه‌های سیار نقل وانتقال رابعهده بگیرند مشروط براینکه محلی برای محل صندوقها درآنها درنظر گرفته شود.

شعبهٔ سیار

فکر ایجاد شعبه تازگی ندارد، در بسیاری از شهرهای بزرك مدت زمانی پیش از جنك برای رسانیدن کتاب ببعضی نقاط که در آنجا شعبی دائر نشده بود از همین طریقه استفاده میکردند. کتابخانه سیار مرتباً از نقطه‌ای به نقطه‌دیگر در حرکت بوده و در ساعات معینی در هر هفته در نقاطی که قبلاً تعیین شده بود توقف میکرد. در توقفگاه خود مانند کتابخانه ساعات معینی‌را برای دادن کتاب انتخاب میکرد، این فکر در بسیاری از کشورها پس از جنك معمول گردیده است ، اتخاذ چنین تصمیمی بیشتر برای رفع اشکالاتی بود که از لحاظ ساختمان محل کتابخانه‌ها در پاره‌ای از کشورها وجود داشت .

ایراداتی که ممکن است به شعب سیار گرفت بدینقرار است : ۱) مدت توقف در یك نقطه کم باشد . ۲) گنجایش تعداد زیادی مراجعه کننده را نداشته باشد بطریقیکه در نقاط پر جمعیت عدهٔ زیادی مجبور میشوند در زیر باران یا در سرما و در گرما بحال انتظار بمانند .

ولی در مقابل محاسنی هم دارد و آن عبارت از اینست باهمان خرجی که باید برای ایجاد شعبی با ساعات محدود بکنند حوائج مراجعین را برآورده ساخته و دست آنان را در انتخاب کتاب باز ترمینماید. جزئیات مخارج و اندازه شعب سیار در فصل ضمیمه اینکتاب ملاحظه خواهد شد. دوازده شعبه با ساعات محدود افتتاح میشود که هر یك در ساختمانی جای داشته باشند و مخارج هنگفتی برای کرایهٔ محل و نظافت و حرارت وغیره خواهد داشت در حالیکه یکدستگاه شعبه سیار میتواند با کمال سهولت بحومهٔ شهرها و قراء و قصبات کتاب رسانیده احتیاجات ساکنین آنها را از نظر کتاب مرتفع سازد. بنابراین با در نظر گرفتن اوضاع کنونی طریقهٔ بکار بردن

شعبهٔ بسیار بهترین راه وصول بمقصود میباشد بخصوص برای نقاطیکه در یك خط طولانی مثلا در کنار یك جاده یا یك شاهراه واقع شده باشند.

در بعضی اوقات بهتر است که شعبهٔ سیار از خود اتومبیل داشته باشد زیرا در اینصورت راننده میتواند بمرکز اصلی مراجعت کرده تا اتمام مدت توقف کتابخانه در محل بکارهای دیگری اشتغال ورزد وضمناً میتواند درعین حال احتیاجات شعبه را باخود حمل کند.

کتابخانهٔ سیار برای روستاها:

کتابخانهٔ سیار برای روستاها یکی از عوامل مؤثر و ضرور است که میتواند بآسانی وسایل استفاده ساکنین آنرا از حیث کتاب تأمین نماید بطور کلی یك کتابخانهٔ سیار باید باندازه گنجایش اتومبیل آن کتاب داشته باشد، کتابخانه سیار روستاهایا کتابخانه سیار نمایشگاه وظیفه دارد حتی الامکان کتابهای لازم و مفید را در دسترس مردم بگذارد زیرا در مقابل مخارجیکه باید برای اعضای آن متحمل شد لااقل این نتیجه بدست آید که استفاده بیشتری را بمراجعین برساند. مهمترین عامل مؤثر در این قبیل کتابخانه‌های سیار نوع ماشینی است که بتواند در تمام جاده‌های دهات وقصبات و در تمام فصول سال بسهولت رفت و آمد کند. تجربه ثابت کرده است که بهترین اتومبیل‌ها آنهائی است که ظرفیت ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ مجلد کتاب وحمل اعضای کتابخانه‌را داشته باشد ولی در بعضی ازمناطق جاده‌ها باندازه‌ای باریك وصعب‌العبور است که حتی رفت‌وآمد یك کتابخانه سیار کوچك نیز با اشکال مواجه میشود مخصوصاً هنگامی که کتابخانه موظف باشد بمنازل دور افتاده کتاب برساند برای رفع این محظور لازم است علاوه بر کتابخانه سیار مذکور در فوق کتابخانهٔ

و چك‌دیگری که برای آن‌میسر باشد بنقاط‌دورافتاده‌رفته واز جاده های
و چك وصعب‌العبور بگذرد انتخاب کرد، بهرصورت اولیای امور نباید
ین عذر که اتومبیلهای بزرك نمیتوانند بنقاط دور دست و صعب‌العبور
فت و آمد کنند مردم این نقاط را از نعمت خواندن و استفاده از کتاب
حروم سازند. ضمناً این‌نکته رانباید فراموش کرد درصورتیکه‌در بعضی
قاط امکان این‌هست که شعبهٔ‌دائمی که در تمام ایام یا چند روزدرهفته
از باشد دائر کرد بتوان در آن حدود ۲۰۰۰ مجلد کتاب نگاهداشت
ز آن صرفنظر کرد و بجای آن فقط بکتابخانه‌های سیار اکتفا نمود .
کتابخانه‌های سیار برای نقاطی لازم است که با داشتن بیش از ۲۰۰ یا
۳۰۰ مجلد کتاب و چند ساعت‌کار در ایام هفته اعضای‌آن نیز افتخاری
باشنداحتیاج‌نداشته باشد .

مزایای کتابخانهٔ سیار برای روستاها بقرار ذیل‌است :

الف)میتوانندده‌برابر تعداد کتبی‌را که‌یك کتابخانهٔ دائمی‌دراختیار
دارد حمل و نقل نماید وضمناً بهترین کتابها را دردسترس عامه بگذارد.

ب)میتواند کتابداران متخصص را از نقطه‌ای بنقطهٔ دیگرهدایت
کند، چنانکه میدانیم کتابداران متخصص‌برای کمك وراهنمائی‌مراجعین
یکی ازلوازم اولیه وضرور بشمارمیآیند ولی متاسفانه چنانکه مشاهده
میشود کتابدارانی که همراه کتابخانه‌های سیار هستند عموماً بدرداینکار
نخورده ودرفن‌خود تخصص‌و تجربه‌ای‌ندارند. وجود کتابداران‌متخصص
بهترین‌وسیله‌برای حفظ ارتباط میان‌مراجعین‌ومرکزاداری کتابخانه‌بوده
ودرمواقع ضروری‌میتوانند کتابهای‌مورد استفاده‌رادر دسترس‌ساکنین
روستاها بگذارند .

ج) میتواند درحدود امکان منابع وفهرست کتابها را در اختیار

بگذارد ، درشهرهای بزرك برای هر کس ممکن است مستقیماً بدوائر مربوط اینکار مراجعه کرده یا بوسیلهٔ تلفون اطلاعات لازم را کسب کند. یکدستگاه اطلاعات که دارای منابع کافی و فهرستهای منظم واعضای بصیروخبره باشدمیتواندخدمات شایان توجهی از این حیث بجامعه بنماید.

ساکنین شهرهای کوچك وقراء وقصبات قابلیت آنرا دارند که از این حیث مورد توجه قرار گرفته در موارد لزوم اطلاعات مفیدی را در دسترس آنان بگذارند بنابراین میتوان این عمل را از اینجا شروع کرد که قفسه‌ای در کتابخانه سیار برای منابع و اطلاعات باندازه‌ایکه حداقل پاسخ را بسؤالات مراجعین بدهد تخصیص داد . یکی ازمحاسن این امر آنست که کتابخانهٔ سیار ضمن گردش در نقاط مختلف میتواند به افکار وتمایلات و احتیاجات اشخاص مختلف در مورد استفاده کتاب پی برده و گزارش کاملی بمراکز اداری کتابخانه‌ها بدهد و بدینوسیله طبق احتیاجات مردم اطلاعات یا کتابهای لازم تهیه نماید .

د) باستثنای فصل سرما و بارندگی که جاده ها مسدود میشود کتابخانهٔ سیار میتواند درتمام ایام سال مرتباً کتاب بنقاط مختلف برساند این امتیاز بخصوص برای مناطقی که مدارس تنها مراکز توزیع کتاب محسوب میشوند و مدت زیادی از سال سیار هستند بسیار مهم و قابل ملاحظه است .

ه) کتابخانه‌های سیار برای قارئینی که نمیتوانند ازمرکز معینی استفاده کنند بسیار مفید است چه بسیاری ازمراکز کتاب درداخل مدارس قرار دارند وبنابراین افتتاح کتابخانه‌ها پس از ختم کلاسها یعنی ساعاتی که اغلب مردم بسر کار خود بوده و زنان مشغول تهیه غذای شب خود

بباشند متضمن فایده است . در بعضی از ممالك بتجربه ثابت شده در صورتیکه کتابخانه های متحرك وجود نداشته باشد مردم ناچار از کتابهائی که فرزندانشان بخانه میآورند استفاده مینمایند واگر قبول کنیم که تمام خانواده‌ها دارای اولاد باشند موقعیکه فرزندانشان مدارس خودرا ترك گویند برای استفاده از کتاب چه خواهند کرد ؟ بنابر این ملاحظه میشود که کتابخانه های سیار عملاً بخوبی احتیاجات عموم اشخاصی که خواهان مطالعه هستند ودر شرایط مختلف بسر میبرند تأمین خواهد کرد .

عیب اصلی یك کتابخانه سیار برای دهات و قصبات اینست که نمیتواند در تمام ساعاتی که برای اهالی میسر است کتاب برساند زیرا کتابخانه سیار از نقاط مختلف در هر هفته یا در هر پانزده روز در ساعات معین عبور میکند (درغیر اینصورت اهالی ساعات و روز عبور کتابخانه را فراموش خواهند کرد) چون تعیین زمان عبور کتابخانه برحسب شرایط جغرافیائی و ساعات کار اعضای اداری آن محدود ومشروط است ورود کتابخانه سیار در ساعاتی خواهد بود که اهالی سر کار خود بوده و از دسترسی بکتابخانه محروم خواهند ماند و بسیار مشکل است که کتابخانه‌های سیار بتوانند سر راه خود در ساعات آخر روز یا در روز های بازار بنقطه‌ای برسند ولی این اشکال ممکن است بدین ترتیب مرتفع شود موقعیکه کتابخانه متحرکی بنقطه‌ای میرسد برای چند دقیقه اهالی دست از کار بکشند یا اینکه کتابهای مورد احتیاج خود را یادداشت کرده بخانواده یا بدوستانی که کاری ندارند بدهند و آنها کتابها را از کتابخانه بامانت بگیرند .

سازمان اداری یك کتابخانه‌سیاز برای روستاها بسیار پرخرج تر از روش مرکز کتابخانه‌ایست که بوسیلهٔ «صندوقهای کتاب» اداره میشود دلیل آنهم واضح است کتابخانهٔ سیار میتواند کتابهائی را بدهات و بدست اشخاصی برساند که از حیث کیفیت با مراکز دیگر تفاوت دارد زیرا برای رسیدن به‌نتایج ناشی از حسن جریان کتابخانه ها قبل از هر چیز باید قیمت کتابها را معین نمود ، در گذشته بسیاری از کتابداران بواسطهٔ عدم‌توجه‌دولتها ناچارمیشدند هزاران‌محظورمالی‌راتحمل کنند و سرانجـام هم بعدم موفقیت مواجه شده و مجبور میشدند کتـابخانه بامانت بگیرند .

قارئین باید این‌حق‌را داشته باشند که درهردوره‌ای که کتابخانه سیار بمسکن آنهامیرسد بتعداد کافی کتاب بامانت گرفته‌ودرموقع مراجعت آن مسترد دارند . تعداد کتابهائی که بامانت گرفته میشود نه تنها باید با قابلیت قرائت هریك از کتابهاتطبیق نماید بلکه تعداد کتابهائی که‌از یکدست بدست‌دیگری‌در یك‌خانواده‌در گردش خواهدبود منطبق‌باشد .

دراینجا باید توجه کرد که هر کتابخانهٔ سیار در رأس چه مدتی باید بنقطهٔ معینی برسد ؛ بطور کلی هراندازه این کتابخانه‌ها در زمان کوتاه ومعینی بنقطه‌ای برسد مفیدتر خواهد بود . در مناطق پرجمعیت هرپانزده‌روز کافی است ، بهرصورت شرایط جغرافیائی در این قبیل کتابخانه عامل مؤثر میباشد زیرانقاطی که درمسیر شاهراهها واقع شده وسهل‌الوصول‌ترباشند البته کتابخانه‌های سیار میتوانند درمدت کوتاهتر مثلاً هرروز یا هرهفته دررفت وآمد باشند .

درروستاهاومناطقی که جمعیت آن‌زیادباشدوبشهرهائی که‌از آن مراکز کتابخانه های سیار عزیمت میکنند در ارتباط نزدیک باشند

کتابخانه‌ها میتوانند هر روز یك بار بدانجاها رفت و آمد کنند ولی این قبیل مناطق بسیار نادر خواهد بود . معهذا بطور کلی کتابخانه‌های سیار ناچارند مسافات طولانی را طی کنند مثلاً درمناطقی که مراکز جمعیت زیاد ازیکدیگر دور نیستند طی طریق مدت شش روز بطول میانجامد مسافرتهای طولانی اصولا برای کارکنان کتابخانه‌های سیار بسیار خسته کننده است و باستثنای مواقعی که مخارج اضافی برای رسانیدن کتاب ایجاب میکند بهتر است که کتابخانه‌سیار دارای دو عضو باشد .

موضوعی که نباید آنرا فراموش کرد اینست که مجموعه‌های کتب ارسالی نیز ممکن است زمانی ازحیز انتفاع بیفتد زیرا پس از مراجعت هر کتابخانه ضرورت ایجاب میکند که بسیاری از کتابها را برای تجدید تجلید و صحافی ازمجموعهٔ کتب خارج کرد بدین ترتیب بتدریج ازتعداد کتب ارسالی کاسته‌شده وانتخاب کتاب برای قارئین محدودتر خواهدشد. در نتیجه هر دفعه که کتابخانهٔ سیار بمرکز اصلی مراجعت میکند لازم است تجدید نظری در کتابهای آن کرد در این صورت برای جلوگیری ازاتلاف وقت بهتر است که پیوسته این موضوع را باتهیه تعدادلازم برای تکمیل مجموعهٔ کتب کتابخانه پیش بینی نمود . کتابداران باید باین نکته توجه کامل داشته و صورت کتابهائی را که بیشتر مورد استفاده قرار میگیرد قبلا بمراکز کتاب ارسال دارند تافوراً در دسترس آنان گذاشته شود.

عیب دیگر مسافرت طولانی یك کتابخانهٔ سیار این است که کتابخانه مجبور است در هر دفعه بهریك از قارئین تعداد کافی کتاب بامانت بدهد تا درموقع مراجعت آنها را مسترد دارند دراین موارد است که بسیاری از کتابها حبس شده نمیتوانند مورد استفاده قرار بگیرد.

هنگامی که کتابخانه متحرك نمیتواند بطور دائم بمحل اصلی مراجعت کند لازم است کتابهای جدید یا بوسیله کامیونها یا بوسیلهٔ راه آهن بنقاطی کـه پیش بینی میشود فرستاده شود در ، عمل تعداد و نوع کتابخانه‌های متحرك و موارد استعمال و نیز مقصد آنها بخوبی معین کردد بر اثر این تجربه میتوان از مخارج بیهوده جلو گیری بعمل آورد ، ضمناً جزئیات نقشهٔ عبور و مرورو طرز عمل این قبیل کتابخانه هارا معین نمود مثلا با تهیهٔ نقشه‌ای مقیاس بزرك که تمام نقاط جزئاً و کلا در آن نشان داده شده است کلیهٔ مناطقی را که باید کتابخانه در آنجا ها برده شود باذکر نقاط ارتباطی و نزدیکترین راههارا بر حسب کیلومتر تعیین نمود. البته بهتر است که تاحد امکان وسایلی فراهم آورد که کتابخانه سیار بتواند دریك یا دوروز بنقاطی که بمراکز اصلی نزدیکتر است رفته سایر روزها را صرف رفت و آمد در نقاط دور تر کنند ضمناً این نکته را باید متوجه بود که روزهای معینی را منحصراً برای نقاط دورافتاده و خارج ازشاهراهها یا نقاط صعب العبور بایستی در نظر گرفت تا کتابخانه ها بتوانند مستقیماً خود را باین مناطق رسانیده و حوائج مردم را مرتفع سازند .

کتابخانهٔ سیار نمایشگاه

کتابخانه سیار نمایشگاه عبارت است از کتابخانهٔ سیاری که فقط برای نمایش مجموعه‌های کتابی که مراکز کتاب یا شعب آن باید کتابهای خودرا انتخـاب نمایند بکارمیرود ؛ عمل این کتابخانه ها بسیار محدود و مخصوص موارد مذکوراست . معذلك بعضی از کتابداران مدعی هستند که انتخاب کتابها باید قبلا از طرف کتابداران مراکز اصلی بعمل آید و دلیل آنها این است که کتابداران مذکور فرصت و وقت بیشتری

برای انتخاب بهترین کتابها که مورد پسند مطالعه کننده گان باشد خواهند داشت . بنابراین برای عملی شدن مقصود طرح ذیل را پیشنهاد میکنند:

قسمت اعظم یك مجموعه قبلا باید انتخاب شود و ۱۰ یا ۲۰ ٪ آن باختیار کتابداران مراکز فرعی واگذار خواهد شد.

معمولا کتابخانهٔ سیار نمایشگاه و کتابخانه سیار برای روستاها توأما با یکدیگر کار خواهند کرد . این موضوع را هم باید در نظر گرفت که کتابخانه سیار برای دهات تنها نمیتواند وظیفهٔ یك مرکز اصلی کتاب را بر عهده بگیرد و بطور کلی وظیفهٔ یك سرویس اضافی را انجام میدهد بسیاری مستقیماً بمراکز اصلی کتاب مراجعه میکنند و علت آن اینست که انتخاب کتاب برای آنان سهلتر و عملی بوده و آنچه را که دلخواهشان باشد انتخاب میکنند. برای این قبیل اشخاص کتابخانه‌های سیار لزومی ندارد مگر درموارد بسیار نادر .

کتابخانه سیار برای کتابداران کتابخانهٔ مرکزی فقط بمنظور تعویض و تجدید مجموعهٔ کتاب میباشد دراینصورت لازم است که کتابخانهٔ سیار مدتی درمرکز اصلی توقف کند تا کتابدار بتواند با فرصت و بدون ناراحتی از طرف مطالعه کننده گان کتابها را تعویض و تجدید نماید.

دوطریق برای تعویض کتاب درنظر گرفته شده است بدینقرار :

الف) تعویض تمام مجموعه‌های کتب در آن واحد .

ب) تعویض تدریجی مجموعه‌ها و این طریق البته برطریقهٔ اول رجحان دارد . ولی بسیار دیده شده که اغلب طریقهٔ اول را اتخاذ میکنند زیرا تشریفات اداری آن آسانتر میباشد. بهرصورت اتخاذ این طریقه چون ناچار تمام کتابها را بایدیکباره مسترد داشت ممکن است چند روز یا چند هفته مطالعه کننده گان را از مطالعه کتاب محروم نماید بنابراین

موقعی باید طریقهٔ اول را معمول داشت که حالت اجبار پیش بیاید

کتابخانه سیار توزیع کتاب

راجع باین قبیل کتابخانه‌ها بحث مفصلی نمیتوان کرد. بتجربه ثابت شده است که باستثنای بعضی موارد مشکل که از زیادی وطول مسافت و اشکالات ارتباطی ناشی میشود اتخاذ طریقهٔ کتابخانه های منطقه‌ای حمل و نقل کتابها را آسان میکند. تهیه وسایل حمل و نقل کرایه نه‌تنها گرانتر تمام میشود بلکه اطمینان آن کمتر است اما راجع بوسایل دیگر ازقبیل راه‌آهن و غیره مخارج اضافی دیگر برای بسته‌بندی که باید نهایت دقت را در این قسمت کرد خواهد داشت که در نتیجه حمل مقداری کتاب بااین‌ترتیب متضمن مخارج زیادی خواهدشد که بهیچوجه بصرفه مقرون نخواهد بود و ضمناً رسانیدن کتاب را بخانه ها تسهیل نخواهد کرد. یك کتابخانهٔ سیار که توسط یکی‌ازاعضای کتابخانه‌اداره میشود بهترین وسیله برای ارتباط نزدیك میان او و کتابداران مراکز محلی است. برای انتخاب یك کتابخانهٔ سیار توزیع کافی است که‌مقدار ۱۵۰۰ جلد کتاب راکه وزن آن در حدود ۱۰۱٦ کیلوگرام میباشد در نظر گرفت. در یك اتومبیل که ظرفیت آن ۵۰۰ کیلوگرام باشد فقط میتوان ۵۰۰ جلد کتاب حمل کرد البته این مقدار کتاب جز در مسافتهای کوتاه و جاده های ناهموار و غیر قابل عبور ارزش حمل را نخواهد داشت. بطور کلی یك کتابخانه با ظرفیت ۱۰۲٦٦ تا ۱۵۱٦ کیلوگرام برای حمل مقدار کافی کتاب با وجود جاده‌های صعب‌العبور کافی بنظر میآید. در این قبیل اتومبیلها باید از عقب باز شود زیرا بدینوسیله در معابر و کوچه های تنك و باریك تخلیه صندوقها بآسانی انجام میپذیرد و حتی میتواند در کوچه‌های تنك با شیب زیاد بسهولت

بارهای خود را خالی کنند.

کتابخانهٔ سیار برای دهات وقصبات ـ وسائط حمل و نقل.

موفقیت در حسن جریان تأمین کتاب برای دهات و قصبات باانتخاب وسائل حمل و نقل وسازمان اداری بستگی کامل دارد. دراین قبیل اتومبیلها اطاق مسافربری باطاق باربری ترجیح دارد زیرا دراطاقهای مسافربری کتابداران و رانندگان بیشتر درآسایش بوده و کمتر خطر اینرا دارد که کتابها درموقعیکه اتومبیل ازجاده‌های پرپیچ وخم و ناهموار عبور میکنند ازقفسه‌ها بیرون بریزند. برای تأمین حمل کتاب وبردن حداکثر استفاده یك کتابخانهٔ سیار برای دهات باید دارای شرایط ذیل باشد:

شاسی:

الف) فاصله میان چرخهـای جلو و چرخهای عقب باید ٤ تـا ٤،٧٥ متر باشد.

ب) دارای یك قفسه کوچك braquage باشد.

ج) برای داشتن فضای بیشتری صندلی راننده در کنار موتور اتومبیل باشد (مثل اتوبوس‌های لندن)

د) دارای یك تلمبه ویك جرثقیل خودکار باشد.

ه) دستگاههای مجهز برای تعویض لاستیکها مخصوصاً برای جاده‌های ناهموار ولوازم تعمیر ویدکی ازضروریات است، بهرصورت باید اتومبیلهـا باندازه ای مجهز باشند که از اتلاف وقت جلوگیری بعمل آید.

اطاق:

دو نمونهٔ مختلف برای اطاق موجود است:

الف) نمونهٔ داخلی، اما نت گیرندگان میتوانند داخل کتابخانه نشده

و کتب خودرا از قفسه‌هائی که در داخل اتومبیل تعبیه شده است انتخاب کنند .

ب) نمونهٔ خارجی با قفسه هائیکه درخارج اتومبیل بوسیلهٔ سایبانهائی که درمواقع مقتضی میتوان آنها را جمع کرد حفاظت میشود دراین صورت امانت گیرندگان درخارج اتومبیل توقف میکنند .

نمونهٔ اول ازطرف سرویسهای کتابخانه های انگلیس پذیرفته شده است ولی سرویسهای آمریکائی نمونهٔ دوم را بیشتر ترجیح میدهند زیرا معتقدند که عدهٔ بیشتری میتوانند درمدت کمتری از کتاب استفاده نمایند . ولی ما در اینجا انتخاب نمونهٔ اول را توصیه میکنیم زیرا در بسیاری از مواقع ممکن است بارندگی اسباب مزاحمت مردم را که مجبور خواهندشد درهوای آزادودرزیر باران و برف توقف کنندفراهم میآورد . بعلاوه درنمونهٔ اول گنجایش کتاب بیشتر خواهد بود .

کتابخانه های سیاری وجود دارد که هر دو نمونه را شامل است یعنی قفسه بندی درداخل ودرخارج دارد .

نمونهٔ داخلی دارای اختصاصات ذیل میباشد :

الف) درورودی باتومبیل ازطرف چپ باید باشد زیرا اگر در ورودی درعقب باشد ممکن است اشخاص مخصوصاً اطفال با چرخهای عقب تصادف کنند . در کشوئی البته ترجیح دارد زیرا در این صورت اتومبیل میتواند در کوچه هائی که دارای شیب زیاد باشد توقف کرده بکارخود مشغول باشد .

ب) یك اطاق کوچك که دارای قفسه و چند جعبه کشوئی باشد برای کتابدار لازم است تا بتواند کتابهای خود را در دسترس مطالعه کنندگان بگذارد ، این اطاق کوچك بایدبلافاصله پشت سر راننده قرار داشته باشد .

ج) فواصل قفسه‌های متصل و چسبیده بدیواره های اتومبیل بر حسب نوع کتاب(رمان‌وغیرآن)باید‌مختلف باشد ، این‌فواصل برحسب اندازه کتابهای معمولی ومتداول تعیین میشود . محاسبه فواصل قفسه‌ها درهر کشور برحسب اندازه طبیعی و معمولی کتابها تغییر میکند : در انگلیس فواصل قفسه‌ها برای رمان ۲۰سانتیمتر و برای کتابهای دیگر ۲۷ تا۳۰ سانتیمتراست و این اندازه برای قرار دادن کتاب درقفسه ها کاملاً کافی است . برای‌جلوگیری ازافتادن کتابها لازم است لبهٔقفسه‌ها قدری سربالا ساخته شود ، بدین ترتیب قسمت جلوی قفسه با قسمت عقب‌آن ۲٫۵ سانتیمتر تفاوت‌خواهد داشت. قفسه‌های چوبی‌برقفسه‌های فلزی که سنگین‌تر وفضای‌بیشتری لازم دارد رجحان دارد .

هـ) روشنائی ودستگاه تهویه یکی از موضوعاتی است که باید فوق‌العاده در آن دقت‌شود . این‌دستگاهها باید درسقف اتومبیل قرار داده شود، روشنائی که‌باید‌بطورغیرمستقیم در داخلهٔ اتومبیل تابیده‌شود باید باالکتریسیته‌و‌یا‌گاز که بصورت موتور یا جعبه های مخصوص در اتومبیل گذاشته میشود تأمین کرد.

در صورتیکه کتابخانهٔ سیار بمنطقه یاشهری که دارای دستگاه الکتریسیته باشد وارد شود ممکن است بوسیله سیم از برق آن محل استفاده کرد برای این‌کارلازم است درهراتومبیل درحدود ۱۵ مترسیم که دورقرقره پیچیده شده باشد نگاهداشت دراین قبیل مواقع‌اتومبیل میتواند حرارت خودرا بوسیلهٔ برق تأمین نماید .

و) برای دستگاه حرارت میتوان طریقهٔ کلاینون (Clyton) (یا دستگاههای شبیه بآن‌را) اتخاذ کرداین دستگاه بوسیلهٔ موتوراتومبیل بحرکت‌آمده برق لازم را برای حرکت پروانه‌های دستگاه حرارت

تهیه میکنند ، عیب این دستگاه این است که فقط درموقع حرکت اتومبیل میتوان از آن استفاده کرد ، از گاز نیز برای حرارت استفاده میکنند ، اتومبیلهائی هم دیده شده که با بخاری‌های نفتی و سایر مواد سوختنی تامین حرارت میکنند .

ح) اتومبیلهای کتابخانه باید دارای بوق وسوت مخصوصی باشد که درموقع ورود بنقطه‌ای بتوانند ورود خود را باطلاع اهالی محل برسانند .

ط) بعضی از کتابخانه های سیار دارای صندلی هائی است که مطالعه کنندگان میتوانند درداخل اتومبیل نشسته و مطالعه کنند ولی حتی‌الامکان باید ازاین موضوع صرفنظر کرد زیرا فضای بیشتری را گرفته ازحمل کتاب بمقدار زیاد جلوگیری بعمل‌میآورد .

کتابخانهٔ سیار برای روستاها و ارزش آن

تعیین قیمت یك کتابخانهٔ سیار ومخارج روزانهٔ آن بطور قطع ویقین غیرممکن است زیرا بسیاری ازعوامل با اوضاع محلها ومناطق مختلف بستگی دارد (مانند مالیات فروش وسائط حمل‌و نقل، عوارض محلی وراهداری دربعضی ازمناطق ، قیمت بنزین وروغن ، حقوق بیمه ونرخ مزدکار وغیره).

معذلك بطورتخمین وتقریب میتوان تعیین کرد که یك کتابخانه سیار متداول درحدود ۵۰۰ لیره (۵۰۰٫۰۰۰ فرانك) برای شاسی و ۹۰۰ لیره (۹۰۰٫۰۰۰ فرانك) تا ۱٤۰۰ لیره (۱٫٤۰۰٫۰۰۰ فرانك) برای صندوق لوازم واثاثیه ارزش‌دارد .

یك کتابخانهٔ سیار که درحدود ۱۰/۰۰۰ میل(۱۷/۰۰۰ کیلو متر) طی طریق کند هرسال در حدود ۱/۱۵۰ لیره (۱٫۱۵۰٫۰۰۰ فرانك)

بقرار ذیل مخارج دارد :

مزد و حقوق راننده ۳۰۰لیره (۳۰۰/۰۰۰فرانک)

حقوق کتابدار و مخارج غذای او ۴۵۰ « (۴۵۰/۰۰۰ «)

عوارض ، بیمه ، بنزین ، روغن، گاراژ-

مخارج تعمیر ولاستیك ۲۰۰ « (۲۰۰/۰۰۰ «)

استهلاك اتومبیل ۲۰۰ « (۲۰۰/۰۰۰ « «

در امریکا یك اتومبیل کتابخانه متوسط با اندازهٔ شاسی معمولی واطاق مخصوص میان ۹۰۰ لیره (۹۰۰/۰۰۰ فرانك) تا ۱/۰۰۰لیره (۱/۰۰۰/۰۰۰فرانك)ارزش‌دارد. نمونهٔ بهتر آن بالوازم و اثاثیهٔ مخصوصی در حدود ۱/۲۵۰لیره(۱/۲۵۰/۰۰۰فرانك)تا ۲۰۰۰لیره(۲۰/۰۰/۰۰۰فرانك) ارزش دارد. میزان مخارج سالیانهٔ کار و نگاهداری بانضمام گاراژ و بیمه واستهلاك میان ۲۰۰لیره (۲۰۰/۰۰۰ فرانك) تا ۳۰۰ لیره(۳۰۰/۰۰۰ فرانك) تغییر میکند البته حقوق و مزد اعضای اداری و مخارج خرید و نگاهداری کتاب دراین محاسبه منظور نشده است .

چنین کتابخانه‌های سیاری که بتوانند در هر پانزده‌روز در یک منطقه پرجمعیت بروند و در هر روز هجده مرتبه مسافرت کنند قادرند که ۱۰/۰۰۰ جلد کتاب باخود حمل کنند .

فصل هفتم

طرز تهیهٔ کتاب برای اشخاص دور افتاده

دراغلب مناطق یاشعب ومراکز و کتابخانه های سیار بدوطریق ذیل باید برای اشخاص دورافتاده که دسترسی یااین‌قبیل مراکز ندارند کتاب تهیه کرده دردسترس آنها گذاشت :

الف) تهیه کتاب برای مطالعه کنندگانی که از کتابخانه‌های‌سیار یا دستگاههای دیگر نمیتوانند استفاده کنند .

ب) تهیه کتاب برای مطالعه کنندگانی که مجموعه‌های کتاب که مدتی درقفسه‌مانده است برای استفاده آنان کافی نیست .

کمك بقارئین دورافتاده :

قبلاً اشخاصی راکه درمناطق دورافتاده ودر مزارع دور دست یادرجزایر ومناطق کوهستانی و در اردوهائی که دراطراف معادن و ساختمانها و مأمورین چراغهای دریائی احداث شده سکونت دارند بالاخره تمام اشخاصی که کتاب باید بهر وسیله‌ای شده بآنان رسانید مورد توجه قرار میدهیم . تمام نواحی که بوسیلهٔ هواپیما و کشتی یا قاصد میتوان بدانجاها کتاب رسانید باید از آن وسائل استفاده کرده‌در موعد معین باین امر اقدام نمود . موضوع قابل توجه در اینجا تنها وسیلهٔ حمل و نقل نیست بلکه باید دانست کودکان بچه چیز احتیاج دارند . کمال مطلوب وقتی بدست میآید که یکی از اعضای اداری یا کتابداران متخصص در موقع سرکشی و تفتیش در مناطق مزبور بامردم تماس بگیرد و آنان را بوضع کتابخانه‌ها و طرز

اداره آنها آشنا سازد ، ضمناً باحتیاجات وذوق وسلیقه واطلاعات مطالعه کنندگان شناسائی حاصل کند ، البته در بسیاری ازمناطق این اقدام نیز غیرممکن بنظرمیآید ولی بهترین و مؤثرترین طریقه آنست که بوسیلهٔ نشریه‌ها وفهرست‌ها صورت کتابها راباطلاع آنان رسانیده‌ودرخواست کرد که کتابهای مورد حاجت‌واستفاده خودرا ازمراکز کتاب‌بخواهند.

کشوربزرگی رامیشناسیم که دارای‌استان‌وسیعی است که‌سراسر آن بیابان بوده وجمعیتش به‌تناسب و سعتش بسیارکم و دراطراف‌آن پراکنده است . برای اینکه دولت بتواند باهالی این سرزمین وسیع و پراکنده کتاب برساند فهرست‌های چاپی که درآن اسامی ۳ یا ٤ هزار جلد کتاب ذکرشده تهیه کرده درمناطق مزبور مرتباً منتشرمیکند پس ازاطلاع از نظریات اهالی کتابهای‌درخواستی را میفرستد ولی‌تارسیدن درخواستها ممکن‌است مطالعه کنندگان چندروزی بدون کتاب بمانند بنابراین بهتراست فهرست‌ها باپست‌های سریع‌السیر فرستاده شود تا در موقعیکه کتابهای خوانده شده پس‌فرستاده‌میشود بلافاصله کتابهای‌جدید بدان نواحی ارسال گردد . بفهرست کتابها باید هرچند مدت فهرست دیگری ازکتابهای جدید اضافه شود ولی دراین فهرست هاکافی است که فقط بموضوع کتابها مخصوصاً کتابهای جدید و مهم بطور اختصار اشاره‌شودتا مطالعه کنندگان‌بتوانند بآسانی کتابهای موردنظرخودرا پیدا کنند .

عمل دولت دراین امر خیر باندازه‌ای در روحیه ساکنین مناطق ونواحی دورافتاده که می‌بینند دولت در تمام مراحل بفکر آنان میباشد مؤثراست که زارعین وکارگران تشویق شده ودرامر تولید و پیشرفت وتوسعهٔ اقتصاد کشور فعال‌تر و کوشاترخواهند شد .

مخارج پست و حمل و نقل بعهدهٔ کتابخانه ایست که مأمور رسانیدن کتاب بمناطق دورافتاده میباشد زیرا از انصاف بدور است که مطالعه کننده بواسطه دوری راه با دیگران تفاوت داشته باشد و شاید اگر بناشود که مخارج خودرا بعهده بگیرد از مطالعه صرفنظر نماید. این نکته محرز است که رسانیدن کتاب بمناطقی دورافتاده متضمن مخارج بنابراین دولتها باید طوری وضع را آماده کنند که مخارج را خود برعهده گرفته و مطالعه کنندگان و ادارات کتابخانه را از پرداخت بودجه و خرجی معاف نمایند یاالاقل نرخ عادلانه مقرر داشته و تخفیفهای کلی قائل شوند.

برای اینکه مطالعه کنندگان کتابهای مورد نظر و حاجت خودرا در دسترس داشته باشند طرق مختلفه و متعددی موجود است. موقعی که مطالعه کننده کتاب مورد احتیاج خودرا در کتابخانه یا مرکز اصلی نمیتواند بدست آورد یااینکه اصلاً آن کتاب در کتابخانه موجود نیست دراینصورت لازم است مراتب را بتمام کتابخانه ها یا کتابخانه‌های سیار اطلاع بدهند تا آنها کتاب مورد نظر را برای او تهیه کنند ولی اگر شخص متقاضی بکتابخانه یا کتابخانهٔ سیار دسترسی نداشته باشد اجباراً باید مراکز مربوط، کتاب را بوسیلهٔ پست برای او بفرستند.

تقاضاهای اختصاصی مطالعه کنندگان:

دراین موضوع ما بیك بحث مفصلتری مواجه میشویم. تنها کافی نیست که چگونه باید کتابها را در دسترس مطالعه کنندگان گذاشت بلکه قبلاً باید سؤال کرد که از کجا کتابها را باید جستجو کرد؟ باصطلاح دیگر چگونه میتوان تشکیلات اداری مناطق مختلف یا دولت یا ملتی را بطوری منظم کرد که هرفردی درهر کجا که سکونت داشته باشد بتواند از کتابهای مورد حاجت خود در هرفنون و رشته‌های

مختلف استفاده کند . این نوع تشکیلات مراحل مختلفی دارد که باید کاملا مورد مطالعه قرار بگیرد . ممکن است زمانی اتفاق بیفتد که یك نفر مطالعه کننده دور افتاده یا یکنفر مطالعه کننده عادی که معمولا با مرکزی یا شعبه‌ای سروکار دارد بتواند آنچه را میخواهد از مخازن کتابخانه‌های اصلی که بامراکز محلی در ارتباط میباشند دریافت کند قبلا تذکر دادیم که کتابخانه‌های کوچك بهیچوجه نبایدمستقلاو به‌تنهائی کار کنند یکی از علل مهم این امر آنست که کتابخانه‌های کوچك نمیتوانند دارای تمام مجموعه‌هائی که احتیاجات مطالعه کنندگان را برآورند باشند پس بهترین و عاقلانه ترین طریق ایجاد تشکیلات وسیعتری از قبیل شبکه های شهرستانی شامل شهرهای مجاور و شبکه های ناحیه‌ای و غیره میباشد .

وقتی تشکیلات وسیع شهرستان وجود داشته باشد مرکز اصلی اداری دارای کتابخانه‌ای که آنرا « کتابخانهٔ محصلین » مینامند میباشد یعنی دارای مقدار معتنابهی مجموعه هائی است که غالب آنها مهم و بقسمتهای تخصصی مربوط است که‌میتوانددر مواقع مقتضی بمجموعه‌های معمولی شعب نیز اضافه شده دردسترس مطالعه کنندگان قرار بگیرد . اغلب نسخ متعدد این کتابها در کتابخانه‌ها وجود دارد که ارسال چند نسخه آن برای کتابخانه‌تولید اشکال وزحمت نمیکند. کتابخانهٔ‌مرکزی شهرستان بایددارای فهرست مرتب و منظم وانواع واقسام کتابهای خود باشد تا در موقع لزوم بسهولت بتوان کتابهای مورد حاجت شعب را تهیه و جدا کرده بمحل فرستاد . البته درصورتیکه بتوان کتابها را مستقیماً برای اشخاصی که تقاضا میکنند ارسال داشت بصرفه نزدیکتر است تا بوسیلهٔ شعب . این قسمت را هم باید متذکر شد که کتابدار علاقه‌مند و

وظیفه‌شناس آن کسی است که قیمت کتاب را درمقابل مخارج رفت‌وآمد ودست‌کاری واستفاده مکرر ودرنتیجه کهنه‌شدن و مدتی را که اعضای اداری صرف این کارمیکنند حساب کرده ودرنظرداشته باشد مثلا اگر برگشت کتابی بکتابخانه ۲۰۰یا۲۵۰ فرانك خرج‌پست‌وغیره داشته‌باشد بهتر است که یك نسخه از آن کتاب را مجدداً خریده در کتابخانه قرار دهد.

دریك تشکیلات‌ودستگاه شهری که شبکهٔ کتابخانه‌های یك‌شهر بزرگ را درتحت نظارت خود دارد منابع اصلی این قبیل کتابخانه ها (که در دسترس اهالی شهر یا ساکنین دهات باشد) بطور کامل جانشین «کتابخانه‌های محصلین» یك‌شهرستان خواهد بود. برای این قبیل کتابخانه‌هالازم است که‌فهرست جامعی از کتابهای خود (غیررمان) تهیه و تنظیم نمایند که درمواقع لازم بتوانند‌درخواست کتابخانه‌هائی‌را که با آنها در ارتباط هستند فوراً انجام بدهند. ولی شبکه‌های محلی شهرستان هرقدر که مهم و تشکیلاتشان منظم باشد با نمیتوانند جواب تقاضاهای کتابهای تخصصی را بطورکافی و کامل بدهند دراین موارد باید درخواستهای خودرا بمراکزمهمتری ارسال دارند. این تشکیلات کتابخانه‌های دولتی است (که بعداً دراین‌خصوص صحبت خواهد شد) که چندین«کتابخانه محصلین»دراختیار دارند ودرصورتیکه این‌دولت از دولتهای معظم باشد میتواند مراکزمحلی ایجاد کند که همان عمل واسطه را میان کتابخانه‌ها مراکزی که مأموریت حفظ ارتباطرا دارند برعهده بگیرند. تشکیلات دولتی موظفند که یك دفتر مرکزی شامل فهرست کلیهٔ مجموعه‌ها و تشکیل‌دهد تادرموقع‌لزوم بتواند جواب سایر مراکز وشعب واشخاص را بدهد. این‌روش همکاری ملی فعلا در یکی

ازکشورها مورد عمل قرار گرفته است. کشور مزبور بمناطقی چند تقسیم شده است که درهریك از آنها فهرست جامعی از کتابخانه های عمومی ویا خصوصی آن منطقه موجود است تهیه شده است. اگر بدین طریق شخصی موفق بدست آوردن کتابی شود میتواند بلافاصله ازدفتر مرکزی ملی تقاضای ارسال آن کتاب را بکند دفترمزبور بنوبهٔ خود بیکی ازطرق ذیل متوسل میشود:

۱ ــ کتاب را دراختیارخوددارد،

۲ ــ یا ازسایر دفاترملی تقاضا میکند.

۳ ــ یااز کتابخانه‌های تخصصی که باآنها درارتباط است کتاب را تهیه میکند.

فصل هشتم

تشکیلات و روش کتابخانه‌های شهرستان

ما لازم دانستیم که در این کتاب انواع دستگاههای مختلف کتابخانه‌ها را از نظر بگذرانیم ضمناً قبول کردیم که برای مدتهای طولانی تعداد کثیری کتابخانه‌هائی که با مقامات محلی بستگی دارند وجود داشته ووجود خواهند داشت. ملاحظه دقیق و تجربه و طرز عمل نشان داد که بهترین طریق مرکزیت دادن ادارات و تشکیلات کتابخانه‌ها میباشد که از آن مرکز بوسیله خطوط وشبکه‌های ارتباطی یا شعب در شهرها یا دردهات و قصبات بطور مرتب و منظم کتاب دردسترس عموم بگذارند.

مرکز اداری شهرستان :

برقرار کردن اداره مرکزی شهرستان مستلزم تهیهٔ محل و مکانیست که بتوان قسمتهای ذیل را تحت نظر بگیرد :

۱ ـ قسمت اداری شامل امور اعضای اداری ، امور مالی و طرحهای مربوط بتوسعه و حفظ اسناد بایگانی وغیره .

۲ ـ قسمت واردات کتاب و فهرستها

۳ ـ یك کتابخانه آماده و مجهز که نه فقط برای اهالی شهر همیشه مفتوح است بلکه افرادی که درخارج شهر نیز سکنی دارند بتوانند از آن استفاده کنند .

٤ ـ قسمت منابع و مآخذ و اطلاعات بطوریکه قادر باشد بسؤالات مطالعه کنندگان و مراجعین در هر نقطه ای از نقاط کشور که باشند

جواب داده و اطلاعات و توضیحات لازم را بدستگاهها و افراد بدهد. قسمت اطلاعات و اسناد نباید باهالی شهرها منحصر باشد بلکه ساکنین دهات وقصبات وحتی نقاط دورافتاده درصورتیکه تقاضائی بنمایند براههای مختلف از قبیل ارسال یادداشت ها ، عکس‌ها ، خلاصه کتاب مستقیماً یا بوسیله شعب ومراکز محلی دراختیار آنان بگذارند مگردرموقعیکه‌در شهرها ویا در محلی کتابخانه‌ای برای این قبیل مراجعات وجود داشته‌باشد که دراین‌صورت آن کتابخانه‌موظف‌است بتقاضاها ترتیب‌اثر بدهد .

٥ ـ « کتابخانه محصلین» که سابقاً آن‌را شرح دادیم . این بخش نیز موظف است که تشکیلات‌امانت‌دادن کتـاب را میان‌شعب‌دائر کرده وبرای بزرگسالان مجموعه‌های کتاب مخصوص آنان تهیه کرده وبرای نمایشگاه‌ها وفنون‌مختلف کتاب جمع آوری نماید .

٦ ـ قسمت توزیع، ازاین‌قسمت برای معاوضه به‌شعبه‌ها ومراکز کتاب فرستاده میشود و از این راه است که کتابخانه های سیار کسری خودرا تأمین‌نمایند .

معاوضهٔ یکجا وکلی :

بهتراست‌مجموعه‌های کتاب که برای‌امانت تخصیص داده‌شده‌است وکتابهای محصلین در قفسه های مخصوص و جداگانه گذاشته شود . برای معاوضه‌های عمده وبمقدارزیاد لازم‌است که کتابخانه دارای‌ذخیرهٔ کافی باشد . و تا حد امکان کتابدارانی که مأمور این وظیفه هستند مراقبت کنند که درعرض‌سال‌چه‌اندازه کتاب‌وارد ویاخارج‌میشود ، برای ورود وخروج کتاب سه‌قسمت ذیل‌را بـاید مراعات کرد :

۱ ـ طبقه بندی کتابها از روی دقت وکتابها در وضع مناسب وخوبی باشند .

۲ ـ باید مراقبت کرد کتابهائی که از طرف شعب و مراکز پس فرستاده شده بلافاصله و مجدداً برای آنها ارسال نشود.

۳ـ بکار انداختن کتاب و استعمال زیاد آن حتی الامکان محدود باشد.

برای ارسال کتاب بمقدار کم شعب کافی است کتابهائی را که از شعب مسترد شده است درروی یك نیمکت و یامیز چیده با تطبیق نمره‌های فیش‌ها کتاب‌هائی که مستعمل شده یا بصحافی و اصلاح احتیاج دارند کنار بگذارند و بقیه را باضافهٔ کتاب های جدید برای مراکز و شعب دیگری که جدیداً تأسیس شده است بفرستند. این طریقهٔ ساده وقتی عملی است که مراکز مورد نظر همان تعداد کتاب را بخواهند. برای جلوگیری از ارسال مجدد کتابهائی که یك دفعه فرستاده شده است بعضی از کتابداران صورتی از کتب ارسالی بهر شعبه را تهیه میکنند بعد سهم کتابهای جدیدرا با آن صورت تطبیق میکنند ولی عمل مستلزم صرف وقت اضافی میباشد تنها راه سهل و آسان و با صرفه این است که اگر تصادفاً همان کتابها مجدداً فرستاده شد اهمیتی برای آن قائل نگردید. طریقهٔ دیگری برای این کار میتوان اتخاذ کرد و آن انتخاب مجموعهٔ‌هائی است که بترتیب هر یك از آنها را برای نقطهٔ معینی ارسال میدارند. این طریقه بد نیست بشرط اینکه کتابداران مراقبت کنند بمحض آنکه کتابهائی از یک مجموعه بواسطه استعمال یا تصحیف خارج شد فوراً جای آنرا پر کنند بطوریکه بافهرست اولیه همیشه مطابقت داشته باشد.

معاوضهٔ بین شعبه‌ها:

معاوضهٔ ذخیره شعب اصولا قسمت بقسمت انجام میگیرد، در بعضی

اوقات معاوضه ازطریق سری‌های مختلف نیز اجازه داده‌شده‌است .

معاوضهٔ یك‌جا و عمده غیرعملی است مگر اینکه دو شعبه لااقل دارای یك‌مقدار کتاب باشند .دراین‌صورت‌هر شعبه بایدعلامت‌مخصوصی برای خود انتخاب کند (مثلا الصاق یك کاغذ برنگ مخصوصی‌درداخل کتاب) وتذکرامانت کتاب ازهرشعبه‌ای باید روی ورقه ای که درآن تاریخ ثبت شده و بتوان بسهولت آنرا از کتاب جدا کرده قید شود . معاوضه که باید درفواصل طولانی (مثلا هرچهار یاپنج‌سال) انجام‌پذیرد دردومرحله خواهد بود . کتاب‌های شعبهٔ الف شعبهٔ ب و بعکس منتقل میشود برای‌این کارلازم است که ورقه‌های تاریخ قدیم بورقه‌های‌تاریخ جدید تبدیل شود وهمینطور فهرست ها به‌تناسب اینکه در مجموعه ها تغییری روی داده است نیز باید تجدید گردد . ضمناً کتابهائی که در روز تعویض امانت داده شده صورت‌آنها برداشته میشود تا بعداً بکتابخانهٔ دیگر منتقل شود .

ثبت امانت درشهرستان :

تشریفات ثبت حتی‌امکان باید ساده وباحسن جریان امور اداری وفق بدهد. هرامری راکه کتابدار مجبورشودآنرا یادداشت کند برای او صرف وقت بیهوده‌ای خواهد بود بهمین جهت است که یك کتابدار واقع‌بین باید باین نکته توجه کند که‌آیااتفاقی که افتاده است باید آنرا ثبت کند و یا باید از یادداشت آن صرفنظر نماید ، در علم کتابداری این موضوع فوق‌العاده مهم وشایان توجه است . برای مؤلف این کتاب بتجربه ثابت شده است که در امور اداری یك کتابخانهٔ نو بنیاد یا کتابخانهٔ کوچك اعضای اداری و کتابداران مایلند در جزئیات امور دخالت کرده وهزاران زحمت برای خود فراهم نمایند در حالیکه این

امور بهیچوجه مهم وقابل اعتنا نمیباشند. این نکته را باید توجه کرد که هر اندازه دستگاه اداری کتابخانه‌های جدید و کوچك باشد بهمان اندازه وقت اعضای آن برای رسیدگی بجزئیات محدودتر باشد.

معذلك کتابداران شهرستان بااین امرموافقت دارند که خارج از فهرستها واطلاعات منابع ومآخذ تهیهٔ بعضی ازفهرست ها وجداولی که ذیلا متذکرمیشویم لازم است. مرکز اداری شهرستان بایدبداند که:

الف) مجموع کتابخانه‌های شبکه‌شهرستان‌دارای چه مقدار کتاب میباشد.

ب) تعداد کتابهای هرشعبه چه‌مقدار است.

ج) هر کتابی که متعلق بیك‌مجموعه کتاب غیررمان است در کدام یك از کتابخانه‌ها میباشد.

هرشعبه‌ای نیز باید مطلع باشد که:

الف) چه کتابی متعلق بمجموعهٔ کتاب آن است.

ب) کتابی که از کتابخانه خارج میشود بچه کس امانت داده شده است.

بنابراین مرکزاداری دونوع فیش دراختیار دارد (بهتراست که قطع فیشها باندازهٔ معمول یعنی۱۲۵×۷۵ باشد). یك‌سری کامل ازاین فیشها بترتیب اسم مؤلف و عنوان کتاب یا برحسب طبقه بندی متداول و برحسب مقرراتی که برای فهرست‌بندی پذیرفته شده است طبقه بندی میشود. فیشی که دراین فهرست‌موجوداست‌نشان میدهد که درآن‌موقع هر کتابی که متعلق بیك سری از کتابهای غیر رمان است در کجا میباشد. فیش‌دوم هنگامی که کتاب درمرکز است در میان همان کتاب

گذاشته میشود . وقتی که برای یکی از شعب فرستاده‌شده است‌این‌فیش در میان سایر فیش های سایر کتابهائیکه متعلق بآن شعبه است قرار داده میشود .

درموقع ارسال کتاب‌بشعبه دوفیش(بقطع ۷۵ × ۱۲۵)یکی‌فیش مجموعه ودیگری فیش امانت بآن الصاق میکنند . بمحض وصول‌بشعبه یا مرکز کتابدارمحل‌فیش‌اولی‌را از کتاب جدا کرده جزء فیشهای‌سایر کتابهائیکه‌درمرکز موجوداست‌قرارمیدهد . فیش‌دیگرداخل‌در کتاب باقی‌میماند تااینکه‌آن کتاب بامانت داده شود دراین موقع فیش مزبور از کتاب برداشته شده جزء ورقه‌های امانت گذاشته میشود .

پس از بررسی کامل‌بانواع‌روش‌ها ازدورهٔ ماقبل تاریخ‌تاکنون بهترین و ساده‌ترین طرزعمل وجود فیش‌مرتبی برای هر کتاب است که کتابداران‌باید باین موضوع‌حیاتی عطف‌توجه کامل مبذول دارند.

کارمندان ادارهٔ مرکزی شهرستان :

دربین اعضای اداری یك‌شبکه شهرستان وجود چندنفرمتخصص برای مشاغل منابع ومآخذ واطلاعات وامورمربوط بکودکان‌ومدارس وتربیت‌بزرگسالان وامورمربوط‌بجوانان ومجموعه‌های موسیقی‌وغیره ازضروریات بشمارمیآید . وجود یك نفرعضو متخصص حسابداری که باکمك یك‌عضودیگر کارخواهد کرد نیزلازم است ، اعضای‌مزبوربرای عموم کتابخانه‌های مهم وغیرمهم ضرورت دارد .

علاوه براعضای فوق‌الذکر کتابخانه‌ها باید ازاعضای خارج از دستگاه خود برای‌تعمیرات وساختمانهای جدید و امور مربوط ببعضی ازبناهائی که بکار کتابخانه میخورد وامورمربوط بوسائط حمل ونقل وغیره استفاده نمایند .

کتابخانه‌ها میتوانند باستثنای مواردی که در فوق ذکر شد از متخصصین و کتابداران مراکز اداری یا شعب دور افتاده که بآنها در ارتباط میباشد استفاده کنند بهرصورت در امور اداری کتابخانه‌ها نباید مرکزیت کامل را مراعات کنند ، حتی لازم است برای جلوگیری از هر گونه خطری و برای تحت مراقبت‌داشتن‌دستگاهها حتی‌الامکان ازاین عمل خودداری نمود .

عدم تمرکز درشهرستانها :

دردستگاه‌های‌اداری‌شهرستانهاعقیده‌براین است که‌حتی‌الامکان باید ازتمرکز جلوگیری بعمل‌آورد ، برای وصول باین مقصود مراکز اداری کمکی که‌بامراکزوشعب‌منطقهٔ اطراف‌آن‌ارتباط خواهندداشت ایجادکرده‌اند . این مراکز ارتباطی کوچك مجموعه های کتاب راکه مخصوص‌تعویض‌است یااعضای کمکی‌را ازمراکزاصلی‌دریافت‌میدارند.

این‌طریقه محاسن متعددی دارد بدینقرار :

وجود اعضای بیشتری درطبقه‌بندی اداری اجازه خواهد داد که ارتباط‌بین کتابخانه‌هاومردم‌بیشترشود . مخارج حمل و نقل‌بمقدارفاحشی تنزل کرده و بعضی از شعب که فقط چند ساعت درهفته مفتوح است با استفاده ازاعضای کمکی میتوانند ساعات بیشتری را دراختیار مراجعین بگذارند . بطورکلی اعضای مزبور قادر خواهند بود که دستگاههای امانت واطلاعات را برای اهالی شهری که درآن سکونت دارند بیش از بیش مورد استفاده قراردهندبااین‌ترتیب مراجعه کنندگان‌فرصت‌آنرا خواهند داشت که تعداد زیادتری کتاب بمیل خود انتخاب نمایند . کتابخانه‌هـای‌سیار برای دهات اغلب درارتباط بامراکز فرعی‌میباشند عیب وضررفاحش این طریقه‌آنست که کتابخانه‌ها مجبور میشوند تعداد

زیادتری کتاب خریداری کنند زیرا هر مرکز فرعی ناچار است مقدار معتنابهی کتاب برای توزیع دراختیار داشته باشد. بااین روش دیگر نمیتوان احتیاجات اصلی را باسرع اوقات تأمین کرد. در حقیقت صورت کتابهای امانت گرفته شده که درمرکز فرعی یافت میشود فقط میرساند که این کتابهادرحوزهٔ مرکزفرعی وجوددارد ولی نمیتواندمعین کند در کدامیك از آن‌مراکز موجوداست؟

فصل نهم

دستگاههای دولتی و تعاون

وظایف و ساختمان دستگاههـای دولتی در فصول پیش مورد بحث قرار گرفت ، دراین فصل با مداقه‌دربعضی ازمسائل عملی درخصوصیات کتابخانه‌های محلی و منطقه‌ای و کتابخانه های شهرستان لازم بنظر آمد که فعالیتهای دستگاههای دولتی و مخصوصاً آن قسمتی را که بادستگاههای محلی ارتباط دارد مورد بحث قرار داده و این سؤآل را مطرح کنیم: زمانیکه کمیسیون دولتی کتابخانه‌ها انتخاب شد چه وظایفی را بایدعهده‌دارشود ؟

اعضاء :

قبل ازهر چیز باید مراقب و مواظب اعضای خود (مخصوصاً اعضای عالیرتبه) باشد که بوظایف محول عمل کنند . باذکر این معنی نبایداشتباه کرد که کتابداران دولتی را با کتابداران شهرهای بزرك و روشهای شهرستانی مقایسه کرده و طبقه بندی میان آنها قائل شد . کتابخانه های مزبور نیز باید سعی و مجاهدت کنند که کتابداران خودرا ازمیان بهترین و متخصص‌ترین کتابداران انتخاب کرده و برای آنان همان امتیازاتی را قائل شوند که سایر کتابداران از آنمزایا بهره‌مند میشوند . بدین نکته باید توجه کرد که کتابداران دولتی دارای مسؤلیت بزرگی هستند، چنین شغلی مستلزم استعداد وهوش فوق‌العاده و فعالیت شدید بوده و دراداره امور باید نظیر و مانند نداشته باشند . درایجادمحیط مساعد و حفظ ارتباط با سایر کتابداران واعضای دولتی وانتخاب راههای مستقیم و عاقلانه و برطرف کردن هر گونه اختلافی باید مهارت و قابلیت مخصوصی داشته باشند . مخصوصاً باید سعی کنند که حس احترام را درسایر کتابداران

زیاد کرده آنان را دراجرای وظایف اخلاقی و انسانیت مؤید و راهنما باشند.

کمك دولتها بدستگاههای محلی :

دولت موقعی باید بایجاد کتابخانه‌های جدید اقدام نماید که تمام شرایطی که برای توسعه وپیشرفت وحسن جریان امور آنها لازم است جمع بوده‌واولیای امور محلی ایجاد کتابخانه‌ها را با تطبیق اوضاع محلی صلاح بدانند. توسعهٔ کتابخانه باید بر حسب نقشه‌های دقیق که قبلا طرح شده با استفاده از تجربیات درسایر کتابخانه‌ها تدریجاً عملی شود. نقشه‌های پیچیده وغیرمحلی بطورقطع هر گونه‌موفقیتی را دراینراه‌دشوار میکند اولیای امور کتابخانه بخصوص باید متوجه مسؤلیت خواهد بود و در این خصوص واقع بینی وسعی و کوشش را درانجام وظایف خطیرخود تا حدامکان درنظرداشته‌آنی از آن غفلت ننمایند.

عملی کردن چنین‌نقشه‌ای باید با پیشرفت‌ها و نظم و ترتیب دقیق وصحیح‌سرویسهای‌اداری کتابخانه‌توأم‌باشد ، برای رسیدن باین‌مقصود ونتیجه لازم است‌منافع وقدرت وتوانائی‌اولیاء مأمورین محلی ودولتها درنظر گرفته شود، بعبارت‌دیگر دولتها نباید انتظار کمك مادی زیادی از مأمورین محلی داشته باشند . ایجاد کتابخانه ای با کمك مادی قابل ملاحظه‌ای ازطرف دولت درآغاز امر وسپس قطع تمام یا یك‌قسمت‌از آن بامید اینکه ساکنین محل‌خودتمام‌ویایك قسمت ازآنرا بعداًعهده‌دار خواهند شد کار بسیار بیهوده وبی نتیجه ایست ولی این موضوع نباید از کمك دولت از بیم اینکه ساکنین محلی بامید مساعدتهای دولت از اقدامات کمکی خود صرفنظرخواهند کرد جلوگیری بعمل آورد برای اینکارلازم‌است‌ازساکنین‌ومأمورین‌محلی تقاضا کرد که کمك‌ومشارکت

خودرا تدریجاً بمبلغی برسانند که هرسال بتوانندآن مبلغ راتعهد کرده وبپردازند .

در بعضی ازممالك تعهد وپرداخت اعتبار برای کتابخانه‌های محلی اختیاری و برحسب تمایل شورای محلی انجام میپذیرد و قانونی درکار نیست که اعضای شورا راوادار ومجبور کند که تعهداتی بامدت‌طولانی کرده وجانشینان آنان مجبورشوند بتعهدات اسلاف خود عمل نمایند . تنها وسیله برای ترمیم‌وجبران امتناع اولیای امور محلی ازدادن‌اعتبار بقراری است که ذیلا متذکرمیشویم :

الف) گنجانیدن مقرراتی درقوانین دولتها که برطبق آن بتوان قراردادهای محلی بامدت طولانی منعقد نموده اجرای آنرااجباری کرد.

ب) مجبور کردن اولیای محلی بپرداخت کمك‌های مالی کافی در بدوامر برای تأسیس‌وایجاد کتابخانه‌ها. البته این‌طریقه عملی‌تر وقابل اجراست .

پس ازافتتاح کتابخانه مراجعین‌ومطالعه کنندگان باید ازاولیای امورمحلی خود تقاضا کنند که بودجه کافی دائمی دراختیار کتابخانه ها بگذارند. زمانیکه تأمین اعتبار برای‌ساکنین‌محلی مقدور ومیسرنباشد، دولت تا تأمین اعتبار کافی دائمی و اطمینان از ادامه کار نباید بافتتاح کتابخانه ای اقدام کند بهر صورت بر زمامداران فرض و واجب است حتی‌الامکان‌دولت‌را وادار کنند که تمام وسائل مادی ومعنوی را برای ایجاد کتابخانه‌ها مهیا وآماده‌سازد .

آنچه که درفوق‌ذکرشدعموماًراجع بکمك وتأمین کسری‌اعتبار ومخارج سالانه اعضا وتهیه ساختمان و مجموعه های کتب وغیره بود . کمکی که جنبهٔ مساعدت مالی‌سرمایهٔ یك کتابخانه دارد بسیارمهم‌وقابل

ملاحظه است زیرا اگردولت حاضرشد برای تأسیس کتابخانه مقداری سرمایه بدهد باید متعهد شود که بعداً بطوردائم مقدار چنددرصدی در هرسال به‌تناسب توسعهٔ آن تأمین مخارج خواهد پرداخت . بدین ترتیب ترتیب که کمك و مساعدت مالی ساکنین محل ودولت به تناسب توسعه‌و پیشرفت کتابخانه‌ها در هرسال باید فزونی یابد . بطوریکه قبلا نیز متذکر شدیم تأمین مقداری سرمایه دربدو تأسیس لازم وضرور است‌و مخصوصاً آن قسمتی که بخرید مجموعه‌های کتاب بستگی دارد ، قسمت دیگر سرمایه باید بمصرف تهیه محل ومکان و خرید لوازم و اثاثیه و وسائل حمل ونقل‌وغیره‌برسد. بالاخره بهمان اندازه که شبکه‌رو بتوسعه وپیشرفت گذاشت درصورتیکه‌شبکه وسیع ودارای اهمیت باشدمیتوان یك‌قسمت مخارج را از عوائد آن تأمین کرد با تمام این تفاصیل هر کتابخانه باید دربدو تأسیس بتمام وسایل و اثاثیه لازم مجهز باشد ، مخصوصاً این موضوع‌را باید درنظرداشت که برای تأمین کسری‌اعتبار بهیچوجه نباید بقرض‌متوسل‌شدزیراپرداخت ربح درسال تحمیل‌بزرگی است که بکتابخانه وارد خواهدشد چنانکه بسیاردیده شده‌است که‌باین ترتیب مسؤلین‌امور کتابخانه‌هاازپرداخت‌ربح عاجز مانده و نتوانسته‌اند بموقع معین کتابهای لازم راکه اساسی‌ترین سرمایه یك کتابخانه است خریداری نمایند .

انتخاب کتابها :

امری است محرزوقطعی که‌نتایج حاصل از حسن‌جریان‌وتوسعهٔ کتابخانه ها با فدا کاری های دولتها و هیئت اجتماعیه محل‌ها ارتباط و بستگی کامل‌دارد.قوانین‌ومقررات کمکهاومساعدتها، بازرسیها،بازرسی هائی که در کتابخانه‌ها میشود ، نصایح وراهنمائیهائی که بکتابداران

میشود دارای فوائد بیشماری است ولی موجودی و تعداد کتاب پایه و اساس کتابخانه را تشکیل میدهد. مسؤلین و اولیای محلی در این موضوع بخصوص باید حداکثر آزادی را داشته باشند. اصولاً فلسفه و دلیل ایجاد کتابخانه این است که حداکثر تسهیلات و آزادی را برای مراجعه‌کنندگان قائل شود و تا آنجائیکه برای کتابخانه میسر و مقدور است کتاب دردسترس مطالعه کنندگان بگذارد. باپذیرفتن نظر فوق درمقابل این امر قرار میگیریم: اگر بمسؤلین واولیای امور محلی اجازه بدهیم که هرچه را مایل باشند انجام دهند ممکن است در انجام وظایف خود تعلل ورزیده یا اینکه آنانرا مجبور کنیم که در انتخاب کتابها دقت بیشتری مبذول داشته و تمام هم خودرا مصروف این کار نمایند خطر اینرا دارد که از کار کتابداری و کتابخانه دلسرد شده و بطوریکه شایسته است وظایف خودرا انجام ندهند. مسألهٔ مذکور خطری برای کتابخانه‌های مهم ندارد زیرا امور کتابخانه بعهدهٔ دسته‌ای از اعضای بصیر و کاردان سپرده شده است ولی دراجتماعات کوچك ومحدود خطر وزیان محرز وحتمی است. بهمین علت است که مساعدت مالی (وجه نقد) که البته شامل تمام بودجه نبوده بلکه مکمل آنست بنظر ما بسیار مهم وقابل توجه است. اولیای امور محلی آزادی دارند که یك قسمت مهم از اعتبار کتابخانه را بمصرف خرید کتاب برسانند ولی علاوه براین کتابخانه باید تعداد زیادی که بوسیله مقامات ودستگاههای دولتی تهیه شده و در اختیار مقامات محلی گذاشته میشود دریافت دارند. ما کشوری را میشناسیم که کتابخانهٔ عمومی ملی آن مجانا مقدار کتاب بکتابخانه‌های کوچك ملی امانت میدهد. این کتابها پیوسته درحال تعویض میباشد و تعداد کتابهائی که بامانت داده میشود پیوسته با تعداد جمعیت هر ناحیه مطابقت دارد ولی

کتابخانه‌های کوچك به‌تناسب سایر کتابخانه‌ها نسبت بهرصدنفر جمعیت بیشتر کتاب دریافت‌میکنند .

امانت کتابها بدینطریق علاوه براینکه حوائج مردم را از حیث کمیت و کیفیت تأمین میکند نتیجه ومقصود دیگری دارد و آن عبارت ازاین‌است که کتابدار و مطالعه کننده میتوانندهر تعداد کتابی که‌احتیاج دارند تقاضا نمایند ولی متأسفانه درنقاط کوچك کتابداران و مطالعه‌کنندگان از وجود کتابهائی در سایر نقاط بی اطلاع میمانند . برای جلوگیری ازاین محظور بعضی ازکشورها بیشتر فهرستهای منظمی‌از تعداد و اسامی کتابهای کتابخانه های کوچك اقدام کرده‌اند . انتشار فهرست‌های مزبور با اینکه‌مطالعه کنندگان و کتابداران رابنحواحسن واکمل ازجریان امور مطلع نمیکند ولی نتایجی بدینقرار ازآن عائد شده است :

تعداد زیادی از کتابخانه‌ها سعی میکنند که انتخاب مجموعه‌های کتب‌آنها یکسان ومشابه باشد ولی بهتر ومناسب‌تر این است که دولت کتابهائی برای کتابخانه‌های محلی تهیه کند که ازهر حیث متنوع باشد زیرا دراین صورت میتواند پیوسته این‌مجموعه‌ها را دریك شبکه بکار انداخته وهرمدت مجموعه‌ای را بجائی بفرستد .

قرض دادن اعضاء :

کتابخانه‌های ملی میتوانند اعضای متخصص خودرا برای اداره امور کتابخانه‌های محلی قرض بدهند ، بهر صورت هر کتابخانه موظف است که عده‌ای اعضای متخصص در اختیار داشته باشد و قرض اعضای اضافی که البته نسبت‌بکتابداران محلی باتجربه‌تر ودر کارخودبصیرترند کمك بزرگی بحسن‌جریان امورآن کتابخانه‌هامیباشد . کتابدارانی که

ازطرف دولت از کتابخانهٔ ملی بمحلهای کوچك اعزام میشوند باتجربه وتخصصی که دارند بزودی معایب دستگـاه را مرتفع ساخته با اعمال روشهای جدیدامور رابجریان عادی‌میاندازندضمناً درسی‌هم‌بکتابداران محلی داده آنانرا درجریان اقدامات مراکز اصلی‌میگذارند .

دستگاههای‌مرکزی:

دردرجه چهارم دستگاههای دولتی وظیفه دارند که تکرار یك عمل را در کتابخانه محدود کرده یا از آن جلوگیری بعمل آورند . عمل‌مکرردر کتابخانه‌هازمانی اتفاق‌میافتد که اعضای اداری مؤسسات‌با یکدیگردرارتباط نباشنددرصورتیکه اگر مرکزیتی درکاربود یا امور همکاری میگذشت بسیاری از موانع مرتفع‌میشد .

دستگاههای مرکزی فهرست‌بندی کتابها از جمله مسائلی است که باید درتمام نقاط موجود باشد بنابراین بهتراست بجـای اینکه هر کتابخانه (که شاید عدهٔ آنها ازصدها تجاوز کند) برای خود فهرستی تهیه کند دستگاه مرکزی یك‌جافهرست‌ها را چاپ کرده بنقاط مختلف بفرستد . صورت کتابها وانتشارات کتابخانه‌ها مانند اعلانات و غیره را نیز باید برای کلیه‌آنهایکسان ویکنواخت کرد زیرااگرتمام کتابخانه‌ها ورقه‌های امانت وفیش‌ها وفهرست‌بندی کتابها را بیك شکل تهیه کنند درموقع تعریض وخرید کتاب ولوازم واثاثیه تسهیلات زیادی فراهم‌شده ضمناً صرفه‌جوئیهای زیادی هم در بودجه خواهدشد .

اقدامات دیگر دولتها :

چه‌اقدامات‌دیگری باید ازدولتهادرقبال کتابخانه‌ها انتظارداشت؟ بطوریکه‌سابقاًاشاره‌شد دولتهاباید‌ازمقامات محلی‌مصراً بخواهند که در کتابخانه ها فقط از اعضای اداری و کتابداران متخصص و بصیر که

مدخل یک کتابخانه روستائی

تالار مطالعه کودکان در یک کتابخانهٔ مخصوص

آموزشگاههای مخصوص باینکار را باتمام رسانیده باشنداستفاده نمایند.
دولتها موظفند برای تربیت افراد و کتابداران متخصص آموزشگاههائی تأسیس کرده مخارج آنرا خود برعهده بگیرند ولی اگر کشوری باندازهٔ کافی وسیع باشد و تعداد زیادتری آموزشگاه کتابداری ایجاب کند در این صورت بهتر است آموزشگاه بمؤسسات مستقل از دستگاههای دولتی مانند دانشگاهها و باانجمنهای کتابداری بستگی داشته باشند. این طریقه حتی برای تأسیس یك آموزشگاه در کشور نیز رجحان دارد. آموزشگاه های شخصی روح محصلین را آزاده تر و مستقل تر از آموزشگاههای دولتی تربیت میکنند معذلك دولتها موظفند بنحو مقتضی برای عموم کتابخانه‌های کشور اعضا و کتابداران متخصص تهیه و آماده نمایند.

دستگاههای دولتی وظیفه دارند تمام انتشارات کتابخانه ها را برعهده بگیرند، انجمن کتابدارن منظم و فعالی در هر کشور از لوازم اولیه بشمار میآید، هرفردی که‌درتوسعهٔ کتابخانه‌ها مشارکت دارد باید ازطرف دولت تقویت وتشویق شود ولی این تقویت نباید بآزادی عمل وفکری آن‌فرد لطمه وارد آررد.

همکاری:

افراد یك کشور‌موقعی‌میتوانند از تمام مزایای کتابخانه‌ها حداکثر استفاده را بنمایند که تمام دستگاههای مربوط بآن ارتباط نزدیک و همکاری دائم داشته و از اعمال و تجارب یکدیگر بهره‌مند شوند و تکرار مکررات جلوگیری نمایند در سابق‌در این خصوص بحث‌مفصلی بعمل آمد ولی بعضی مسائل دیگر وجود دارد که ازطرح آن ناگزیریم.

این نکته را باید متوجه‌شد که همکاری میان کتابخانه‌های عمومی تنها منحصر بکمکهای متقابل نیست. روش همکاری در حدود کتابخانه‌های

ملی باید تعداد زیادی از کتابخانه ها را تحت نظر داشته باشد . هر کتابخانه قبل ازهرچیز باید رضای کسانی راکه مخارج یا کتاب های آنرا تأمین میکنند جلب نماید . بنابراین از کتابخانه دانشگاهی یا مراکز تحقیقات علمی یا کتابخانه های مخصوصی شغل یا حرفه ای باید انتظار داشت که با سایر کتابخانه های عمومی همکاری کرده وظیفه رسانیدن و تأمین کتابهای آنها را برعهده بگیرند با تمام این تفاصیل کتابخانه‌های خصوصی نیزمیتوانند با یکدیگر همکاری نزدیك داشته ودرمواقع ضرور بیکدیگر کمك برسانند

بهرصورت غیرممکن است که خط فاصلی میان کتابخانه‌های فنی وخصوصی که عامه بدانها دسترسی ندارند و کتابخانه‌های عمومی قائل شد کتابخانه‌های عمومی موظفند کتاب هائی راکه عامه احتیاج دارد و نمیتواند از کتابخانه های خصوصی بآسانی دریافت کند در دسترس بگذارد . گاهی اتفاق میافتد که بعضی از اشخاصیکه بکتابخانه های خصوصی راه ندارند ببعضی‌از کتاب‌های اختصاصی احتیاج پیدامیکنند دراین حالت است که کتابخانه‌های عمومی که نمیتوانند ازاینراه کمک نماینددچارمحظورمیشوندواگرهم‌بخواهندوسایلی‌فراهم‌آورندکه این قبیل کتابهارا نیزتهیه کرده‌دردسترس‌عامه بگذارندتکرار مکررات‌شده ضررفاحشی باساس کتابخانه‌ها وارد میآورند ، بهترین طریقه این‌است که ارتباط دائمی وهمکاری‌نزدیك‌میان کتابخانه‌های عمومی وخصوصی ایجاد کرد که درمواقع ضرور بیکدیگر کمك کنند. نقشهٔ فهرست‌بندی ائتلافی باید بطریقی تنظیم شود که در عین حال شامل هردو کتابخانه باشد .

اکنون تذکراتی هم راجع بهمکاری میان کتابخانه‌های عمومی بدهیم امانت دادن کتاب از کتابخانه بکتابخانهٔ دیگر کافی نیست ، در حقیقت قرض گیرنده باید بتواند از ورقه‌های امانتش درهر کتابخانه‌ای که مایل باشد استفاده کند زیرا هرمطالعه کننده در هر نقطه ای که‌مسکون‌است باید بتواند از چند کتابخانه استفاده ببرد . ارزش ورقه های امانت بین کتابخانه‌ها عبارت است‌از:

الف) درمناطق شهرنشین که‌آن نواحی میان چند دسته مقامات مسؤل کتابخانه‌ها تقسیم‌شده‌است زیرا حدود ارضی‌اختیارات کتابخانه‌ها نباید مانع رفت‌و‌آمد مطالعه کنندگـان بشود .

ب) درمناطق ده‌نشین وحومه‌ها که بتوسط مسؤلین مختلف با شهری که مرکز‌آن نقاط معین‌شده‌است درارتباط باشند . متأسفانه این نوع تشکیلات اهالی‌دهات وقصبات راازاستفاده بعضی کتابهاتیکه‌برای آنان مفید است محروم میکنند .

همکاری میان کتابخانه ها بـا اتخاذ روشهای متحد الشکل و فورمول‌های یکنواخت سهل وآسان میشود (مثلاً ورقه‌های امانت که بیك قطع ویك‌شکل باشد) . بعضی ازوظایف باید ازطرف اولیای‌امور ومقامات ما فوق بکتابخانه های محلی و کوچك تحمیل شود ولی این تحمیل نبایدبآزادی‌واستقلال آنهالطمه‌واردسازدزیرابتجربه‌ثابت‌شده‌است که تحمیلات سخت و خشك‌باساس‌و‌پیشرفت‌دستگاهها لطمه‌وارد‌آورده است. برای‌متحدالشکل کردن‌روشهای‌اداری‌وفنی‌لازم‌باید کمیسیونهای مختلطی از متخصصین کتابخانه های یك منطقه محدود تشکیل شود تا‌بانعاطی افکار واشتراك‌مساعی‌مسائل لاینحل ومعضل حل‌وتصفیه‌شود ضمناً کتابداران بدینوسیله میتوانند ازعقاید وافکاریکدیگر مطلع شده متحداً نقشه‌هائی برای پیشرفت کارخود بکشند .

فصل دهم

کتابخانه و بعضی طبقات مطالعه کنندگان

اطفال

درسراسر این کتاب و طی فصول آن مخصوصاً تذکر داده شد که تمام افراد اجتماع از هر طبقه‌ای که باشند بدون در نظر گرفتن سن اعم از خرد و بزرگ حق دارند از کتابخانه استفاده کنند. هیچکس منکر اهمیت تربیت مطالعه کنندهٔ جوان نیست . باید وسائلی فراهم آورد که ذوق کودک برای مطالعه تشویق و تحریك شود تهیه مجموعه‌های کتاب مناسب باسن او از بهترین طرق است مشروط بر اینکه اتخاذ این طرق از طرف کتابخانه‌ها وظایف دیگر آنهارا (مثلاً ایجاد جلوگیری از کتابخانه‌ها برای بزرگ سالان) بدست فراموشی نسپارند زیرا تجربه ثابت کرده است که گرفتن کمك مالی برای اطفال بسیار آسانتر از کتابخانه‌های عمومی میباشد ذخیرهٔ کتاب برای اطفال باید کاملتر و بیشتر از ذخیرهٔ کتاب برای بزرگان باشد بدو علت : ۱ ـ اطفال در استفادهٔ کتاب بیش از بزرگان دارای پشتکار هستند . ۲ ـ اطفال بیشتر وقت کتاب خواندن را دارند و سریعتر کتاب را تمام میکنند ، بنابراین باید تعدادی بیشتری کتاب برای آنان در ذخیره داشت .

تشکیلات کتابخانهٔ اطفال بدو صورت انجام میگیرد : بعضی از کتابداران معتقدند که کتابها را باید بوسیلهٔ مدارس در اختیار اطفال گذاشت ، برخی دیگر عقیده دارند بهتر است خود اطفال بمراکزی که نه تنها برای اطفال بلکه برای بزرگان معین میشود مراجعه نماید دلیل

دستهٔ اول این است که اطفال باراهنمائی و تشویق معلمین خود بیشتر میتوانند از کتابهائی که در مدارس آنها ذخیره شده است بهره‌مند شوند. دستهٔ دوم میگویند ما بیم اینرا داریم که معلمین اکتفا بکتابهای تربیتی کرده اطفال را وادار کنند فقط این قبیل کتابها را بخوانند. در این صورت انتخاب اطفال محدود شده ، برشته‌های دیگر عطف توجه نکنند و هم نگرانی دارند که اطفال کتاب خواندن را جزئی از اشتغالات و امور درسی دانسته و باهمیت کتاب پی نبرند. دلایل هر دو طرف بطور متساوی موجه بنظر میرسد بطور کلی باید انتخاب مخزن کتاب با شرایط محلی منطبق و متناسب باشد. مثلاً در شهرهای بزرگ اطفال بدون شك بآسانی بقسمت بخش اطفال در شعب نزدیك مساکن خود بیشتر دسترسی دارند و اگر هم در کتابخانه‌های عمومی ثبت نام کرده باشند معذلك لازم است درهای این شعب پیوسته بر روی آنان باز باشد ولی در دهات و قصبات ممکن است تنها مدارس مرکز موجود برای اطفال باشد و این در صورتی است که در آن ناحیه فقط یك کتابخانه برای بزرگسالان باشد یا اینکه منحصراً در هفته چند ساعت آنهم ساعاتی باشد که اطفال نتوانند در آنساعات به کتاب خواندن بپردازند و یا کتابخانه سیار موقعی به ده برسند که اطفال در مدارس مشغول تحصیل باشند یا کتابخانه‌ها باندازه کافی که بتوانند در عین حال احتیاجات اطفال و بزرگان را رفع کنند کتاب نداشته باشند.

در این میان فقط یك موضوع مهم است و آن عبارت از این است : درهر نقطه یا محلی که اطفال بتوانند از کتاب استفاده نمایند شعبهٔ مخصوص اطفال باید در جزء سرویس کتابخانه عمومی قرار داشته باشد. باین ترتیب برمسؤلین امور کتابخانه‌ها فرض و واجب است که با مسؤلین تعلیم و تربیت عمومی و معلمین متحداً کار کرده با یکدیگر توافق نظر داشته باشند ولی مسؤلیت انتخاب کتاب هائی که جنبهٔ منافع عمومی دارد (باستثنای

کتابهای کلاسیك و کتاب‌هائی که منحصراً جنبهٔ تعلیماتی دارد) متوجه مسؤلین امور کتابخانه‌ها میباشد : تهیه و جمع آوری مجموعه‌های گران ـ قیمت ولوکس و سپس تعویض آنها و ایجاد یك دستگاه خرید و توزیع در کتابخانه‌های مدارس بهیچوجه ضرورتی ندارد و انجام آن مستلزم مخارج زیاد خواهد بود بهتر است که تشکیلات اداری بقسمی باشد که درعین حال حوائج اطفال و بزرگان را یکجا تأمین نماید .

دستگاه کتابخانه برای سایر طبقات مطالعه کننده :

این اصل شامل تهیه کتاب و دستگاه اداری کتابخانه برای سایر دسته‌های یك ناحیه میباشد که برای آنان مراجعه بشعب میسر نیست مخصوصاً اگر این شعب با پول و اعتبار عمومی اداره شده باشد در نتیجه کتابخانه‌های بیمارستانها و درمانگاهها و تیمارستانها و آسایشگاههای اشخاص سالخورده حتماً باید جزء لاینفك کتابخانه این محل قرار داشته باشد . لزوم این کتابخانه محل تامل نیست. مقامات و مسؤلین محلی موظفند برای این قبیل مؤسسات کتابخانه‌هائی تأسیس کنند و بر تعداد کتب آن بیفزایند اگر هم تشکیلات اضافی و اعتباراتی برای این کار لازم باشد بایددر تامین آن کوشش کنند . اگر بیماران مریضخانه‌ای در شهر مقیم باشند کار بسیار آسان خواهد شد ولی این موضوع کمتر اتفاق میافتد زیرا در هرشهری عده‌ای بیمار در مریضخانه‌ها بستری هستند بنابراین مسؤلیت هرشهر متوجه مقامات آنشهر میشود بنابراین ضرورت دارد که کتابخانه بیمارستانها از حیث کتاب بی نیاز باشد، البته لزومی هم ندارد که کتابخانه‌های بیمارستانها مستقل باشند . برای ادارهٔ امور کتابخانه‌های بیمارستان بیکی از دو طریق باید متوسل شد : یا از طرف انجمن از مسؤلین محلی که وظایف کتابخانه‌ها را برعهده بگیرند یا بتوسط کمکهای دولتی . کتابهای این قبیل کتابخانه‌ها را باید مخصوصاً از میان کتابهای شعب مختلف بوسیلهٔ

کتابداران همان شعب انتخاب کرد که درضمن بتوانند ازعهدهٔ تکمیل
یا تعویض آنها برآیند، از اینراه است که بیماران موفق خواهند شد
کتابهائی را که مایل بقرائت آنها هستند پیوسته در دسترس خود داشته باشند
اشخاصی که در بیمارستانها یا تیمارستانها واین قبیل مؤسسات هستند
دارای مشاغل وسرگرمیهائی میباشند که مخصوص بخود آنان است
بنابراین بکتابهائی احتیاج دارند که بامشاغل وسرگرمیهای آنان
متناسب باشد ولی در بعضی اوقات اعمال چنین طریقه‌ای مقدور نخواهدبود
زیرا در بعضی از بیمارستانها فقط بیمارانی که مبتلا بامراض مسریه هستند
بستری میباشند که بدین ترتیب تعویض کتابها میسر نخواهدشد بهتراست
کتابهای چنین بیمارستانهائی را از راه هدیه یا اعتبارات دیگری مانند
اعتبار کتابهای مستعمل تأمین وتهیه کرد.

باید بزندانیان وسربازان وملوانان وخلبانان و محافظین برجهای
دریائی ودارندگان این قبیل مشاغل نیز توجه کرد، این موضوع بسیار
شایان توجه است واولیای امور مسؤلیت مهمی رابرعهده دارند. کشورهائی
وجود دارند که اولیای امور زندانها مبلغی بعنوان کمك در اختیار
کتابخانه‌های شهری که در آن زندان قرار دارد برای تهیه کتابهای
مورد لزوم زندانیان میگذارند، بهمین ترتیب کتابخانه‌های بعضی بنادر
باکمك مالی شرکتهای کشتیرانی برای ملوانان و اعضای کشتی‌های
بازرگانی تعداد کافی کتاب (برای مدت یك مسافرت) کتاب میدهنددر
پایان مسافرت کتابها مجدداً بکتابخانه مسترد شده مجموعه دیگری بجای
آن تسلیم میشود.

کتاب برای کتابخانه‌های سربازخانه‌ها از طریق دیگری باید تأمین
شودزیرا ممکن است سربازخانه درنقاطی دوراز شهرهائی که کتابخانه‌های

عمومی مهم در آن وجود دارد واقع شده باشد در این صورت دولت رأسا موظف است در تهیه کتاب برای چنین سربازخانه‌هائی اقدام نماید .

دو طبقهٔ دیگر وجود دارد که برای آنها نیز باید بوسایلی کتاب تهیه کرد : ۱ - بسیاری از بیماران و اشخاص مفلوج که در خارج از بیمارستان بستری میباشند ، بسیاری از این میان نه دوستی نه خانواده‌ای دارند که برای آنان از کتابخانه‌ها کتاب آورده در اختیارشان بگذارد بهمین مناسبت است که در بعضی از شهر ها در هر پانزده روز مأمورینی بخانه‌های اشخاص سالخورده و بیماران بستری که توانائی رفتن بکتابخانه را ندارد سر کشی کرده نه تنها کتاب میبرند بلکه باوسایلی بآنان دلداری داده خشنودی آنان را فراهم میکنند . این راه بهترین طریق برای مربوط ساختن بیماران و اشخاص فلج و ناتوان بادنیای خارج میباشد .

۲ - وظیفه دیگری که دارای اهمیت حیاتی میباشد بدینقرار است که : دستگاه کتابخانه برای کوران باید از طرف کتابخانه‌های دولتی که در ضمن بتوان از کتابخانه‌های معمولی نیز استفاده کرد تأسیس و اداره شود. بندرت اتفاق میافتد که کتابخانه‌های محلی ازعهدهٔ تأمین احتیاجات کامل مطالعه‌کنندگان برآمده هر کتابی را که میخواهند در اختیارشان بگذارند بهمین مناسبت است که نباید تأمین احتیاجات نابینایان را برعهدهٔ این قبیل کتابخانه‌ها بگذارند .

قسمت سوم

عوامل توسعهٔ کتابخانه‌ها

فصل یازدهم

چگونه میتوان سطح توسعهٔ کتابخانه‌هارا بالا برد

باین نکته باید توجه داشت که توسعهٔ کتابخانه‌ها نمیتواند بخودی خود بصورت عمل در آید و از آن نتیجه‌ای حاصل نخواهد شد مگر اینکه اشخاص معین صلاحیتداری در ارکان دولتها واجتماعات نفوذ یافته و آنها را تحت تأثیر افکار وراهنمائیهای خود قراردهند ، این موضوع با ترقی اجتماعی بستگی داشته و با تطبیق آن بحقیقت خواهد پیوست. اگر قبول کنیم که مرد یا زن کوچه نهایت تمایل را دارند که کتابخانه های عمومی تسهیلات کافی فراهم آورده احتیاجات آنانرا برآورند معذلك نباید از تودهٔ مردم انتظار داشت که در تأسیس و ایجاد چنین مؤسساتی کمك و مساعدت فکری مادی بنمایند . تودهٔ مردم از جریانات توسعه و ترقی کتابخانه‌ها ومسائلی که بکار پیشرفت آنهامیخورد و نتایج حاصل از آن بکلی بی اطلاع میباشند بنابراین برای حسن جریان وگرفتن نتایج مفید، براهنمائی متخصصین فن و اشخاص صالح احتیاج داریم که بتوانند با نقشه‌ای صحیح وعملی وراهنمائیهائی علمی مردم یك کشور رابمنافع کتاب واستفاده از آن ودر نتیجهٔ توسعه وترقی کتابخانه‌ها

آشنا سازند .

یك‌قسمت مهم از پیشرفتها و موفقیتهائی که در این زمینه‌در بسیاری از کشورها حاصل‌شده است‌مرهون‌علاقه‌مندی‌وفعالیت‌واز‌خودگذشتگی عدهٔ معدودی‌است که توانسته‌اند موانع ومشکلات را از پیش پا برداشته وموفقیتهای شایانی بدست‌آورند تمام قرائن ثابت میکند که درآینده مانند گذشته بأهمیت کتابخانه‌ها افزوده شده و استقبال مردم نسبت باین امرحیاتی روزافزون خواهد شد ، البته حصول موفقیت باید توأم با دو عمل ذیل باشد :

۱ـ متخصصین توسعهٔ کتابخانه‌ها باید درعمل‌وافکار ومبارزه خود ثابت کنند که همه مانند مبلغ ازجان گذشته‌ای بکار خود علاقه‌مند بوده با طیب خاطر و بدون اجبار دراینراه قدم گذاشته‌اند .

۲ ـ مسؤلین امر موظفند بهترین طریق را یافته با راهنمائیهای عاقلانه قدرت وتوانائی اشخاص‌را برای وحدت عمل‌وسوق‌دادن‌ومربوط ساختن دستگاههای کتابخانه‌ها را با مراکز و شئون دولتی و اداری بکار بیندازند .

باید اذعان کرد که بهیچوجه نمیتوان‌امیدوار بود که کتابخانه‌ای‌در کشوری که‌تشکیلات‌مرتب‌وصحیحی برای‌توسعه و ایجاد کتابخانه ندارد روبتوسعه و ترقی برود .

تشکیلات کتابخانه اصولا بدو نوع است : تشکیلات رسمی و تشکیلاتی که جنبهٔ رسمیت ندارد . معمولا هر نوع تشکیلات در یك کشور میتواند وجود داشته باشد . تا زمانیکه امید بگرفتن نتایج‌مثبت و عملی هرکار است دستگاه‌ها و تشکیلات غیررسمی میتوانند درارتباط و هم‌آهنگی نزدیك با دستگاههای رسمی بوظیفهٔ خود عمل کنند ولی

اگر زمانی اتفاق بیفتد که چنین امری دشوار وغیرممکن باشد دراینصورت تشکیلات غیر رسمی باید مستقلاً تعهدات خود را انجام داده در حسن جریان امور نهایت کوشش را مبذول دارد. در بسیاری از مواقع اتفاق افتاده است که تشکیلات غیررسمی به‌تنهائی موفق‌شده است‌عمل‌توسعه‌را در اختیار بگیرد و البته باید از عمومیت دادن این حالت پرهیز کرد زیرا همیشه وضع باینقرار نخواهد بود.

تشکیلات رسمی :

تشکیلات رسمی بردو نوع است : تشکیلات دائمی وغیر دائمی.

تشکیلات دائمی عبارت است از ادارهٔ کل (یاوزارتخانه) کتابخانه های دولتی (یاملی) که شامل یك ادارهٔ کتابخانه‌ها مرکب از اعضای برجسته ومتخصص دائمی و کارمندان پیمانی و قراردادی میباشد، عمل و وظیفهٔ اصلی این اداره در توسعهٔ کتابخانه‌ها تهیهٔ اعتبار کافی و راهنمائیهای لازم وموظف ساختن مسؤلین محلی در برعهده گرفتن قسمتی از امور کتابخانه‌ها میباشد. درفصول سابق عملیات و وظایف‌هرقسمت ودسته‌ای را بتفصیل بیان کردیم.

تشکیلات رسمی دائمی بطور کلی بصورت یك کمیسیون یا یك کمیته که از طرف دولت یا حکومت ملی برای تهیهٔ گزارش راجع بامور کلی کتابخانهٔ انتخاب میشود میباشد. اغلب اتفاق افتاده است که این کمیسیونها از عملیات خود نتایج مهمی گرفته‌اند ولی با این تفصیل نباید پیوسته باینوسیله متشبث شد و گاهی ممکن است بجای کمیسیونها و کمیته‌های مزبور از متخصصین فن استفاده کرد، بهر صورت خواه کمیسیون یا اشخاصی متصدی این‌امرباشند بایدوظایف خودرا درنهایت بیطرفی و بیغرضی و باحسن نیت وعلاقه‌مندی و بصیرت‌درکارانجام بدهند،

کمیسیون یا اشخاص بطور قطع باین نتیجه خواهد رسید که ایجاد تشکیلات دائمی برای کتابخانه‌ها لازم وضروری است.

اتحادیه‌ها و انجمنهای کتابداران :

تشکیلات غیر رسمی بطور کلی بصورت اتحادیه یا انجمن کتابداران در میآید ، اتحادیه های مزبور مرکب است از مردان و زنانی که بنا بمقتضیاتی طرفدار توسعه و پیشرفت کتابخانه‌ها میشوند . این اتحادیه‌ها شامل اعضای ذیل میباشند :

الف) از اشخاصیکه مایل بتوسعه و ترقی کتابخانه هستند و ضمناً لزومی ندارد که اعضای اتحادیه از کتابداران ومتخصصین فنی کتابخانه باشند . معلمین تعلیم و تربیت و نمایندگان مجامع و مؤسسات اجتماعی و صاحبان مشاغل و نمایندگان احزاب و اصناف و نمایندگان مجامع تشکیلات زنان و اتحادیه‌های کشاورزان وغیره و بالاخره عموم اشخاصی که برای پیشرفت و توسعه فرهنگ درفعالیت هستند ممکن است اعضای این اتحادیه را تشکیل بدهند .

ب) نمایندگان کمیسیون‌های محلی کتابخانه وغیره .

ج) کتابداران .

اتحادیه ها و انجمنهای کتابداران یك کشور (یا اتحادیهٔ ملی کتابداران) که به‌ترتیب فوق تشکیل میشود میتوانند در توسعهٔ کتابخانه عامل مؤثر واقع شوند. تشکیل مجالس بحث ومطالعه، سخنرانی ، بکار بردن تجارب مفید و ایجاد همکاریهای لازم و مفید در امور داخلی و هدایت عامه برای جلب بکتابخانه‌ها از طریق تبلیغات دامنه‌دار وانتشارات مفید از جمله اقدامات اتحادیه‌ها و انجمن‌ها میباشد ، هر یك از اعضای انجمن میتواند در موارد لزوم علیه هرگونه تجاوز و تعدی که نسبت

بایجاد یـا اداره کتابخانه‌ای میشود شدیداً مبارزه کرده دشـواری‌ها و مشکلات را از پیش بردارد.

هرچه تعداد اعضای اتحادیه‌ها و انجمنها بخصوص اتحادیه‌ای که فقط بمنظور پیشرفت و توسعه کتابخانه‌ها و دستگاه‌های اداری آن ها تشکیل شده باشد بیشتر باشد بهتر است. کتابدارانی که شغل آنان منحصر بکتابداری است با کمك اتحادیه‌ها میتوانند درعین حال هم با مسؤلین و مقاماتی که کتابخانه‌هادر تحت نظر آنان میباشندو هم بااعضای کتابخانه‌ها در ارتباط باشند. بواسطهٔ وجود همین اتحادیه‌هاست که حس همکاری شدید ومؤثری میان تشکیلات و اشخاصی که معتقد به ترقی و پیشرفت تعلیم و تربیت و امور اجتمـاعی میباشند بوجود میآید. تماس میـان متخصصین و اشخاص غیر وارد بامور کتابداری و کتابخانه باعث میشود که از هر گونه مخالفت و مبارزه دسته های مختلف علیه کتـابخانه ها جلوگیری بعمل آید. از فوائددیگر زیادبودن عضو، ازدیاد ثروت مالی است که نباید از آن صرفنظر کرد.

بهرصورت وجودیك تشکیلات فنی وصنفی خواه درجزء اتحادیه‌های عمومی یا وابسته بدانها ازضروریات ولوازم است. اعضای فنی وصنفی منافعی غیرازمنافع اعضای کتابخانه‌ها دارند، هرصنفی اتحادیه‌ای دارند که بنام خود میتوانند ازمنافع عمومی ومزد وشرایط کار و ارتباط باسایر تشکیلات اصناف دفاع نمایند.

هرچه میسر باشدباید تعداد بیشتری ازاشخاص را بتأسیس وتوسعهٔ کتابخانـه ها متمایـل و متوجه کـرد زیـرا در اینصورت زمامداران مجبور خواهند شد که بتمایل اکثریت توجه کرده و دراین راه اقدامات مادی ومعنوی بیشتری بنمایند.

دستگاه مأمور بالادن سطح توسعه و تأسیس کتابخانه‌ها قبل از هرچیز باید نظرمطالعه کنندگان محلها را بخود جلب نمایند برای این کار تأسیس شعب محلی یا منطقه‌ای اتحادیه ها و جمع آوری اشخاص که بتوانند درحول وحوش و نواحی همسایه به تبلیغ پردازند بسیارمفید خواهد بود. عمل توسعه با بازشدن درهای کتابخانه یا با اولین مسافرت کتابخانه سیار خاتمه نمییابد بلکه‌اولین قدمی است که دراین‌راه‌برمیدارد، ارزش کتابخانه زمانی‌معلوم‌میشود که‌ازحیث کمیت و کیفیت کامل گردد. از کتابخانه‌ای که‌تازه شروع بکارمیکند یا مدتها از تأسیس آن‌میگذرد ممکن است عدهٔ زیادی از اشخاص بواسطه محظورات یا عللی نتوانند استفاده کنند ولی سیاری‌دیگرهستند درصورتیکه‌آنان کمك وتشویق شوند حداکثر استفاده را ببرند . امتناع اشخاص ازاستفاده از کتابخانه سه دلیل عمده دارد :

۱ـ بسیاری از اشخاص از وجود کتابخانه اطلاع ندارند .

۲ـ عده‌ای‌دیگرفلسفهٔ وجود وهدف کتابخانه را ندانسته یا بغلط معنای آنرا درك کرده‌اند .

۳ـ کسانی دیگر اصولا بمطالعه تمایل ندارند .

بهمین مناسبت‌است که پیوسته باید بواسطه تبلیغات کافی ازرادیو و روزنامه‌ها یا انتشارات دیگر مردم را ازوجود کتابخانه ها وساعات کار مطلع کرده درموقع مراجعه با راهنمائیهای لازم وکافی جلب‌توجه آنان‌را کرد.تبلیغات‌برای کتابخانه‌کارآسانی نیست . کلیات گفتن بـرای جلب مردم و مصمم کردن آنان برای رفتن بکتابخانه‌کافی نخواهد بود مأمورین تبلیغ موظفند با دلایل متین افراد رامتوجه محاسن کتابخانه‌ها کرده وسایلی بر انگیزند که با کمال میل ورغبت بکتابخانه‌ها بروند.

باید باشخاص بفهمانند که بامراجعه بکتابخانه میتوان بتمام فنون: کشاورزی، مکانیك ، پرستاری ازبیماران ، طبخ ، امور اجتماعی ، موسیقی و غیره آشنائی پیدا کنند. تنها تذکر باینکه کتابخانه درچه ساعاتی باز است یا اینکه هیچ چیز ارزش یك کتاب را ندارد وازاین قبیل مطالب کافی نبوده ممکن است بزودی ازنظرها محو و فراموش شود . باید بمردم گفت بکتابخانه مراجعه کنیدهر شغلی که داشته باشید میتوانید کتابهای مربوط بآنرا بدست آورده اطلاعات خود را تکمیل نمائید .

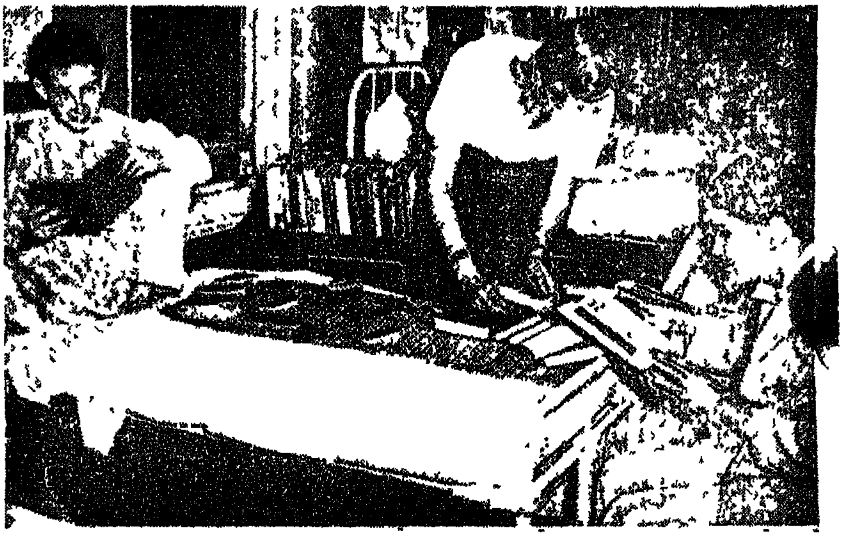
با اینکه دراین کتاب فرصتی برای داخل شدن در جزئیات امور تبلیغاتی کتابخانه‌ها نداریم معذلك بیمناسبت نیست تذکرات مختصری در این خصوص داده شود . بطور کلی بمعرض نمایش گذاشتن کتابها توأم با سایر نمایشگاههای محلی مانند نمایشگاه کشاورزی یا در روزهای اعیاد وجشن‌ها که توأم با رقص و موسیقی است وسخنرانیهای دانشگاه ها و تظاهرات راجع ببهداشت عمومی بالاخره باتمام فعالیتهای اجتماعی محل بسیار مفید ومؤثر است . کتابخانه درعین‌حال باید مورد استفاده افراد و اجتماعات قرار بگیرد بنابراین اگراتحادیه‌ها وانجمنهائی برای کتابخانه تبلیغات کرده مردم را بمحاسن آن آشنا سازند بیمناسبت نبوده خدمتی بافراد واجتماع ناحیه خود کرده‌اند . توزیع اعلانات و نشریه‌ها ئی در خصوص حرفه یافنی درداخل کتابخانه‌ها نیزمفید استواین بهترین وسیله برای جلب اشخاص نسبت به کتابخانه‌میباشد. توزیع اعلانات‌ونشرات بوسیلهٔ هیئت‌مدیره اصناف باعضای خود،راه‌دیگری برای رسیدن بمقصودمیباشد .

نمایش کتابها در ویترینهای مغازه‌ها و دکانها نتایج زیادی دارد . باین‌موضوع بایدتوجه کرد که تبلیغات برای کتابخانه‌هابا تبلیغات تجارتی تفاوتی ندارد برای از دیاد حیثیت و اهمیت کتابخانه لازم است که این دورا با یکدیگر مقایسه کرده حداکثراستفاده‌رابرد نمایشگاههای کتاب

باید بهمان اندازه نمایشگاه های تجارتی جالب باشد. بطور کلی وظیفهٔ نخستین اعضای کتابخانه ها ایجاد وسائلی است که عموم ساکنین محلی بتوانند حداکثر استفاده را از کتابخانه ببرند. ایجاد و افتتاح یك کتابخانه جدید در شهر کوچکی واقعهٔ تازه ایست که بهیچوجه احتیاج به تبلیغ ندارد ولی برای اطلاع وجلب ساکنین دهات وحومه شهرها و نقاط دور دست و پرا کنده تبلیغ کافی نهایت ضرورت و لزوم را دارد. همچنین درشهرهای بزرك که دارای جمعیت زیاد ومترا کم هستند باید بوسایلی ازقبیل اعلان در روزنامه ها و رادیو ، نصب اعلانات روی تابلوهائی که درنقاط مختلف شهر گذاشته میشود افتتاح کتابخانه‌ها را باطلاع اهالی شهر رسانید.

کتابخانه کشتی که باکمک یک کتابخانه ملی اداره میشود

بیماران پیر وجوانی که دربیمارستان اوقات خودرا بمطالعه مصروف میدارند

قسمت چهارم

برنامه توسعه وافزایش کتابخانه‌ها

فصل دوازدهم

اصولی که باید در توسعه و افزایش کتابخانه‌ها مراعات کرد

امروزه برای اینکه کشوری بخواهد کتابخانه‌ای تأسیس کند یا درصدد توسعه کتابخانه‌هائیکه از مدتها پیش تأسیس شده اند بیفتد تجربیات کافی وزیادی دردست است که میتواند از این تجارب استفاده کرده تسهیلاتی درکار خود فراهم آورد. میتواند از آزمایشها، ازاشتباهات، از شکست‌ها و از موفقیتهائیکه نصیب سایر کشورها شده است تجربه آموخته برنامهٔ منظمی برای خود تدوین نماید در بسیاری از کشورها سانسور هائی برای جلوگیری از اشتباهات وخطاهائیکه ممکن است در تمام رشته‌های مختلف کتابخانه‌از کودك گرفته تابزرگ پیش بیاید قائل شده‌اند.

بطوریکه مکرر گفته شد توسعه کتابخانه‌ها زمانی عملی میشود که منابع اصلی و اساسی کتابخانه باندازه کافی بوده و روزافزون باشد بحدی که بتواند تا حدامکان احتیاجات مراجعین را برآورده نماید.

یك کتابخانه ملی نمیتواند دریك‌شب با ورد ساحری یا با وضع قانونی آنا تأسیس شده درهای خودرا بروی عامه باز کند.

توسعه وافزایش کتابخانه موکول بچهارعامل اساسی میباشد:

۱ ـ شناسائی و بصیرت کتابداران بشغل و حرفهٔ خود.

۲ ـ اعضای کتابخانه.

۳ ـ تمایل مقامات محلی بشرکت درامور کتابخانه.

٤ ـ منابع مادی.

بطورخلاصه تا زمانیکه مسؤلین امر باندازهٔ کافی بوظایف خود آشنا نبوده و بکاری که‌شروع‌میکنندا‌طلاع نداشته‌ودر آن روشن نباشند تأسیس کتابخانه بیهوده است.

شناسائی و بصیرت کتابداران بشغل وحرفهٔ خود:

درتأسیس کتابخانه جدید یا اصلاح کتابخانه‌ای که مدتهاوجوددارد وجود کتابداران‌متخصص‌ضروری‌است، کتابداران‌موظفند که نقشه‌های اساسی واصلاحی طرح کرده از جزئیات اموری که درسایر کشور ها معمول است اطلاع حاصل کنند. بی‌مناسبت نیست که کتابخانه‌هائیرا که ازسابق وجود داشته اند دیدن کرده و دستگاههای اداری آنها را مورد مطالعه قراردهندولی‌ضمناًهم‌نباید کور کورانا روشهاوبرنامه‌های آنها را بمورد اجرا بگذارندبلکه‌سعی کنندآنچه را تازه‌ومفیدتشخیص میدهند بکاربرده واز آن استفاده نمایند. تبادل نظر کتابداران‌بسیاری ازمشکلات را حل کرده است بطوریکه‌یونسکو باین‌امر حیاتی‌پی‌برده وبرای توسعه روز افزون کتابخانه‌ها تسهیلات زیادی‌ازلحاظ‌علمی‌شدن وسایل تبادل‌نظرقائل شده‌است.

اعضای کتابخانه:

عامل دوم یعنی موضوع‌ونوع‌اعضاءدرسرعت و کیفیت پیشرفت بسیار

مؤثراست . بطور کلی این نکته محرزاست که انتخاب عضو در کیفیت دستگاه اداری اثرات مهم دارد . وجوداعضای کافی ومتخصص وباتجربه برای ادارهٔ امور کتابخانهٔ هر کشور در تمام مراحل آن ضروری است واین خود اشتباه بزرگی است اگر بخواهیم از کتابداران با تجربه و ذیصلاحیت صرفنظر کرده شغل این دسته را بأشخاص غیر وارد واگذار نمائیم . ولی برای کشوری که هنوز دارای اعضای کافی متخصص و با تجربه نیست چه باید کرد ؟

برای جبران این نقیصه ممکن است اعضای متخصص را از سایر کتابخانه‌ها انتخاب کرد ولی باز اشکالی پیش میآید بدینقرار که اطلاعات وروش کار کتابداران دانشگاهها یا وزارتخانه ها ما اطلاعات و روش کار کتابدارانیکه برای کتابخانه‌های عمومی لازم است بکلی متمایز و متفاوت است ، این مسأله شایان توجه است زیرا اگر کتابداران ادارات دولتی یا استادان و معلمین وضع را از دریچهٔ چشم تخصص وشغل خود به‌بینند نمیتوانند بمعنای حقیقی روش کتابخانه های عمومی پی ببرند . بنابراین دراین قبیل موارد باید حتی‌الامکان اشخاصی را انتخاب کرد که بامور و فنون مختلف شناسائی بیشتری داشته دارای تجربیات و سوابق ممتد اداری درشئون مختلف یا نمایندهٔ مؤسسات اجتماعی یاحتی یك مهندس ویا متخصص علوم باشند بمحض اینکه در دستگاه اداری کتابخانه‌ها قوام و دوامی حاصل شد اعضای آن ناگزیرمنحصراً برای کارهای مخصوص کتابخانه باید انتخاب شوند. دخالت اشخاص بی اطلاع بزرگترین ضربتی است که بکتابداران ذیصلاحیت و متخصص وارد آورده آیندهٔ آنانرا تاریك وخراب خواهد کرد .

برای انتخاب اعضای صالح طریق ذیل را باید درنظر گرفت .

الف) انتخاب اعضاء باید بادر نظر گرفتن قابلیت و بصیرت و صفات شخصی ازمیان اشخاص صالح بعمل آید .

ب) بعضی از این اعضا را باید بکشورهائیکه دارای دستگاههای کتابخانه مجهز است فرستاد تا وضع آنجارا مطالعه کنند، در کلاسهای کتابداری شرکت کرده ، مدتی در کتابخانه‌های مزبور بکار کتابداری بپردازند ومدت این مسافرت نباید از یکسال کمتر باشد . کتابداران وظایفی را که بعداً باید بعهده بگیرند بیاموزند وپس از مراجعت اطلاعات خود را دردسترس سایر اعضاء گذاشته راهنمائیهای لازم را بآنان بنمایند.

ج) تشکیل کلاسهای کتابداری دولتی (یاملی) بمنظور تربیت اعضای اضافی برای هررشته . کلاسهای مزبور بتوسط کسانیکه بخارجه اعزام شده‌اند یا برحسب احتیاج بتوسط معلمین و استادان و کتابدارانی که ازطرف کشورهای خارجی مأموریت یافته‌اند اداره خواهدشد دربعضی از کشورها مسئولین تعلیم وتربیت حقوق کارکنان ومعلمین و محصلین وسایرمخارج کلاسها را برعهده میگیرند . کشورهائی را میشناسیم که مبلغ جزئی ولی کافی در تمام دورهٔ کلاس بهریك از محصلین کلاس کتابداری میپردازند ، در بعض کشور ها قبلاً عده ای مرد و زن را استخدام کرده وبعداً آنانرا بخرج مقامات محلی بکلاسهای کتابداری میفرستند البته محصلین بعد ازفراغ ازتحصیل موظفند که درهمان نقطه بکار کتابداری مشغول شوند ولی نباید عموم کسانیرا که استخدام شده‌اند یکباره بکلاس فرستاد زیرا مقامات محلی نمیتوانند ازتمام یا یك قسمت اعظم ازمستخدمین خود در کتابخانه‌ها محروم بمانند بنابراین لازم است که آنها را بدسته‌های متعدد تقسیم کرد وهردسته‌ای را درمدت معینی از سال بکار تحصیل گماشت .

در آغاز شروع بکار توسعه کتابخانه‌ها موضوع استخدام و انتخاب محصلین کتابدار حتی درمیان محصلینی که استعداد و قابلیت خود را در کار کتابداری یا مشاغل دیگر کتابخانه نشان داده اند مشکل و دشوار میباشد . اغلب این قبیل جوانان محصل فقط برای استخدام در کتابخانه‌های محلی در نظر گرفته میشوند بنا براین تا موقعیکه کتابخانه ای در نقطه‌ای موجود نباشد انتخاب و استخدام عضو ضرورت نخواهد داشت . بعلاوه تدریس فن کتابداری ازوظایف دولت میباشد . ممکن است موقعی که آموزشگاهی شروع بکار میکند معلوم نباشد در کدامیك از نقاط درصدد تأسیس کتابخانه میباشند در نتیجه اولین دورهٔ محصلین بخرج دولت خواهند بود منتهی محصلین مزبور باید متعهد شوند که بمحض فراغ از تحصیل در هر نقطه‌ای که دولت معین خواهد کرد بروند و بکار مشغول شوند . ضمناً صلاح دراین است که انتخاب محصل از تمام نقاط کشور باشد . در جائیکه کتابخانه‌هائی دائر و بکار مشغولند ممکن است مسؤلین امر نتوانند ازاعضای خود صرفنظر کنند و آنانرا بکلاسهای کتابداری اعزام دارند در نتیجه دولت موظف است پیوسته تعدادی از فارغ‌التحصیلان را در اختیار داشته باشد تا در این قبیل موارد موقتاً جبران کسری اعضای کتابخانه‌های مزبور را بکند .

د) اولین دستهٔ کتابداران، مقدمات تشکیلات قرائتخانه‌های عمومی را فراهم میآورند ، و بهمان اندازه که قرائتخانه رو به پیشرفت میگذارد دسته های دیگری از جوانان تازه وارد یا اشخاصی که کلاسهای کتابداری را گذرانیده‌اند بدسته اول ملحق میشوند. سپس ازمیان جوانانی که پس ازمدتی کار تجاربی اندوختند عده‌ای انتخاب شده برای تکمیل معلومات بکلاسها اعزام خواهند شد .

اعمال چنین روش سه نتیجه بقرار ذیل خواهد داشت :

۱- هردفعه که طرح و نقشهٔ یا ایجاد دستگاه جدیدی باید مورد مطالعه قرار بگیرد لازم است این وظیفه را بعهدهٔ کتابداران با تجربه وصالح واگذار کرد .

۲ - برای این منظور باید هیئتی که پیوسته ودر هرزمان باسرع اوقات دردسترس باشد دراختیارداشت .

۳ - پیشرفت افزایش وتوسعه یا پیشرفت تشکیل دستهٔ اعضای جدید باید کاملا هم آهنگ و موزون باشد ، سبقت یکی بر دیگری بی نتیجه است .

تحرك اعضاء یعنی سهولت رفتن عضوی از نقطه‌ای بنقطهٔ دیگر ویاانتقال‌ازپستی‌به‌پست‌دیگر حتی ازکادرادارهٔ کل‌یابعکس‌درامر توسعه، عامل‌مؤثری‌است . این موضوع بجوانی که استعداد وقابلیت خودرا در توسعه وپیشرفت قرائتخانه‌های عمومی ثابت کرده است اجازه میدهد از مقامی بمقام بالاتر ارتقاء یافته دامنهٔ اختیارات خود را وسیعتر نماید . بنابراین برای کتابداران این امکان هست که مشاغل متعددی را یکی پس ازدیگری بعهده گرفته بدینوسیله حدود اطلاعات و تجربیات خود را در امور کتابداری وسیعتر نمایند خلاصه اینکه تمام مشاغل کتابداری باید برای بهترین داوطلبان از هر طبقه ودر هرنقطه ای که ساکن باشندآزاد وسهل‌الوصول باشد .

ابتکارات محلی :

درموقعیکه‌توسعه‌اجباراً قدم‌بقدم و بافواصل معینی انجام میگیرد بطورقطع‌تمام‌نواحی ومناطق‌ودهات وقصبات وحومهٔ شهرها نمیتوانند یکباره دارای کتابخانه باشعبات وملحقات آن‌بشوند بلکه‌حتی درآغاز

امرهم باید ازداشتن کتابخانه تامدتی صرفنظر نمایند . اگر دولت تصمیم گرفت نواحی و نقاطی را که ساکنان آن درجه علاقه‌مندی خود را از تمام جهات معناً و مادأ ثابت کرده بودند بر سایرین مقدم شمرده بدانها کمك‌های مؤثر نماید بهترین راه را برای تشویق و تحریك ساکنین سایر مناطق اتخاذ کرده است .

منابع

عامل چهارم درحقیقت جزء لاینفك عامل سوم میباشد . دولت بطور کلی درحدود مقدورات ومنابع اولیه کتابخانه‌ها کمك کرده کتاب وعضو واثاثه دراختیار آنها و ضمایشان میگذارد ولی اگر مسؤلین وساکنین محلی از کمکهای دولت برخوردار نشوند بسیاری از کتابخانه‌ها فاقد تجهیزات کافی شده نمیتوانند مقدماتی را که بگردن گرفته‌اند انجام دهند (مگر درمواردیکه علاقه‌مندان اخلاقاً ومآلاً نهایت فداکاری را بخرج داده با دست خالی و حداقل تجهیزات، کتابخانه‌ای را براه بیندازند) نتیجه نهائی این امر بدینقرار خواهد بود باین تفصیل هیچکس تصور نخواهد کرد کتابخانه‌ای جریان عادی خود را یافته موجبات رضایت را فراهم آورد واگرهم بخواهد پس از بیست یا پنجاه سال دست بأصلاحات بزنند بطور قطع بشك و تردید و بدبینی عمومی مواجه خواهد شد .

توسعه و افزایش کتابخانه‌ها و مردم :

دوعامل مهم دیگر در برنامه توسعه و افزایش کتابخانه‌ها اثرات زیادی دارد بدینقرار : ۱ـ سطح معلومات و شخصیت اشخاصی که بکتابخانه‌ها رفت‌و آمد میکنند . ۲ ـ وضع عمومی دستگاههای اداری کتابخانه‌ها .

وجود کتابخانه در جائیکه مطالعه کننده یافت نمیشود بی‌ثمر و بی نتیجه است . در تمام کشورها افرادی وجوددارد که باسوادند ولی

ذوق و میل مطالعه ندارند. در بسیاری دیگر از کشورها اشخاصی هستند که اگر بآنها سواد یاد دهند با کمال میل رغبت خواندن و مطالعه را پیدا میکنند. در جائیکه نسبت بیسوادان به با سوادان فزونی دارد نباید انتظار داشت که تعداد مطالعه کنندگان در کتابخانه‌ها زیاد باشد ولی این موضوع نباید مانع از آن باشد که بگوئیم کتابخانه در آن نقاط ضرورت ندارد یا از تعداد آن کاسته شود. بلکه بعکس زمامداران ملتی که افراد آن ملت، سواد نوشتن و خواندن را دارند احتیاج مبرمی بتعداد کثیری کتابخانه دارند زیرا مسؤلیت این زمامداران از نظر پیشوایامر بی بودن باندازه‌ای سنگین است که باید تمام وسایل ممکنه را در اختیار آنها گذاشت تا بتوانند وظائف محوله را در هدایت افکار عمومی بنحو مطلوب انجام بدهند.

در اینجا این پرسش پیش میآید که چگونه برای اقلیت فوق الذکر میتوان کتابخانه‌های شایسته‌ای بطریق دیگری غیر از کتابخانه‌های معمولی ایجاد کرد؟ در این مورد ممکن است باصرفه جوئی از تعداد کتابها که در آن کیفیت مراعات نشود منظور را عملی کرد. در چنین اجتماعاتی بطور یقین منابع مالی بسیار ضعیف است بنابراین لازم است برای ایجاد کتابخانه‌های بزرگ حداکثر صرفه‌جوئی را در امور مالی و تکرار تعویض کتابها معمول داشت. باتمام این تفاصیل از انحلال شعبات باید جلوگیری بعمل آورد زیرا بطور قطع روز بروز بر عدهٔ با سوادان افزوده شده بدین ترتیب بر تعداد و مطالعه کنندگان اضافه خواهد شد. بهر صورت باید باین نکته توجه کرد که هر چه بعدهٔ باسودان افروده میشود باید بهمان نسبت کتاب و کتابخانه در دسترس آنان گذاشت و بهمین مناسبت است که میان کتابخانه‌ها و دستگاههای تعلیم و تربیت باید تماس مستقیم و ارتباط

دائم برقرار باشد. بطور کلی نسبت بیسوادان در دهات و قصبات و مناطق دور افتاده بیش از شهرها میباشد و بطوریکه تذکر داده شد تأسیس کتابخانه‌ها نیز در این مناطق فوق‌العاده دشوار و پرخرج است با این تفصیل باید با تمام مشکلات مبارزه کرد و حداکثر فعالیت را بخصوص در مناطق مزبور بخرج داد.

کتابخانه‌های عمومی و سایر کتابخانه‌ها :

اگر بگوئیم که برنامه‌های توسعه و افزایش کتابخانه‌های کنونی مطابقت دارد حقیقتی است مبتذل. معهذلك میتوان از اینراه نتایج قابل ملاحظه‌ای بدست آورد مخصوصاً اگر بخواهیم معتقد شویم که درحال حاضر کتابخانه‌های عمومی وجود ندارد. با این تفصیل در بسیاری از کشورها کتابخانه‌هائی وجود دارد که بهیچوجه جنبه عمومی ندارند از این قبیل است کتابخانه‌هائی که با جمع‌آوری پول از طرف اشخاص یا بوسیله مؤسسات کارگری و مذهبی یا سیاسی تأسیس شده‌اند. کتابخانه‌های مزبور بهیچوجه نمیتوانند جایگزین کتابخانه‌های عمومی از طرف ساکنین محل و بخرج آنها بدون هیچ قید و شرطی در اختیار عامه گذاشته‌شود ولی سایر کتابخانه‌ها دارای این عیب و نقص میباشند که عموم افراد نمیتوانند از آنها استفاده ببرند مگر در موارد استثنائی و با شروطی بقرار ذیل :

۱ ـ استفاده از کتابخانه با پرداخت حق ورودی باشد بنابراین اشخاصی که نتوانند یا نخواهند حق ورودی را بپردازند از ورود بدانجا محروم هستند.

۲ ـ استفاده از کتابخانه محدود بیکدسته یا طبقات مخصوص ومعینی باشد.

۳ ـ کتابهای کتابخانه محدود برشته‌های معینی باشد. فقط اشخاصی بتوانند از کتابخانه استفاده کنند که میخواهند در رشتهٔ معینی متخصص شوند.

٤ ـ یا بعکس کتابها جنبهٔ عمومیت داشته اقلیت‌های علمی و تربیتی نتوانند مایحتاج خود را از این نوع کتابخانه‌ها بدست آورند بالنتیجه در جائیکه چنین کتابخانه‌هائی وجود دارد غیرممکن است

آنهارا با کتابخانه‌های عمومی مطابقت داده همان استفاده را از آنها برد و وجود این کتابخانه ها نباید سبب جلوگیری از تأسیس کتابخانه های عمومی بشود بطور کلی علت تأسیس کتابخانه‌های خصوصی اغلب بواسطه عدم وجود کتابخانه عمومی در نقطه یا نقطه‌ای میباشد بنابراین بهرصورت که کتابخانه‌های خصوصی باشند باید وسایلی فراهم آورد که آنها را ازاین حالت بیرون آورده بصورت کتابخانه‌های عمومی درآورد، ممکن است زمانی اولیای امور کتابخانه‌ها با تغییر صورت دادن آنها جداً مخالفت ورزند ولی بهرطریق که ممکن است باید آنانرا باین امر حیاتی راضی کرد. بهترین و مؤثرترین طریقه برای راضی کردن مسؤلین کتابخانه های پولی یا کتابخانه‌های مؤسسات خصوصی وسایر کتابخانه‌های غیرعمومی این است که آنان برای تهیه کتابهائی که کلیهٔ مردم بتوانند از آنها ستفاده ببرند راضی کرده ودر مواقع لزوم از همه حیث کمك داد، درصورتیکه کتابخانه متعلق ببك شخصی باشد باید قیمت آنرا پرداخته ضمناً خود وی را در انجمن و کمیته محلی کتابخانه شرکت داد تا از اینراه وسیلهٔ تشویق او را فراهم آورده بکار خود دلگرم کرد. پس انجام این عملیات مسؤلین و مقامات محلی موظفند در حسن جریان کتابخانهٔ جدید مراقبت کامل کرده دولت هم بنوبه درتقویت آن

کمکهای مادی زیادی بکند ضمناً ارتباط آنرا باسایر کتابخانه‌های عمومی فراهم‌سازد.

درصورتیکه‌ازطرق‌مذکور درفوق نتوان با سایر کتابخانه‌های عمومی موفقیت حاصل کرد هیچ راهی جز تأسیس مستقیم این قبیل کتابخانه‌ها که در تحت مسؤلیت مستقیم مقامات محلی باشد نخواهد بود ضمناً لازم است بدولت توصیه کرد که از کمك بکتابخانه‌های خصوصی که‌حاضر نشده‌اند کتابخانه‌های خودرا وقف‌مردم بکنند خود داری نماید کمك‌دولت درموارد کتابخانه‌های عمومی باید زیادوقابل‌ملاحظه باشد زیرا در غیر اینصورت کتابخانه ها ازعهدهٔ امور بنحو شایسته برنیامده نمیتوانند احتیاجات مطالعه کنندگان را برآورده نمایند. بهترین‌طریقه آن‌است که درمورد کتابخانه‌های‌ملی‌سابقاً تذکرکردادیم وآن‌امانت‌دادن متوالی ودائمی مجموعه‌های کتاب بکتابخانه‌های کوچك میباشد، امانت هم‌باید مجانی‌وبلاعوض‌باشد، کتابخانه‌های پولی میتوانند قرضی‌درحدود ٤لیره (٤٠٠٠ فرانك) یا٥لیره (٥٠٠٠فرانك) درمقابل هرصدجلد کتاب بگیرند با این‌ترتیب‌طولی‌نخواهد کشید که کتابخانه‌های خصوصی‌برای صرفه‌جوئی کتابخانه‌های خودرابصورت کتابخانه‌های عمومی‌درآورند.

لزوم مجانی بودن کتابخانه‌ها :

دربعضی‌از کشورهاعادت‌براین‌جاری‌است که هرگونه کتابهائیرا (باستثنای کتابهای داستان و حکایت که برای تهیه آن مقدار کمی پول خرج میشود) مجاناً در دسترس عامه میگذارند چنین روشی شایسته مستحق نخواهد بودزیرا هیچ کتابخانه‌ای نباید سرمایه واعضای اداری و ساختمان و تشکیلاتش را فدای بجریان گذاشتن کتابهائی بکند که بهیچوجه برای جامعه مفید نباشد. البته اگر کتابهائیکه دردسترس‌عامه گذاشته میشود بحال‌آنان مفید واقع بشود لازم است مجانی و بدون

هیچگونه قید وشرطی باشد درصورتیکه اشخاصی بخواهنداز کتابهای بدون ارزش وازدرجات پست استفاده کنند بهتراست مستقیما آن کتابها را خریده در خانه‌های خود بخوانند . ضمناً این موضوع رابایدمتوجه بود که بسیار مشکل است حد فاصلی بین کتابهای خوب و کتابهائیکه کمتر مفید هستند قائل شد .

کتابهائیکه ارزش فرهنگی وعلمی وادبی دارد فقط مورد نظر دانشمندان ومتخصصین ومحققان میباشد این اشخاص هم ازپرداخت حق ورودی مثل سایر مردم امتناع نورزیده حاضر بپرداخت هرمبلغ میباشند. ولی تشخیص اشخاصی که حاضر بپرداخت پول هستند با کسانی که نمیتوانندحقی را بپردازند نیزمشکل ودشوارتراست. بعضی از کتابخانه‌ها برای جبران این نقیصه تعدادی ازمجموعه‌های مجانی را پس از استعمال مکرر آنها درمجموعه‌های پولی قرارمیدهند .

بطور خلاصه باید گفت که کتابخانه های عمومی موظفند بهترین کتابها را برای تقویت وتربیت روح و باندازه قابلیت واستعداداشخاص مجاناً وبلاعوض وبدون درنظر گرفتن مقام و مذهب ونژاد در دسترس آنان بگذارند .

فصل سیزدهم
طرح برنامه

برنامهٔ مشخص و معین افزایش و توسعه کتابخانه‌ها درهر کشوری تابع اجرای اصول مختلفی میباشد زیرا اعمال یک روش در تمام کشورها که با اوضاع آن مطابقت داشته باشد غیرممکن وغیرعملی خواهد بود. در نتیجه یادداشتهای ذیل فقط تذکری است که ممکن است درموقع تنظیم برنامه مورد استفاده ذینفعان قرار بگیرد . ما دراینجا وضع کشوری را درنظر میگیریم که تا کنون فاقد دستگاههای کتابخانه میباشد وطرحی را که ذیلا متذکرمیشویم ممکن است مورداستفاده این قبیل کشورها واقع شود :

۱ ـ انتخاب یك کمیسیون دولتی (یا ملی) کتابخانه‌ها مأمور بررسی دراوضاع و احتیاجات ومطالعه دروضع سایر کشورها ومشاوره بامتخصصین فن وتهیه وتدوین گزارشهای عمومی.

۲ ـ پذیرفتن مقررات وقوانینی که بوسیلهٔ آن بتوان یک اداره دولتی کتابخانه‌ها که حدوداختیارات آن معین ومشخص باشدتأسیس کرد وضع قوانین ومقررات کلی برای کتابخانه‌ها بطریقی که حدوداختیارات مقامات محلی ومقامات دولتی درآن معین‌شده باشدولی این قانون نباید بنحوی باشد که دست اداره دولتی کتابخانه ها را بسته از اختیارات و قدرت آن بکاهد .

۳ ـ تشکیل یك سازمان دائمی مرکب ازیك اداره کل که‌درراس

آن یك رئیس که باتفاق چند نفر معاون وعضو کار خواهد کرد قرار داشته باشد .

۴- رئیس و اعضای مذکور اختیار خواهند داشت سازمانها ونوع ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی راموردمطالعه قرارداده بسایر کشورها برای مطالعه‌مسافرت کرده با متخصصین فن مشورت نمایند .

۵ - اداره ومدیر کل موظفند هیئتی ازاشخاص بصیر وباشخصیت راانتخاب کنند که باداشتن اختیارات تام‌درخصوص توسعه وافزایش کتابخانه بمحلها ونقاط مختلفه رفته بعنوان متخصص تمام قسمتها و شعبات مربوط بمدارس واطفال ومدارس حرفه‌ای ، مراکزفهرست ، دستگاههای‌منابع ومآخذ وامورراداری ومالی‌وغیره‌وبطورخلاصه تمام قسمتهائی که‌تجربه امورمربوط بکتابخانه را زیادمیکند مورد مطالعه وبررسی‌قرار‌بدهند.

۶ -درخلال‌این‌مدت‌ادارهٔ کل‌مربوط(وزارت‌فرهنك‌یاوزارت صنایع مستظرفه‌وغیره) خواهدتوانست بررسیهائی درخصوص منابع‌واحتیاجات کتابی کتابخانه‌هابعمل‌آورده‌ووسایلی برای انتشار کتابها ورسالاتی که بزبان‌آن کشور باشد فراهم‌آورد .

۷ - ایجاد کلاس کتابداری که محصلین آن از میان اشخاص با تجربه‌ای که پس ازخاتمه کلاس بتوانند ادارهٔ امورشبکه‌های محلی را که بعداً تأسیس‌خواهدشد برعهده بگیرند انتخاب‌خواهدشد،آموزشگاه کتابداری تمام مخارج تحصیلی را باید عهده‌دارشود .

۸ - مدیر کل کتابخانه‌ها ومعاونین او موظفند نقشه های مفصلی که جزئیات درآن مراعات شده باشدبرای اداره امورتمام کتابخانه‌های کشور تنظیم نمایند ضمناًلازم است نقشه‌های کلی دیگری برای شروع بکار فوری بمورد اجرا بگذارند ، در این نقشه ها اعتبارات و اعضاء

و وسایل و مجموعه های کتاب و ساختمان باید با دقت لازم مورد بحث قرار تا در نظر گرفتن وضع و موقع محلی بمرحله عمل‌در آید.

۹ – تقاضای کمك نقدی ازدولت برای :

۱ – دستگاه اداری کتابخانه‌ها .

۲ – برای دراختیار گذاشتن اعتباراتی بمقامات مسؤل‌محلی.

۱۰ – تعیین شرایطی که کمك نقدی دولت بایددراختیار مقامات مسؤل‌محلی گذاشته شود. مباحثه دقیق‌این‌مسائل باانجمنها و کمیسیونهاو نمایندگان‌مقامات‌محلی بمنظور جلب کمك و استفاده از تجربیات آنان.در اینجابایددقت کرد که کدامیك‌ازمقامات‌محلی بیشتر بایجادو تأسیس کتابخانه هانمایل‌زیادتردارند برای گرفتن کمك‌بهمانجابایدمراجعه نمود . ضمناً این مراتب را باید مراعات کرد :

۱ – درچه‌نقطه‌ای ایجاد کتابخانه‌ای نتایج مطلوب و فوری خواهد داد ؟

۲ – توجه‌مقامات محلی تاچه‌اندازه بکتابخانه‌هائی که‌تأسیس میشود معطوف‌است وامکان کمك مالی‌آنان تا چه‌مقدارخواهدبود ؟

۳ – هر کتابخانه تاچه‌حدمیتواند قابلیت بسط و توسعه داشته ومیتوان‌شعبات‌وملحقاتی‌بدان‌اضافه کرد وآیا میتوان‌آنرا مرکزی‌برای استفاده از کتابخانه‌های سیار کرد ؟

٤ – قدرت تظاهر کتابخانه‌ها تاچه‌پایه خواهدبود ؟ .

کتابخانه‌ها ودستگاههای اداری‌آنها را نباید حتی‌الامکان در کشوری پراکنده کردبلکه‌نقاطی‌را انتخاب نمود که ازهرحیث‌استعداد داشتن کتابخانه‌را داشته‌باشد .

۱۱ ـ پس از رعایت موارد فوق‌الذکر باید تمام وسایل ممکنه‌را دراختیار مقامات محلی برای شروع بکار گذاشت ، بطوریکه سابقاً متذکر شدیم کمك باید بطریقی باشد که اولیای امور بتوانند مقدار کافی کتاب‌خریده‌لوازم‌واثاثیه‌وساختمان‌و آنچه‌را که تأسیس کتابخانه‌ای احتیاج دارد فراهم نمایند . درهمین‌زمان است که دستگاه اداری باید موازی باموارد مالی شروع بکار بکنند .

۱۲ ـ تذکر باینکه‌باچه‌روش اداری باید شروع بکار کرد بسیار مشکل است زیرا این موضوع با شرایط موجود هر محلی بستگی تام و تمامی دارد . معذلك برای راهنمائی نقشه ذیل‌را دراختیار کشورهائی که هنوز سرویسهای کتابخانه درآنجاها دائر نشده‌است‌میگذاریم :

۱ـ ایجاد کتابخانه مرکزی مجهزی برای دادن امانت در شهری که مرکز اداری کتابخانه‌های دولت میباشد .

۲ ـ تأسیس یك کتابخانه مجهز محصلین و ایجاد تشکیلات همکاری میان آن مرکز و کتابخانهٔ شهرداری . در این‌صورت مخزن اصلی بوجود میآید که میتواند در هرموقع کتابهائیرا که مورد احتیاج فوری وضروری بعضی ازاشخاص معین میباشد بوسیله پست در دسترس آنان بگذارد .

۳ ـ ایجاد کتابخانه‌های مجهزامانت‌وفهرستها برای‌مراجعه‌در هریك ازشهرهای بزرگ‌استانهابهترین وسیله است برای حسن‌جریان دستگاههای اداری کتابخانه‌ها و از مرکزیت انداختن امور اداری کل کتابخانه‌های دولت میباشد .

٤ ـ ایجاد بعضی از کتابخانه هائی که جنبهٔ عمومیت داشته و بخصوص اساس‌آن برروی حوائج کودکان‌و بزرگسالان که در صدد

آموختن نوشتن و خواندن یا آنهائیکه متصدی تعلیم و تربیت این قبیل اشخاص میباشند ریخته شده باشد و تکثیر این‌قبیل کتابخانه‌ها درصورت وجود اعتبار ووسایل لازم .

۵ ـ توسعه بعضی شبکه‌های کامل (شبکه‌های شهری‌وقصبات) ازدیاد ارتباط آنها بامر کزاداری حومه و شعبات و کتابخانه‌های سیار ومراکزدیگر .

٦ ـ بسط دستگاههای شهری و توسعه شعبات آن که شروع آن باید با ایجادشعباتی درمحلات ممتاز و یامعروف شهر بشود .

۷ ـ ازدیاد تدریجی تعداد شبکه های حومه وشهر با توجه باین‌طبقات و نکات :

الف) اشخاصیکه براستی احتیاج بکتاب دارند .

ب) اطفال ومعلمین .

ج) مبارزه برضد بیسوادی .

درجائیکه کتابخانه‌های‌عمومی‌هنوز درمراحل اولیه سیرمیکنند باشد باید بنکات ذیل توجه کرد :

۱۳ ـ میتوان بنکات وتذکراتی که‌دربندهای ۱ تا ۹ مذکورشده مراجعه کردوآنها را مورد استفاده قرارداد .

١٤ ـ باید طبق مفاد بند ۱۰ عمل کرد . بکتابخانه های موجود یا کتابخانه‌هائی که درحال تأسیس میباشند باید عطف توجه زیاد مبذول داشت زیرا ترقی وپیشرفت دراین قبیل موارد فوق العاده سریع انجام میگیرد . بهمین واسطه است که باید کمکهای مادی و معنوی قبلا بکتابخانه‌هائی که وجود دارد بشود زیرا دراین کتابخانه کتاب باندازه کافی وجودداشته‌وساختمانهائی برای آن تخصیص داده شده‌است ودیگر

احتیاجی باستخدام عضو جدید نخواهد بود .

در صورتیکه در کشوری کتابخانه های عمومی مجهز ومکملی وجود داشته باشد مراتب ذیل را بایددر نظر گرفت :

١٥ - باید باصول کلی که کتابخانه‌های عمومی را تقویت‌میکنند متوسل شد . اگردر کشوری دستگاه اداری دولتی وجود نداشته باشد باید دستگاهی ایجاد کرد که بااوضاع محلی متناسب باشد . اگر تسهیلاتی درامر تربیت فن کتابداری باندازه کافی در کار نباشد لازم است باوسائل ممکنه دستگاههای تربیتی را تقویت و تجهیز نمود . بوضع زندگی وحقوق اعضا وشرایط کار وانتخاب مجموعه های کتاب باید توجه کامل مبذول داشت .

١٦ - باید سعی کرد که در حدود امکان با ایجاد تشکیلات منظم همکاری سهل و آسان وباصرفه،شبکه‌های کوچك کتابخانه‌هارا بایکدیگر درهم آمیخته و نزدیك کرد .

١٧ - باید مجاهدت کرد که نقاط ضعف را پیدا کرده درتقویت آنها اقدام نمود .

١٨- جاهای خالی بایدپرشودبطوریکه در کشوری هیچ نقطه‌ای بدون کتابخانه نباشد .

١٩ - برای نشان‌دادن اهمیت کتابخانه‌ها و جلب مراجعین و رفع احتیاج آنان نباید ازهیچ کوششی خودداری کرد وبتمام وسایل ممکنه برای رسیدن باین‌هدف باید متوسل گردید .

فصل چهاردهم

نتیجه

در نتیجهٔ کتاب، مؤلف از قصوری که در تدوین و تألیف این کتاب کرده است از خوانندگان معذرت خواسته‌است ۰ شاید علت این امر برای این بوده موضوعی که در صدد بحث آن بر آمده‌است فوق‌العاده وسیع بوده و نتوانسته در این خلاصه تمام منظور های خود را بکار برد. از اینکه مطالب کتاب فوق‌العاده خشك و مشکل است اظهار تأسف میکند، با تمام این تفاصیل امیدوار است دو مسأله مشکل را که در سراسر کتاب بآن مواجه بوده‌است حل کرده باشد که آن دو مشکل بدینقرار است:

۱ ـ اتخاذ راهها و وسایلی برای کشورهائی که شرایط اجتماعی وجغرافیائی واقتصادی آنها با یکدیگر اختلاف کلی داشته و درجه بسط و پیشرفت کتابخانه‌های آنها و طریقهٔ اداره برروی اساس روش محلی یا روش ملی نیز تفاوت فاحش داشته است.

۲ ـ اشکال دیگر اینکه با وجود اتخاذ وسایلی برای تسهیل عمل کشور هائی که در حال حاضر یا برای آینده نزدیکی نتوانسته اند بکتابخانه‌های خود جز کمکهای مادی ومعنوی مختصری کمك دیگری بنمایند معذلك مجبورند برای اینکه بپیشرفتهای کشورهای مترقی صدمه‌ای نرسانند ازفکر اینکه بهمان درجه ترقی و پیشرفت آنها برسند صرفنظر کنند. بتجربه ثابت شده است بهر اندازه که درصدد بر آمده‌اند ازاستادان فن بیشتری استفاده کنند چون باندازه کافی کتابخانه نداشته ویا اگر

داشته اند احتیاج بمتخصصین نبوده است حتی از یك نفر آنان استفاده نکرده‌اند .

مؤلف سعی کرده است در کتاب خود این مطلب را روشن کند که کتابخانه‌هائی که نتوانسته‌اند احتیاجات عالیهٔ مراجعین را برآورند یا قابل نبوده یا اصولاً بهیچوجه بدرد نمیخورده اند . بسیاری از کتابخانه‌های عمومی که درحال حاضر درقسمتهای مختلفه‌روی‌زمین بکار مشغولند جز اتلاف پول مردم نتیجه ای ندارند ، این کتابخانه ها باندازه‌ای ناقص هستند که بهتر است درهای آنها بسته شود . پولی که بمصرف‌یك کتابخانه‌مجهزوخوب‌بمصرف‌میرسد پولی است که‌بجاوبرای مصالح ومنافع عمومی خرج‌میشود درغیر این‌صورت بمصرف رسانیدن پول دیوانگی و کاری بیهوده خواهد بود .

نکتهٔ اصلی ومهمی که مؤلف مخصوصاً سعی کرده در خصوص بسط وتوسعه کتابخانه مورد بحث قرار بدهد عبارت از : شروع بلا فاصله با رعایت اصول و روشهای متداول و معمول میباشد ، مخصوصاً تصریح میکند که بهیچوجه نبایدفرصت‌را ازدست داد ویاوقت را صرف امور بیهوده کرد زیرا با اتخاذ چنین روشی جزازمیان بردن حیثیت کتابخانه نتیجه ای عائد نخواهد گردید . اگر اتفاقاً منابع اولیه وسرمایه کافی برای تأسیس کتابخانه‌دراختیار نباشد بهتراست که ازاقدام بچنین امری‌صرفنظر کرده عملی کردن آنرا بموقع‌مقتضی مرکزی‌نمود ،

بنابراین سؤال خواهیم کرد برای‌اینکه بتوان کتابخانه‌ای را که ازهر حیث مجهز باشد تأسیس کرد بچه‌وسایلی باید متشبث شد ؛ بعضی از کتابداران اعمالی راکه سال پیش یا ده سال قبل انجام داده‌اند تجدید میکنند ، برخی از همسایگان خود تقلید میکنند . عده ای بمقتضای

وسایلی که کتابخانه دراختیار آنان میگذارد عمل کرده فعالیت خود را باآن تطبیق مینمایند احدی نمیتواندباهمیت کتابخانه پی ببردمگراینکه خوددراین کاردخالت‌داشته‌سالهائی‌ازعمرخویش‌را صرف آن کرده باشد. کسی که در آغاز کار وفعالیتش گرفتار هزاران موانع و مشکلات شده وبا تمام آنها درمبارزه و جدال بوده‌است بطورقطع موفق خواهدشد که موانع را یکی‌یکی ازپیش‌پا برداشته و بمقصود خویش‌نایل‌آید .

ازتمام مطالب فوق یك نتیجهٔ کلی بدست میآید : بر کتابداران و اولیای امور تمام ملل لازم و ضروری است که در تنظیم واجرای نقشه های خود صمیمانه با یکدیگر همکاری کرده و در تمام مراحل خودرا مورد شور ومشورت قراردهند. رقابت میان ملل دراین‌خصوص گاهی‌خطرناك ومضرخواهد بود. مؤلف کتاب‌ازاصول فلسفی که کلید شغل کتابداری میباشدخودداری کرده‌است زیرا این موضوع با مقصود و هدف کتابش ارتباط نداشته ، فقط این نکته را ثابت کرده است که عمل مهم کتابخانه عمومی عبارت از این است که کتابخانه آزادانه ومجاناً دراختیار هرفردی که مایل‌است‌از کتاب‌استفاده کند گذاشته‌شود تمام ملل باید باین موضوع حیاتی پی برده با تمام قوا کوشش کنند که وسایل راحتی وآسایش افرادخودرا فراهم‌آورده وآنانرا درزندگانی سعادتمند و خوشبخت نمایند .

ف
۰۲۷ ی ۴

No. { ت ۲ ۴ ACC. No. ۳۳۰

OR توسعهٔ کتابخانه‌های عمومی

ف
Acc. No. ۳۳۰۰

Class No. ۰۲۷ ی ۴ Book No. ت ۲ ۴

Author توسعهٔ کتابخانه‌های

Title عمومی -

Borrower's No.	Issue Date	Borrower's No.	Issue Date